ॐ

श्रीगणेशाय नमः

ॐ शौर्यौदार्यगाम्भीर्यादिगुण
[गण]ालङ्कृतराजाधिराजश्रीम
हा[राज र]णवीरसिंहसौराज्ये
विक्रमादित्यशाके १९
१४ मनीषिहरसुखरायस्योद्य
मेन श्रीनगरालयंत्रालये तो
द्रकृष्णकवर्मीराख्ये यन्त्रितम
कलापकृदन्तप्रकरणमिदम

ॐ शुभमस्तु ॐ

ॐ

१

ॐश्रीगणेशायनमः

ॐनमोगुरवे ॐनमःसरस्वत्यै ॐसिद्धि
विघ्नञ्णानुबन्धे स्वरान्तस्योपधायावृद्धि
यस्य ञ्णानुबन्धः अधिकारोयम् इतउत्तरं यो
ञकारानुबन्धोणकारानुबन्धश्च प्रत्ययो वक्ष्यते
तस्मिन्परे धातोरिजन्तस्य वृद्धिर्भवति इतिविधीयते
इतियदुक्तंकार्यंतत् ञकारानुबन्धेणकारानुबन्धे
च प्रत्ययेपरेभवतीत्यर्थः पाकः पाचकः कारः का
रकः दायः दायकः डुपचँष् पाके डुकृञ् करणे डु
दाञ् दाने भावेघञ् ण्वुल्तृचावितिण्वुल् ञकारण
कारावित्संज्ञौ इत्संज्ञायादर्शनंलोपइति वृद्धिदीर्घौ ण
जः आदिरित्यादन्तानामित्यादिच सिद्धिर्वाशब्दोमङ्ग
लार्थः ञकारणकारोभावादित्यर्थः हनोघतः
हननिर्जिंसागत्योरित्यस्य ञकारानुबन्धेणकारानुबन्धेच प्रत्य
येपरेहस्य घकारादेशोभवति घातः घातकः भावे

यञ् ञ्णित्चावितिञ्णित् इत्वङ्गावादस्यहलोर्वृद्धिर्वि
तिघोविंतिह्रस्वत्वम् अस्योपधेतिदीर्घश्च अनेनन
स्यान्तः णानुबन्धेइतिकिम् हननम् यङ्लुकीतिग्रहः यु
युक्रमनाकाला इत्यनादेशः **नशेटोऽमन्त
स्याऽवमिकमिचमाम्** सेटोधातोरमन्तस्य
णानुबन्धेप्रत्ययेपरेइत्वात्सिद्धिर्नभवति ञुबम्लु उ
द्विरणे कमकान्तौ चक्षुअदने एतान्वर्जयित्वा शामः
शमकः तमः तमकः शामउपशमे तमुकाङ्क्षायाम्
घञ् ञ्णित् इत्वङ्गावादस्योपधेतिदीर्घः शमोनभवति
शमी तमी शमादीनामष्टानांघिनिण् सेटइतिकि
म् यामः यामकः रामः रामकः अमन्तस्येतिकिम्
पाठः पाठकः अवमिकमिचमामितिकिम् वामः
वामकः कामः कामकः आचामः आचामकः
दीधीवेव्योश्च दीधीङ् दीप्तिदेवनयोः वेवीङ् वे
तिनातुल्यो एतयोःणानुबन्धेप्रत्ययेपरेइत्वात्सिद्धि
र्नभवति आदीध्यकः आवेव्यकः आदीध्यनशीलः
आवेव्यनशीलः निन्दहिंसेत्यनेकस्वरत्वाद्वुञ् दीधी
वेव्योश्चेत्ययमणत्वम् आदीधीते आवेवीते ञ्णित्चा
वितिञ्णित् यइवर्णस्येतियत्वम् **सार्वधातु
कवच्च** आकारानुबन्धेप्रत्ययेपरे धातोःसार्वधा
तुकवत्कार्यंभवति सार्वधातुकेयत्कार्यंतत्ककारानुबन्धे
प्रत्ययेपिधातोर्भवतीत्यर्थः ञुदुञ् इदाना वर्तमा
नेशान्स्युत्तानशावर्षस्यमैकाधिकारणामनुगायोरि

तिपान्तरूप् डकारोडेनत्रणोत्यर्थः अकारउद्दकारेत्य
र्थः भाकारइत्यर्थः सार्वधातुकवज्ञावान् श्रुत्वि त्वदा
त्यादेशोतिलक् त्वदादीनामितिद्विर्वत्वदोतः सार्व
धातुकेइतिवत्वम् लोपोस्यकादन्तिनइतिनलोपः
डेनत्रणः   डकारानुबन्धेप्रत्ययेपरेधातोर्विकरण
स्यचगुणोनभवति स्तवन् दिव् स्तुन् स्तौ विद
ने वर्तमानेधान्तरूप् आधि लभ्यइदादेलुक् स्वरादा
विवर्तेश्च स्तवन् श्रुन् अभिषवे धान्तरूप् तुःस्वादः
नोर्वकारइतिवत्वम्   केयण्वत्त्योऽज्ञवर्जम्
येश्चक्तं योक्तं योक्तंवर्जयत्र तयोक्तवर्जम् केक
कारानुबन्धेप्रत्ययेपरेधातोर्यण्वत्कार्यंभवति योज्ञ
वर्जे येइतियड्क्तौकृवर्जयित्वा गृहीतः गृहीतवान्
गृहीतेस्म गृहाणातिस्म लिङ्गेतिक्तवन्तू इट् इटो
दीर्घइतिदीर्घः यण्वज्ञावात् ग्रहिज्यावयीतिसंप्र स
मः सुप्तवान् यण्वज्ञावान्स्वपिवचीतिसंप्र योक्तवर्ज
मितिकिम् चितः चितवान् नाम्यन्तानांयण्णायी
तिदीर्घः येश्चक्तः मयण्वज्ञावानभवति सदत्वा प
कवान्तकयोः पूर्वकालेइतिक्त्वा गुणोर्तिसंयोगा
द्योरितिगुणः यण्णाविभोर्येश्चलोपोयेश्चत्वगुडन्यायो
मः सयण्वज्ञावानभवति क्षतः क्षतवान् यण्णावि
भोर्येइतिइकारागमोनभवति   जागः क्तत्वया
क्त्वोः जागर्तेः धात्वाविवर्जिते क्तप्रत्ययेपरे य
ण्वत्कार्यंभवति जागरः जागरकः जागरितः जाग

निद्रा क्षये जागृ जागृ जागृहि यस्माधीधोर्थे इति यण्व
ज्ञावाक्तुतः स्वगुणोविस्वङ्गावाक्तिङिः प्राप्ता कृतीतिकि
म् जजागार जागरतः छिन्त्वबहुत्वयोश्चेति गुणाभावः
यथाक्त्वयोरितिकिम् जाग्रत् लोपाभ्यस्तादन्तिन इ
तिनलोपः जागर्विः मृगृघृजागरभ्यः कितिति कि
तोपचन्धोस्त्रकृतीडभावः ग्रतीक्त्वा सेड मृडा
दिलपजकशालिभाषायमृदमृडवदवसग्र
हाम् धातोः परः क्त्वाप्रत्ययः सेट् इडागमसहितो
गुणीभवति मृडादिलपजकशालिभाषायमृदमृड
वदवसग्रहाम् मृदि मुक्तौविमोचने विदज्ञाने मु
षस्तेये पर्धांमृदादीनांत्तपधत्वार्थो कृशाविकर्षे क्लि
शउपतापे क्लिशू विबाधनेइतिवा ग्रहपरिवेष्टने स
दवोदे मृड्सावनेवदव्यक्तायांवाचि वसनिवासे ग्र
हउपादाने एभ्यः परः क्त्वा सेट् गुणीनभवतीत्यर्थः मृ
दित्वा मुषित्वा मनीत्यत्रपठितामृदादयोगृह्यन्ते देवि
त्वा सेवित्वा वर्तित्वा वर्धित्वा वाधित्वा दिवुक्रीडावि
जिगीषाद्युतनमस्तन्ने हमवर्तने वृधुवृद्धौ वाधृ
रम्भ एकवार्त्तेकयोः पूर्वकाले इति क्त्वा केयाव ग्र
तियुणाभावःप्राप्तः शेषित्वा वाषित्वा धंसित्वा याक्त
त्वतो स्वम्बधक्तुग्रवलंसनेगुणित्वादत्रधङ्लोपाभा
वः क्त्वाइतिकिम् निक्तावितिः जम्भबलीभावे खियो
क्तिः यावज्ञावास्युतामम् ग्रगुणत्वादिनिदत्रव
त्वेत्यत्रधङ्लोपः इट् सेडितिकिम् कृत्वा नीत्वा ग्र

रुदादिभ्यश्वादीनामितिकिम् रुदित्वा विदित्वा मुषि
त्वा गृधित्वा कुषित्वा क्लिशित्वा गुधित्वा मृडित्वा मृ
दित्वा उदित्वा उषित्वा गृहीत्वा वदिवसोः स्वपिवची
तिसंप्र सारिवसीतिसम्प्रपः स्वपेः स्वपिवसोश्चेति इ
ट् रलोव्युपधोक्ता रलादिर्व्युपधो हलन्तश्च
धवतो अनयोः परः क्त्वा प्रत्ययो गुणी भवति प्रसेडन्तं व
चनम् स्तन्त्वा सन्त्वा एककर्तृकयोरितिक्त्वा व्य
अनादेस्सुपदस्यावा व्यञ्जनादेर्यान्तः उका
रेकारोपधस्य अवकारान्तस्य परः क्त्वा सेड् वा गुणी भ
वति गुणीक्रियतेत्यर्थः द्योतित्वा द्युतित्वा लेखित्वा
लिखित्वा व्यञ्जनादेरितिकिम् ओषित्वा एषित्वा उषदाहे
इषु इच्छायाम् अनुपधस्येतिकिम् वर्तित्वा वृतु वर्तने
अव इतिकिम् देवित्वा सेडितिकिम् तप्त्वा भित्त्वा तदज्ञ
ाने भिदिर् विदारणे तृषिमृषिकृशिवञ्चि
लुञ्चृतश्च जिदृषाधिपासायाम् मृषतिति
क्षायां कृश तनूकरणे वञ्चु गत्यर्थः लुञ्चु अपनयने
ऋतिः सौत्रोधातुः एभ्यः परः क्त्वा सेड् गुणी वा
भवति तर्षित्वा तृषित्वा मर्षित्वा मृषित्वा कर्षित्वा
कृशित्वा वञ्चित्वा वचित्वा लुञ्चित्वा लुचित्वा अर्तित्वा
ऋतित्वा सेडिति किम् वक्त्वा वञ्चु गत्यर्थः उदनुब
न्धाद्वैकल्पिकोऽनिड्दृम् अनुनासिकादृश्यन्ते न
अनुबन्धलोपः थफान्तानांवाऽनुपधानाम्
ग्रथामनुषङ्गलोपोनिवेशकारान्तानां भकारान्तानां

परः क्त्वाप्रत्ययः सेडकिद्वा भवति श्रन्थित्वा श्रथित्वा ग्रन्थित्वा ग्रथित्वा श्रन्थग्रन्थसन्दर्भे गुम्फित्वा गुफित्वा गुम्फग्रन्थे उपान्त्यानामिति किम् ग्रन्थित्वा ग्रन्थ गतिहिंसनयोः अनुषङ्गिणामिति किम् कोथित्वा कुथ संवरणे रेफित्वा रिफ हिंसायाम् जान्तनशां वा निटाम् जकारान्तानामनुषङ्गिणां नशेश्चानि टां परः क्त्वा किद्वा भवति भक्त्वा भंक्त्वा रक्त्वा रंक्त्वा भञ्जो आमर्दने रञ्ज रागे अनिटामित्युक्ते इह न भावः नष्ट्वा नंष्ट्वा णश अदर्शने मस्जिनशोर्धुटीति नागमः नस्यानिटां भावपक्षे तु षङ्गलोपः [illegible] [illegible]यः अनुषङ्गिणामिति किम् युक्त्वा युजिर् योगे अनिटामिति किम् अञ्जित्वा ऊदन्तत्वादयं वेट्

शीङ्पूङ्धृषिक्ष्विदिस्विदिमिदां च निष्ठा सेट्

शीङ् स्वप्ने पूङ् पवने ञिधृषा प्रागल्भ्ये ञिक्ष्विदा स्नेहनमोचनयोः एषां परो निष्ठाप्रत्ययः सेडकिद्भवति केयत्वक्षेति यावत्त्वाद्गुणाभावः शामः शायितः शायितवान् पवितः पवितवान् धोनेस्म पवनेस्म गत्यर्थाकर्मकश्लिषशीङ्स्थासवसजनरुहजीर्यतिभ्यश्च निष्ठाः कर्तरि आदिकर्मणि चेति क्तवन्तः हृषेर्लोमसु वा र्णी नीडभावे चामे हृषिर्योवेतीट् प्रधर्षितः प्रधर्षितवान् प्रक्ष्वेदितः प्रक्ष्वेदितवान् प्रस्वेदितः प्रस्वेदितवान् प्रमेदितः प्रमेदितवान् धर्षितं प्रहृष्टः एवं क्ष्वेदितं स्वेदितं मेदितं आदिकर्मणि क्तः कर्तरि चेति।

क्तः आदिकर्मणि च क्तवत्तुः धृषादीनामादुदन्त्वा
च्छ्वीतो निषेधे प्राप्ते भावादिकर्मणोर्वा इतीट् सेडिति
किम् धृतः धृतवान् धृष्टः धृष्टवान् क्ष्विण्णः क्ष्विण्ण
वान् स्विन्नः स्विन्नवान् स्विदेः दकारस्य निष्ठातकारस्य
च नत्वे कृते पूर्वस्य नकारस्य रषृवर्णेभ्य इति णत्वस्य
परस्य तवर्गश्चटेति भिन्नः भिन्नवान् दात्पूर्वस्य च द इ
ति निष्ठातकारस्य पूर्वस्य च दकारस्य नत्वम् **रुषः
त्वमायाम्** रुषतिनिष्ठायामित्यस्मात् त्वमायां
वर्तमानाद्धातोर्निष्ठाप्रत्ययः गुणी भवति रुषितः रु
षितवान् रुष्यते स्म रुषति स्म त्वमायामिति किम्
अपरुषितं वाक्यमाह **भावादिकर्मणोर्वोदु
पधात्** उकारोपधाद्धातोः परो निष्ठाप्रत्ययो भावे
आदिकर्मणि चोभयत्र सेड्गुणी भवति भावो धात्वर्थः
कर्मणः क्रियाया आदिरारम्भः आदिकर्म द्योतितम
नेन द्युतितमनेन द्योतितं कृतमिति नपुंसके भावे क्तः
प्रद्योतितः प्रद्योतितवान् प्रद्युतितः प्रद्युतितवान् इ
त्यादिकर्मणि क्तवत्तुः इट् मुदितमनेन मोदितमने
न प्रमोदितः प्रमुदितः मुदी हर्षे उदुपधादिति कि
म् लिखितमनेन **ह्लादो ह्रस्वः** ह्लादी सुखे च
अस्य निष्ठायां परस्य ह्रस्वो भवति प्रह्लन्नः प्रह्लन्नवान्
प्रह्लादते स्म गत्यर्थाकर्मकेति क्तः नदीऽस्वीदन्त्व
त्वेनीड्भावः दात्पूर्वस्य च द इति निष्ठातकारस्य धात्व
दकारस्य च नत्वम् **ह्लादेर्वोपसर्गात्**

छदसंवरणे इत्यस्येनन्तस्य घप्रत्यये परे ह्रस्वो भवति अद्व्युपसर्गस्य यदा द्वावुपसर्गौ पूर्वौ भवतः तदा ह्रस्वो न भवतीत्यर्थः तेन केवलस्य एकोपसर्गपूर्वस्य च भवति दन्तच्छदः रदच्छदः उरश्छदः प्रच्छदः उपच्छदः दन्तांश्छादयति घबं रदान् उरश्छाद्यतेनेन प्रच्छाद्यतेनेन उपच्छाद्यतेनेन घ्यादेशेति इन् अस्योपधे ति दीर्घः पुंसि संज्ञायामिति घः अनेन ह्रस्वः कारितलोपः अद्व्युपसर्गस्येति किम् समुपच्छादः पूर्ववत्॥

इस्मन्त्रन्क्विषु च अद्व्युपसर्गस्येति निवृत्तम् छादेः ह्रस्वो भव ति इस् मन् त्रन् क्विप् इत्येतेषु परेषु छदिः छद्म छत्रम् उरश्छत् अर्चिशुचिहुसृपिछादिछर्दिभ्य इसिति इस् मनिति मन् सर्वधातुभ्यः ष्ट्रन् इति ष्ट्रन् षकारः षड्त्रवत्यादित्यर्थः तस्मिन्निमित्ते निमित्ताभावे नैमित्तिकस्याप्यभाव इति इनमपि निवर्तते उरश्छादयतीति क्विप् क्विपः सर्वापहारी लोपः कारितलोपः अनेन ह्रस्वः **दीर्घस्योपपदस्यानव्ययस्य खानुबन्धे** समस्तकृदुपपदमि त्युपपदं वक्ष्यते अव्ययवर्जितस्योपपदस्य तस्याङ्गा मनेरिति धातोः प्राक्स्थितस्य यो दीर्घस्तस्य ह्रस्वो भवति खानुबन्धे प्रत्यये परे सति मन्याज्ञलटा तकालिंमन्या खश् मन ज्ञाने सतीति कालीमात्मानं मन्यते सतीमात्मानं मन्यते तकर्त्रीमात्मानं मन्यते खश्चात्मनाने इति वत् शकारः सार्वधातुकवच्चेत्यर्थः खकार इ

ह्लार्थः दिवादेर्यन् अनेन सर्तौन्तकृती याहृयोर्ह्रस्वः ह्र
स्वारुषोर्मोऽन्त इति मागमः स्त्रियामात्य् अनव्ययस्ये
तिकिम् दोषामन्यमहः दिवामन्यारात्रिः दोषेवात्मा
नंमन्यते दिवेवात्मानंमन्यते खच्प् खानुबन्धे इति कि
म् मालाकारः कर्मण्यण्   नाम्नोऽम्प्रत्ययव
देकस्वरस्य   नाम्नोऽन्तस्योपपदस्यानव्ययस्य एक
स्वरस्य खानुबन्धप्रत्यये परतोऽमागमो भवति स
चाम्प्रत्ययवत् अम्प्रत्यये यत्कार्यं तदस्मिन्नपि भवतीत्यर्थः
गांमन्यः स्त्रियंमन्यः स्त्रीमन्यः श्रियंमन्यः भ्रुवंमन्यः
अम्प्रत्ययवद्भावात् अम्शसोराऽऽदित्यात्वम् वाम्शसोरिति
वाइयुः पक्षे अम्शसोरादिलोपम् श्रीभ्रुवोः ईर्न्नोरि
युवौ स्वरे इति इयुव् उवुनंमन्या न्यायात्स्यप्रत्ययवद्भा
वात् टिलेत्वात् नाम्नि इति किम् तंमन्यात्तमात्मानं
मन्यते अनव्ययस्येति किम् उत्तमन्यः स्वमन्यः उ
त्तिमात्मानंमन्यते शोभनमात्मानंमन्यते खच्प्
ह्रस्वारुषोर्मोऽन्तः   ह्रस्वान्तस्योपपदस्य अरु
ष्याहृस्य च खानुबन्धप्रत्यये परतो मकारागमो
भवति अरुर्मेजयः परुन्तमाने अरुर्जनमूवौ अरुमेज
यतोके तनमेजनंस्वमुखे थानाच्छन्दतावितीन्द्र् प
रेः खच्प अग्निकारित स्यात्मताः स्तनन्धयः येद्रपाने
स्तनंधयति मुनीनन्ति खश् आन्धे स्त्रियंवदः प्रियं
वदति वदेः खः प्रियवशयोरिति खः अनेनोपपदी
नामागमः अरुषः खल्वपि अरुन्तुदः अरुंद्विष

तीति वदविधकालि तेनतरेंशतिरवश्य मुन्विनदादेर
नीनर्थत्वम् अनेन सम्बन्धो मागमः संयोगान्तलो
पः मुत्रागादातूनीकारे सम्ययादश्चन्तु प
योकारचाहेपरेमागमोभवति सत्वङ्कारः अगदङ्का
रः अस्तङ्कारः सत्यंकरोति अगदंकरोति अस्तुंइति
करोति कर्मण्यण् असोनपीतिद्वहिः अनेन मागमः
तिलोपिनस्य तिलधाहूवर्जितस्योपधदस्यकृत्वा
नस्याःनकारस्यातिलधाहेपरेमागमोभवति तिमि
ङ्गिलः धाङ्गिलः गृहतिगरो तिमिं धाह्नुहवो ति
मिंगिलति धाङ्गिलति इतिवाक्ये कृते मूलविभु
जादिभ्यश्चेति कः अदन्तस्येत्वा वाद्यंहतिरस्तत्वम्
अनेन मागमः अनव्ययस्येतिकिम् निगिलतीतिति
मिलः धाङ्गपथपीकृ इत्यकः इस्वान्तस्येतिकिम्
तद्विलः धाङ्गिलस्येतिकिम् तिमिङ्गिलः तिलोह्याति
उपसर्गात्खल्घञोर्लभेः आरभ्यानवल्लभोः
उपसर्गोत्तरस्य लभेः आख्यातविषयखलि घञि च
परे भात् भकारात्प्राक् मागमो भवति असुदुर्भ्यां
सुदुर्भ्यां केवलाभ्यां परस्य न भवतीत्यर्थः ईषत्प्र
लम्भः ईषत्प्रलभ्यते ईषत् सुप्रकृच्छ्रा कृच्छ्रेण
लभ्यते इति खल् वाति उपलम्भः विप्रलम्भः उपस
र्गादितिकिम् प्रालाभः ईषल्लभः असुदुर्भ्यामि
तिकिम् सुलभः दुर्लभः लकारः लभतेर्वर्जं केवली
त्यर्थः केवलाभ्यामितिकिम् सुप्रलम्भः अतिदुर्ल

मः खेचरोऽतीति किम् उपलभनम्   वाह्नाति
ताश्चैः   शाविशाह्वयसंज्ञान्ययान्ते परे मागमो वा भवति
शाविश्चरः शाविचरः शाचोऽयमिति खेचरः शाविमटः
शाव्यटः अयसादिभ्यश्चेत्यच् कृतीति किम् शाविगा
मी:   पुरन्दरवाचंयमद्विषन्तपाश्च
पुरन्दरवाचंयमद्विषन्तपा इत्येते शब्दा निपात्यन्ते पु
रन्दरः इन्द्रः पुरं दारयतीति पुरन्दरः इति धातोः खेनादि
णीन् च्छपि: पूर्वं भूरेधारयतीत्यत्र कारितलोपः
धातोर्ह्रस्वः उपपदस्य ममागमश्च निपात्यते वाचं
यमः यमु उपरमे वाचं यच्छतीत्यत्र दीर्घाभावः वा
चश्शब्दस्य मागमश्च निपात्यते द्विषन्तपः तपस
न्तापे द्विषन्तं तापयतीति धातोः खेनादि णीन् तद
न्तादरह्रस्वः उपपदस्य मागमश्च निपात्यते
धातोस्तोऽन्तः पावकस्ये   ह्रस्वान्तस्य धातोः
पावकस्ये परे तकारागमो भवति अग्निचित्
अग्निचितवान् खेत्यादि किम् प्रकृत्य कृत्वा पटूर्दः
एककार्यकयोः पूर्वकाले इति क्त्वा तस्य समासे भावि
न्यनञः क्त्वो यप् इति यप् ह्रस्वान्तस्येति किम् आनीय
लीम् प्राप्य पूर्वकालैकयोरिति क्त्वा तस्य समासे
भाविनीति यप् पावकस्ये इति किम् कृतः कृतवान्
एदैद्भ्यां कण्ठ्याः स्वरवत्   एकारैकाराभ्यां परः
कण्ठ्यश्च यकारः स्वरवद्वा इति व्यञ्जनस्थमपि स्व
रो भवतीत्यर्थः कथ्यम् लक्ष्यम् ह्रस्वादन्तयोः ल

अक्षेद्वे स्वराद्यः नाम्यन्तयोरितिरुतः स्वरवद्भावात्
ओत्वं च अवयवलाघवम् उवर्णाद्यावयवकेइतिचाप्त् अ
वयंयन्तः पूर्वो इत्यद्भावादस्योपदेतिह्रादिः स्वरवद्भा
वात् ओत्वं च लघोदवयवः कृत्येव कामनमनोरथि
मनोवादिनतयोर्मोमस्यापचियुद्धोरितिमकारेलो
पः ओदोरुव्यामितिकिम् चेयम् स्वराद्यः श्रुताः कृषः
तिकिम् श्रोयते वेन्नतन्नसन्नाने यदा स्वपिवदीति सं
प्र नाम्यन्तानांयणायीतिदीर्घः उवर्णेडो   नेरस्यो
पाकोः   लिनये लिहये अनयोः पाकोर्थेयः अय
कारः सस्वरवद्भवति नयः लयः अतिपाकः लेवं
पाकः स्वराद्यः श्रुतः स्वरवद्भावात् पत्वं च पाकोरितिकि
म् अयः लयः   क्रीनक्लदर्शे इकारात् इत्यादिनिय
ये इत्यस्मात्परः अयकारःस्वरवद्भवति इत्यादिनियमयेर्थे
क्रयोरीतः स्वराद्यः श्रुतः पत्वं च नदर्थेइतिकिम् क्रेयोनी
तसीन् इत्याभावात्तनक्रीनः   वेलोपोपृक्तस्य
अपृक्तस्यकेवलस्य वकारस्यलोपोभवति अग्निचित्
अग्निचितवानिति वेरपोइतिकिम् पकारोधातोस्तो
मस्यर्थः वाकारः केवलवदित्यर्थः इकारउच्चारणा
र्थः व भावस्यानेनलोपः धातोस्तोनः ध्वंसभाक् भज
केवायाम् अर्थ   पाद्यःपूर्वः भजसहोर्षिण् णाका
रस्वद्भावार्थः वाभावस्यलोपः अपृक्तस्येतिकिम्
जागृविः न्यग्ग्र्वृजागृभ्यः क्रिरितिक्विः अत्र इकारः
मत्यावयवः नोच्चारणार्थः इत्यप्रक्तोयंवकारोन

भवति **य्वोर्व्यंजनये** यकारवकारयोर्लोपो
भवति यकारवर्जितेव्यंजनेपरे क्नूमः क्नूमवान् स्मानः
स्मानवान् क्नूयीशब्दे उन्दनेच स्मायीविधूननेतिष्ठेति
क्तक्तवन्तू नडीङ्पद्मीदत्तवन्तेनीडभावः अनेनयलोपः
दिदिवान् सिष्विवान् दिवुक्रीडाषिवुतन्तु कानुकानौ
परोक्षावदितिकानुः परोक्षावज्ञावाद्विर्वे चोपवन्तोश्च
क्नूतीनीडभावः अद्येइतिकिम् अक्नूय अदीव्य एकक
र्तेकयोःपूर्वकालेइतिक्त्वा तस्य समासेभाविनीतिय
प् नामिनोर्वोरिविर्दीर्घः **निष्टेटीनः** निष्ठा
यांचइट् तस्मिन्परेइनःकारितस्यलोपोभवति पाचितः
पाचितवान् पचन् प्रयुक्तः पचन्तंप्रयुक्तवान् इन् नि
ष्ठेतिक्तक्तवन्तू इट् अनेनकारितलोपः अनामिट्दिक
र्तोइतिलोपनिषेधः आभः निष्ठेतिकिम् पाचयिता
इनइतिकिम् अशीयितः अशीयितवान् **नालि**
ल्याप्यानोल्वश्च आम इत्नु आय्य अन्त इत्नु इ
त्नु इष्णुइत्येतेषुपरेषु इनोलोपोनभवति स्पृहयालुः ग
हयालुः स्पृहयिष्णाम् गृहयन्ति अयादेशोतिइन् अ
स्यचलोपः नस्यस्वरादेशः परनिमित्तकः पूर्वविधौस्था
निवदितिस्थानिवत्वाद्गुणाभावः दाधृपतिगृहि
स्पृहिभ्य आलुः गुणाभावार्थमिष्णुः पारयिष्णुः पद्मावस्था
ने पूपालनपूरणयोः णिचमासंपूर्त्वे; तच्छीलः एवं
णिचाते इन् वृद्धिः भाजभञ्ज भू इत्येतेनकारितान्ता
दिभ्यः स्पृहयाय्यः कर्तुदिस्पृहिभ्यआय्यइत्याय्यः प

मात्यन्तः माङिधूमायाम् भूमृवाङ्क्षीलिकत्व् उ
ञुकामित्यनेनमस्यान्तादेशाः ननायिन्तु ननयान्दी
देवपाथेइति ननिष्ठुरादाविमन्तः ननिष्ठीनिश्नुः
लघुपूर्वोऽयपि   लघुवर्णः पूर्वोयस्मान्नयादेय
इन् अपुसंपद्यते यपिपरे प्रणमय्य विगणय्य प्रा
उपयाम्य गणकल्याणाने गामेदेनाविन् अस्माद्ये
तिदीर्घः मापवन्यालोकस्य गोणेपुरादिनादिन् य
स्यवलोपः अविद्वोपककार्तकयोरितिह्ना नयाम
मादेनाविनीतियम् अनेन इनःअप् लघुपूर्वइतिकि
म् विचार्य विभाव्य विचरते विमवन्तेम पृष्टवइन् अ
ग्याय्य तितिवृद्धिःस्यात यथु कारितलोपः यथीयकि
म् प्राप्यात् आपीपीत् कारितलोपः   मीनातिमादि
दादीनामात्मा   मीनंमादीनांमीनाति मिनोतिदीङ्
दादीनाचयपिपरे अन्तस्यआत्वंभवति दादीनांदामा
तायतीति हितिपसम् प्रमाय परिमाय प्रदाय मीन् हिं
सायां डुमिञ् प्रक्षेपणे दीङ्क्षये प्रतारिहृतौ आयम्
अनेनआत्वम् दादीनांयथाप्रदाय प्रमाय ... यमा
यप्रमाय प्रपाय प्रस्थाय प्रयस्थाय विदाय डुदाञ्दाने
दाण्दाने देङ्रक्षणे दोअवखण्डने डुधाञ् दानधार
णयोः धेट्पाने मामाने मांङ्माने मेङ्प्रणिदाने कैगे
शब्दे पापाने स्नागतिनिवृत्तौ दोअन्तकर्मणि डेदाक
त्याग अप्रवविहृदां स्यात यथ आकारव्याकारेदामाया
दनीपापास्थाईत्वस्यनिवृत्त्यर्थः अनेनान्तस्याका

रः सूर्दीर्घः [illegible] क्विलोपे स्वस्य यापि परे दीर्घो भवति पू
तीर्णः अनेन दीर्घः   निष्ठायाम्   [illegible]
दीर्घो भवति निष्ठायां परतो दीर्घः हीनः हीनवान् हीयते
स्म गत्यर्थाकर्मकेति क्तः निष्ठेति क्तवत्तुः अनेन दीर्घः
हेर्दीर्घादिति निपातनम्   स्फायः स्फी   स्फायी
ओप्यायी वृद्धौ अस्य निष्ठायां स्फी आदेशो भवति स्फी
तः स्फीतवान् स्फायते स्म गत्यर्थाकर्मकेति क्तः निष्ठे
ति क्तवत्तुः अनेन स्फी आदेशः निष्ठायामिति किम् स्फातिः
स्त्रियां क्तिः लोपो व्योर्वलि इति यलोपः   प्यायः पी स्वा
ङ्गे   ओप्यायी वृद्धौ अस्य निष्ठायां परतो पी आदेशो
भवति स्वाङ्गेऽभिधेये स्वाङ्गम् अद्रवं मूर्तिमत्स्वाङ्ग
मप्राणिस्थमविकारजम् अतत्स्थं तत्र दृष्टं तेन चेत्तत्
तथायुतमिति पीनं मुखम् पीनस्तनः क्तः अनेन पी आदे
शः स्वाङ्गे इति [illegible] निपातनम् स्वाङ्गे इति किम्
प्यानं कफितम् लोपो व्योर्वलि इति यलोपः   शृतं पा
के क्षीरहविषोः   क्षीरहविषोरर्थयोः पाके गम्य
माने श्रा पाके [illegible] शृ आदेशो निपात्यते
शृतं क्षीरं शृतं हविः [illegible] गत्यर्थाकर्मकेति क्तः क्षीर
हविषोरिति किम् श्राणा यवागूः श्राणेन स्थाली [illegible]
हिति निपातनम्   प्रस्त्यः संघातयोः   स्त्यै
ष्ट्यै शब्दसंघातयोः [illegible] संघा
तार्थे भवति [illegible] प्रस्तीमवान् प्रस्त्यायति स्म ग
त्यर्थाकर्मकेति क्तः निष्ठेति क्तवत्तुः अनेन [illegible]

मन्यामितिदीर्घः ह्वश्चनस्पर्धायां वपः ह्व
स्पर्धनेऽह्वञ्चनः ह्वस्य वस्तेनाघनस्पर्धायामर्थे ये
ह्वस्यतावित्यस्यनिष्ठायांपरस्यांसंप्रसारणंभवति ह्वी
नेहृते ह्वीनंमेदः यपोस्पर्द्धोऽशतिनिष्ठानत्वम् अनेन
संप्रसर्वद्दीर्घः ह्वीनवनेते वपायितेस्मगत्यर्थाकर्म
केतिक्तः ह्वचनस्पर्धायामितिकिम् ह्वानो देवद
त्तः गमइत्यर्थः अंज्ञोन्तस्यासंयुक्तादितिनिष्ठानत्वम्
प्रतेश्च प्रतिपाश्चाम्परस्यश्यैङ्गमाद्यितिस्यानिष्ठा
यांपरस्यांसंप्रसारणंभवति प्रतिशीनः प्रतिशीन
वान् क्तक्तवतू साधनंपूर्ववत् वाभ्यवाभ्या
म् अभि अव इत्येताभ्यांपरस्यश्यायतेः निष्ठायां
परस्यांसंप्रसारणंवाभवति अभिशीनः अभिशी
नवान् अभिश्यानः अभिश्यानवान् अवशीनः अ
वशीनवान् अवश्यानः अवश्यानवान् क्तक्तवतू
अनेनवासंप्र यपोस्पर्शेऽइतिनिष्ठानत्वम् नवेञो
यपि वेञ्तन्तावयोर्यपिपरेसंप्रसारणंनभवति
वेञोयजादित्वात् ज्यश्च यपिज्योप्राप्तम् प्रवाय
प्रज्याय क्तायप् सन्ध्यक्षराणामित्याकारः व्य
श्च वेञ् संवरणे इत्यस्ययपिपरेसंप्रसारणंभव
ति यजादित्वात्प्राप्तम् प्रव्याय संपरिभ्यांवा
संपरिभ्यांपरस्यव्येञोयपिपरेसंप्रसारणंवाभवति
इवैतानिवेषःप्राप्तः संवीय संव्याय परिवीय परि
व्याय अनेनसंप्रसारणेदीर्घंमन्यामितिदीर्घः नहि

हलःमन्त्यम् तस्मात्सम्प्रसारणमन्त्यं दीर्घं प्राप्नोति श्रा
हूतः जीनः आहूयतेस्मेतिक्तः जिनातिस्म ग
त्यर्थाकर्मकेतिक्तः ल्वादिभ्यश्चेतिनत्वम् स्वपिवची
तिसंप्र अनेनदीर्घः अन्त्यमितिकिम् गृहीतः वृः
श्वौ वेञः संप्रसारणं दीर्घं प्राप्नोति श्वौपरे ऊः
वयतीतिक्विप् स्वपिवचीतिसंप्र अनेनदीर्घः

पञ्चमोपधाया धुटि चागुणे पञ्चमान्तस्य धा
तोरुपधा दीर्घं प्राप्नोति क्वौ धुडादावगुणे च प्रत्यये
परे प्रशान् प्रतान् प्रशाम्यति प्रताम्यति किम् अ
नेनदीर्घः शमोदमोदातोरितिसम्पन्नः शान्तः शान्तवा
न् शाम्यतिस्मगत्यर्थाकर्मकेतिक्तः निष्ठेतिक्तव
त्वः धुटीतिकिम् शाम्यते

छ्वोःशूठौपञ्चमेच छकारवकारयोर्यथासंख्यम् ऊठ् इत्येतावादेशौ
भवतः क्वौ धुडादावगुणे पञ्चमे च परे ठकारः अवतो
दूठेह्रादिरित्यर्थः क्वौ गोविट् विच्छ्रयती गाविच्छ
ति इतिक्विप् अनेनछस्य शः निमित्ताभावपरिभा
षया छस्य लोपः अवतेः अवतान्दीव्यतीतिकिम् अ
नेनऊठ् धुडादावगुणे यथा ऊतः ऊतवान् दीव्यति
स्म गत्यर्थाकर्मकेतिक्तः निष्ठेति क्तवतु विभाः अ
स्य याचिविच्छिप्रच्छीतिनङ् अन्तरङ्गत्वादादौ इ
टौ विहिते अन्त्यस्य छकारस्य शत्वम् निमित्ताभावेने
ति पूर्वछकारस्य निवृत्तिः प्रश्नाख्यानयोरिति ज्ञापका
त्प्रश्नः संप्रसारणाभावः स्योम प्रियानप्रसमाने धा

त्वादेशः सः सतिमत् अनेनैव वकारस्य ऊट् गुणः
स्त्रिवअविमवित्वरित्वरामुपधायाश्च
स्त्रिवु गतिशोषणयोः अव रक्षणे मव बन्धने ज्वरो
रोगे त्वरासंभ्रमे एषांवकारस्य उपधायाश्च ऊड् भव
ति क्वौ धुटलोपः पञ्चमे च परे स्रूः ऊः मूः ज्वूः
तूः क्विप् अनेन वकारस्य उपधायाश्च ऊड् धुटलो
पे स्रूतः स्रूतवान् ऊतिः स्रूतिः ज्वूर्तिः तूर्तिः नदी
क्षौद्रतन्वतीति इड्भावः पञ्चमे सोमासामिति मत्
ऊड् गुणः सेधु अवनेष्टिलोपश्चेति मत् ... कारस्य
याद्दिलोपश्च राल्लोपौ रेफात्परयोश्छकारवका
रयोर्लोपो भवतः क्वौ धुटलोपः पञ्चमे च परे मूः
धूः मुर्छा मोहसमुच्छ्राययोः धुर्वी हिंसायाम् मूर्छने धूर्वणमि
ति क्विप् अनेन छलोपः इकारदीर्घः मूर्ताः धूर्ताः मू
र्च्छेति स्म गत्यर्थाकर्मकेति क्तः धूर्व्यते स्म निष्ठेति क्तः
छकारवकारयोर्लोपे कृते राल्लोपौ इति नत्वम्
नामिनोर्वोरिति दीर्घः मूर्णः धूर्णः सतिमत्
वनतितनोत्यादिप्रतिषिद्धेटां धुटि पञ्च
मोऽतः वनषण संभक्तौ तनु विस्तारे इत्या
दीनां प्रतिषिद्धेटां च धातूनां धुटादौ धलोपञ्चमे च
परे पञ्चमो लोपो भवति तेषां चाकारस्य आका
रो भवति वतिः स्त्रियां क्तिः चोषवन्तो ग्रहणतीति इड
भावः आदेः पञ्चमोपधेति आवे क्तिचि अनेन पञ्चम
लोपः आकारस्य अकारः तनोत्यादीनां ततः ततवान्

हतः हतवान् हनहिंसायाम् मन्यतेस्म नमोतिस्म
तायतेस्म तनोतिस्म निक्षणोतिस्म क्षतवान् अनेनपञ्च
मलोपः आकारस्यचअकारः प्रतिषिद्धेटोयथा गतः
गतवान् यतः यतवान् रतः रतवान् गम्लृगतौ य
मुउपरमे रमुक्रीडायाम् गच्छतिस्म यच्छतिस्म रम
तेस्म गत्यर्थाकर्मकेतिक्तः अन्यत्रनिष्ठातिक्तवन्तः पञ्च
मलोपः आकारस्यचअकारः अघुटोइतिकिम् गन्त्वा
यन्त्वा रन्त्वा यपिच वनतितनोत्यादिप्रतिषि
द्धेटांपञ्चमलोपोभवति यपिपरे प्रहत्य वितत्य प्र
तत्य आहत्य सङ्कुच्यकारयप् पञ्चमलोपेकृते धातो
र्लान्तः पावक्लौ वामः अमनस्यधातोर्यपिप
रे पञ्चमलोपोवाभवति आगत्य प्रगम्य उपगम्य उ
पगत्यागमनक्तीभावे अनेनवालोपः धातोर्लान्तः
वतिकिदीर्घश्च वनतितनोत्यादिप्रतिषिद्धेटांति
क्त्वादिपरे पञ्चमलोपोनभवति वाक्तिः तन्तिः म
न्तिः तिक्तान्तोसंज्ञायामितिनिः उञ्छेसीति उ
दीतोऽदन्तस्यमनिपरे पञ्चमलोपोभवति उञ्छ
मनितिसन् मलोपेकृते उपधायाः छ्वोः
त्रिकनीदीर्घाश्चास्य तन्निपरे पञ्चमलोपोभवति प
यः पयतेऽनेनसञ्जनानाशेषितवत् अनेनपञ्चमलो
पः खनेर्सेवे खन्त्सनवतोऽयस्यसनिपरे
पञ्चमलोपोभवति जवेऽर्थे जवोवेगः खनः खन्
अनेनपञ्चमलोपः जवेइतिकिम् खनः खातमित्र

र्थः   रञ्जेर्भावकरणयोः   रञ्जरागेइत्यस्यभा
वकरणविहितेघञिपरेपञ्चमलोपोभवति रञ्जनंरा
गः रज्यतेऽनेनेतिरागः भावेघञ् अनेनपञ्चमलोपः
चजोःकगाविति गः   घुणिन्योश्च   रञ्जेःप
ञ्चमलोपोभवति घुणिण्विनिचपरे रजकः रञ्जनं
शीलमस्येतिशीलेघिनितिघुण् रागी अत्रकृतारञ्जीतिघि
निण् अनेननलोपः अस्योपधेतिदीर्घः   दृंहेःस्व
रेनिटिवा   दृहिदृंहेइत्यस्यपञ्चमलोपोवाभव
ति इटिनितस्वरादौप्रत्ययेपरे वर्हणम् दृंहणम्
वर्हकः दृंहकः अवृंहतिवृह् अणल्वाविति अण् यत्र
कामित्युक्तादेशः अनादेशाश्च दृंहेःइकारोनकारग
मार्थः यानिदत्ववन्तोनित्यज्ञापकानकारागमः नस्यप
ञ्चलोपः स्वरेइतिकिम् दृंह्यते अनिटीतिकिम् दृंहि
तम् नपुंसकेभावेक्तः इट्   यमिमनितनिग
मांक्वौ   यमउपरमे मनज्ञाने मनुअवबोधनइति
वा तनुविस्तारे गम्लृगतौ एषांक्वौपरेपञ्चमलोपो
भवति संयत् अभिमत् परीतत् अनगत् संयच्छति
अभिमन्यते परितनोति अनंगच्छति इतिक्विप् पञ्चम
लोपः धातोस्तोन्तः नादिहृतिहृषिरुचीतितन्त्रान्तरा
त्वेकपसर्गस्यदीर्घः   विड्वनोरात्   विड्वनि
परेपञ्चमस्यात्वंभवति अग्रेगाः दधिक्राः विसखाः
गम्लृगतौ क्रमपादविक्षेपे खनुअवदारणे विड्भि
शवनिसातिजनातिनिविट् टकारइद्वार्थः वकारो

वेवीयोपरूपस्येत्यर्थः इकारोऽत्रावयवार्थः अनेनपञ्च
मस्यात्वम् वनि दधिक्रावा अग्रेगावा विजावा सनिक्र
निखनिपश्चाघपसर्गेऽइतिवानिप् धुटिखनिसनि
जनीनाम् खनुअवदारणे षणुदाने जनीप्रादुर्भावे
एषांपञ्चमस्यआत्वंभवति धुटिपरे खातः खातवान्
सातः सातवान् जातः जातवान् खन्यतेस्म खनतिस्म
सन्यतेस्म सनोतिस्म जायतेस्म निष्ठेतिक्तक्तवतू जन
नेःगत्यर्थाकर्मकेतिक्तः नस्यआत्वम् नडीडुवीदत्र
वन्धेनीडभावः खातिः सातिः जातिः स्त्रियांक्तिः धुटी
तिकिम् जनिता येवा खनुअवषणुदाने जन
नजनने एषामन्त्यस्यवाआत्वंभवति अस्तुतेयकारा
दौप्रत्ययेपरे प्रखाय प्रसाय प्रजाय प्रखन्य प्रस
न्य प्रजन्य प्रपूर्वः एककर्तृकयोःपूर्वकालेइतिक्त्वा
नस्यसमासेभाविनीतियप् एवं खन्यते खायते स
न्यते सायते जन्यते जायते स्फारिस्फुल्योर्वे
भ्योःतः स्फुरस्फुलचलनेइत्यनयोः घञिपरे ओका
रएआत्वंभवति स्फारः स्फालः भावेघञ् उणभावतो
क्रमेआत्वम् जहातेःक्त्वि ओहाकत्यागेइत्य
स्याक्तप्रत्ययेपरेइत्वंभवति हित्वा जहातेरितिकिम्
हात्वा ओहाङ्गतौ द्यतिस्यतिमास्थांतेक्तौ
दोअव षोअन्त मामाने माङ्माने मेङ्प्रतिदाने ष्ठा
गति एषामन्त्यलोपककारादौप्रत्ययेपरेऽन्त्यस्यइत्वंभ
वति दितः दिताश्रितिदत्वामःस्यातिमास्थांनदामा।

गायतीतिरूपम् दितः दितवान् अवसितः अवसित वान् मितः मितवान् स्थितः स्थितवान् दीयते द्यति स्म अवसीयतेस्म अवस्यतिस्म मिमीतेस्म मातिस्म स्थीयतेस्म तिष्ठतिस्म निष्ठेतिक्तक्तवतू क्तिस्थतार्था त्वर्थाकर्मकेतिक्तः अनेनरूपम् दित्वा सित्वा मित्वा स्थित्वा एककर्तृकयोरितिक्त्वा शाच्छोर्वाः छोच्छेदने शोतनूकरणे अनयोरगुणेतकारादौप्रत्य येपरे वा इत्वंभवति छितः छितवान् छातः छातवा न् शितः शितवान् शातः शातवान् छायतेस्म छ्य तिस्म शायतेस्म श्यतिस्म निष्ठेतिक्तक्तवतू दधातेर्हिः डुधाञ् दानधारणयोःतिस्थतका रादावगुणेप्रत्ययेपरेहिआदेशोभवति विहितः वि हितवान् विधीयतेस्म विदधातिस्म निष्ठेतिक्तक्तवतू द धातेरितिकिम् धीतः धीतवान् धेट्पाने दामागाय तीतिईत्वम् ञिफलोरुदत्त विशरणार्थः फ लनिष्पत्तौ अनयोरकारस्य तकारादावगुणेप्रत्यये उत्वंभवति फुल्तिः फुल्लः चोषवत्योश्च फलतीतीडभा वः अस्य उत्वं चाचेनोऽसिद्धो वेतिदीर्घः प्रफुल्लः फ लितेऽश्वत्थः आदिकर्मणिक्तेतिक्तः नेत्वतिकिम् चरि तः फलितः दोदद्घोः दासंज्ञकस्य धातोः घेद्धसंज्ञि नस्य उकारादावगुणेप्रत्ययेपरेदत्आदेशोभवति घुसंज्ञि त्वके घ्वन्येऽपराक्रियते दत्तः दत्तवान् दत्त्वा दातुं दीय तेस्म ददातिस्म दायतेस्म यच्छतिस्म निष्ठेतिक्तक्तवतू

एककर्तृकयोरितिकिम् दत्तइतिकिम् दानेवर्द्धिः दापूलव
ने धवलातेष्ठावं देप् शोधने अधइतिकिम् पीतः पी
तवान् पेङ्पाने पीयतेस्म पचतेस्म स्वरादुप
सर्गात्तः स्वरादुपसर्गात्परस्यदासंज्ञकस्यतकारादे
शोभवति तकारादौकृतेप्रत्ययेपरे पूर्वेणदत्वाभावः
प्रत्तः प्रत्तवान् परीत्तः परीत्तवान् प्रदीयतेस्म प्रददा
तिस्म परिदीयतेस्म परिददातिस्म निष्ठेति क्तक्तवतू
अनेनतकारादेशः दस्तीतितत्स्थानात्पूर्वेदीर्घः स्वरादि
तिकिम् निर्दत्तः निर्दत्तवान् घ्यपिचादेर्जग्धिः
अदभक्षणेइत्यस्य जग्धिरादेशोभवति क्त्वायांतका
रादौयपिचपरे इकारउच्चारणार्थः जग्ध्वा जग्धवान्
जग्धोस्म अत्तिस्म निष्ठेतिक्तक्तवतू अनेनजग्धिः घञ्
ह्येवम् इतिनकथाः अर्धांतस्तीयशस्त्रवेदे यपिबन्धापि अ
जग्धपकवादेरत्वोरिति नत्वकारान्तेस्मादितीतिप
च् वनतोर्ष्टिः वनि शालिनपदे वदेर्षसिरा
देशोभवति इकारउच्चारणार्थः वस्तः अध्यमेरति अक
र्मीतिवकारोमेइतिच वित्तः उपसर्गेदस्यस्त् लका
रस्तार्थः क्तक्तवतूनिष्ठा क्तक्तवत्वइत्येतौप्र
त्ययौनिष्ठासंज्ञौभवतः निष्ठाश्रितवाक्ययोजनम् वा
भिधानोनस्यादित्र कीर्णः कीर्णवान् कृषिदेये दाव
नाशेध् नामिनोर्वोरितिदीर्घः निष्ठानामम् नम्नवर्णे
नामितीमभावः व्यामसन्धावकानोयवाम्
काक्षमयः मकाराकः सन्धानाम्नायमयः उपयसं

ष्टोभवति हत्वा प्रहत्य नकारान्तः पाठे पाठम् णौवा
भीतो द्विरवपदमितिणम् इत्वङ्गावादायिरित्यादत्वा
नामित्यादिः द्विर्वचनम् कर्तुम् तुमुणमावितितुम्
स्वाइङ्कारंधुङ्कः स्वादोचेतित्वश्च त्वान्तवन्यत्वाङ्कस्वा
कयोमोन्तइतिमकारागमः हृद्धिः सत्यन्तरान्तः कर्त
वै इष्ये कर्तव्यम् इष्टव्यम् तवैकेकेन्यत्वा इतितवैके
प्रत्ययो अव्ययत्वादव्ययाश्चेतिविभक्तेर्लुक् सदृशंत्रि
षुलिङ्गेषु सर्वासुचविभक्तिषु वचनेषुच सर्वेषु यन्नव्ये
तितदव्ययम् **इतिलघुहैमोक्तस्वकाराणोसि**
द्धिपादः प्रथमः १ ॐ धातोः अधिकारोय
म् यानितऊर्ध्वं प्रत्ययान्वक्ष्यामः तेधातोःप
रेभवन्तीतिवेदितव्यम् आकृत्कामनाकान्ताइत्य
तः प्रागयमधिकारः प्रतिसूत्रमुपादेयंयदेकत्रश्रू
यते अधिकारः सविलेयः २ **सप्तम्युक्तमुपप**
दम् अस्मिन्धात्वधिकारे यत्सप्तम्युक्तं सप्तम्यन्त
मुच्चारितं पदंसंज्ञंभवति कर्मण्यणित्यत्रकर्मणी
तिउपपदम् कुम्भकारः कुम्भंकरोतीत्यण् **त**
स्याहृत्भवेत् तदुपपदंनामभवेत् यदि सविभक्ति
कंलिङ्गंभवति तद्धातोःप्रागेवप्रयोज्यम् इतिपरि
भाष्यते कुम्भकारः कर्मण्यण् **तस्यतेनस**
मासः तस्यनाम्नउपपदस्यतेनकृदन्तप्रत्ययान्तेन
सहसमासोभवति गोदः कम्बलदः गांददाति क
म्बलंददातीतिवाक्यकृते आतोऽनुपसर्गेकः समा

नेस्याति अमोलोपः   नाव्ययेनानमा   अमन्त
वर्जितेनाव्ययेन सहउपपदस्य प्राग्भावसमासो न भव
ति: कालो भोक्तुम् भोक्तुं कालः कालसमयवेलाषु
कर्मण्याश्वितितम् अनमेतिकिम् समूलकाषं कषति
समूलनिर्मूलयोः कषइतिणमुल्   तृतीयादीनां
वा   तृतीयायामुपदंशेरित्यत आरभ्य कषादिष्विति
यावत् यान्युपपदानि तृतीयादीनि तेषां णमन्तेन
अव्ययेन सहप्राग्भावसमासो वा भवतः मूलकोपदं
शंभुङ्क्ते मूलकेनोपदंशं वा पार्श्वोत्पाटं धावति पार्श्वा
भ्यामुत्पाटं वा अपादाने परीप्सायामिति णमुल् उदः
स्थास्तम्भोः पूर्वस्येति स्थादयस्तयस्य थः कार्योविधि
रित्यादिः करोकविसर्गाइति खलोपः   कृत्
सेत्याधिकारोयम् यानितऊर्ध्वप्रत्ययानुक्रमिष्यामः
ते कृत्संज्ञावेदितव्याः करोतीति कारकः अदृवाविकि
आप्र सक्त्वाकर्त्तरि कृदादिति कर्त्तरि प्रत्यये   वासरू
पोस्त्रियाम्   असरूपोविधिर्वा स्याद:कत् स वा
धको भवति यत्रोरपवादः सोपि भवतीत्यधि
क्रियते प्राक्स्त्रियाम् स्त्रियांक्तिरित्यधिकारात् प्राग्यः कृ
त्तः सोसरूपोपीत्यसरूपस्य बाधको भवतीत्य
अदृवायुप्तर्गेः नयोः भाष्यपश्वीकृतद्यतः इति
कोपवादः सब्राहुणोवाबाधते विक्षिपतीति विक्षि
पः विक्षेपा विक्षेपकः क्षिपतेरयते अदृवाविति
लघु विहितैः उपधायाः अपवादोमनाकाकाइत्यजा

देशः अप्रूप इति किम् कर्मण्यण् उत्सर्गः तस्यायमु
पसर्गाद्विद्ध्विशेषोऽपवादः सोऽत्र वन्यभेदेऽपि नात्र वन्यकृ
तमस्मात् कृत्यामिति वचनात् स्वरूपप्रत्ययनिमित्तां बाधते
गोदः पत्तेगोदाय इति न भवति तव्यानीयौ
धातोः तव्यअनीयप्रत्ययौ भवतः ते कृत्या इति कृत्य
संज्ञौ भावकर्मणोः कृत्यक्तखलर्था इति भावे कर्मणि
चार्थे प्रत्ययेते चैत्रेण कर्तव्यम् चैत्रेण करणीयम् इ
ति भावे कटः कर्तव्यः कटः करणीय इति कर्मणि
स्वराद्यः स्वरान्ताद्धातोर्यप्रत्ययो भवति अयम
पि प्राग्वद्भावकर्मणोः कृत्यप्रत्ययते हव्यम् लव्यम् ह
वनीयं लवनीयमिति यप्रगुणः ओदौद्भ्यां कृयः स्वरव
दिति स्वरवद्भावात् ओअव् शकिसहिपवर्गा
न्ताश्च शकिसहिभ्यां पवर्गान्ता
च्च धातोः यप्रत्ययो भवति शक्यम् सह्यम् पवर्गान्ता
त् जप्यम् लभ्यम् गम्यम् अनेन यप्रत्ययः
आतएनोरीत आकारान्ताद्धातोः स्वरत्वादार
ते इत्यस्माद्यप्रत्ययो भवति तयोश्च ईकारोऽन्तादे
शः आदन्तानां यप्रत्यये भिन्नईत्वार्थवचनम् एते
स्तूभयार्थम् देयम् पेयम् ईत्वे कृते गुणः लेयम्
एतेनत्वशुल्वात्दवर्णोऽइवर्णोऽपि यमिमदिचरिगा
दांत्वनुपसर्गे यमउपरमे मद हर्षे चरगत्य
र्थः गदव्यक्तायांवाचि एभ्यो अनुपसर्गे उपसर्गाभावे
यतिय प्रत्ययो भवति यम्यम् मद्यम् चर्यम् गद्यम्

अनुपसर्गे इति किम् निगाद्यम् प्रमाद्यम् विचार्यम् प्रयाम्यम् ऋवर्णाद्व्यञ्जनान्ताण्ण्यत् ॥ चरेराङि चागुरौ ॥ चरतेर्यत्स्यादाङि उपपदे यद्यगुरुर्भवति अगुरौ गुरावर्थे ण्यदेव भवति आचार्योदेशः अगुराविति किम् आचार्यो गुरुः ॥ पण्यावद्यवर्या विक्रेयगर्ह्यानिरोधेषु ॥ पण्य अवद्य वर्य एते निपात्यन्ते यथासङ्ख्यं विक्रेय गर्ह्ययोर्वर्ण्ययोः अनिरोधेन च स्माने अनिरोधः अप्रतिबन्धः पण्यः कम्बलः विक्रेय इत्यर्थः पर्यायेऽवद्ययोनिपात्यन्ते पापमवद्यम् चरा अवद्यम् पापं गर्ह्यमित्यर्थः वदेर्नञ्पूर्वाद्यत्प्रत्ययो निपात्यते अवद्यमनृतम् नाश्निवदेः अवद्योतिकस्य यावद्भावात् स्वाधिवचीतिकस्य शतेन वर्या कन्या वरीतव्या वृञ्वरणे हन्संभक्ताविति वा अनयोर्यत्प्रत्ययो निपात्यते वृत्या अन्या वृङ्वरणीतिकस्य धातोर्लोपः वार्या वाऽन्या ऋवर्णाद्व्यञ्जनान्ताद्दिति ण्यत् ॥ वह्यं करणम् ॥ करणेऽर्थे वहतेर्यन्निपात्यते वह्यं शकटम् उह्यतेनेनेति करणाधिकरणयोश्चेति सूत्रेणाभेयप्रत्ययोनिपात्यते नञ्सकेनाभिधानात् वाह्यो वृषभः वहत्यनेन करणे अभिधायीति करणेण्यत् करण इति किम् वाह्यमाने वहनीयमित्यर्थः ॥ अर्यः स्वामिवैश्ययोः ॥ अर्य इति ऋगतावित्यस्य यत्प्रत्ययोनिपात्यते स्वामिवैश्ययोरर्थयोः अर्यःस्वामी अर्यो वैश्यः आर्योऽन्यः ॥ उपसर्या काल्या प्रजने ॥ उपसर्या इत्ययं शब्दो निपात्य

ते । याप्यजने गर्भग्रहणे काल्याशब्दः प्रजनकाला सा चेदभिधेया स्यात् उपसर्या गौः ऋतुमतीत्यर्थः उपपूर्वस्य सृगतावित्यस्य यप्रत्ययो निपात्यते अन्या उपसर्या स्यात् **अजर्यं सङ्गते** अजर्यमिति निपात्यते सङ्गतेऽर्थे वेधर्यं त्वमवधीर्यं भजन्त्यजर्यं यस्मिन्कृपा च कमला च सरस्वती च नञ्पूर्वयोर्जनाविन्यस्य नञ्पूर्वस्य जातिप्रयोगे यप्रत्ययो निपात्यते अन्या उपसर्या स्यात् **नाम्नि वदेः क्यप्** नाम्नि सविभक्तिके लिङ्गे उपपदे अनुपसर्गात् वदेर्यप्रत्ययो भवति क्यप् च सत्यवद्यम् सत्योद्यम् क्वापि स्यादिति वचीत्येव नाम्नीति किम् वाद्यम् क्वइ **भावे भुवः** भुवः भू इत्यस्य नाम्न्युपपदे अनुपसर्गे सति क्यप् भवति ब्रह्मभूयं गतः ब्रह्मभावं गत इत्यर्थः नाम्नीति किम् भव्यम् अनुपसर्गे इति किम् प्रभव्यम् **हनस्त च** हन हिंसागत्योरित्यस्य नाम्न्युपपदे अनुपसर्गे सति क्यप् भवति नकारस्य तकारादेशः ब्रह्महत्या अश्वहत्या नाम्नीति किम् घातः अनुपसर्गे इति किम् अभिघातः **वृदृजुषीणशासुस्तुगुहां क्यप्** वृङ् वरणे दृङ् आदरे जुषी प्रीतिसेवनयोः इण् गतौ शासु अनुशिष्टौ ष्टुञ् स्तुतौ गुहू संवरणे एभ्यः क्यप् भवति इत्यत्व [illegible] एभ्यः क्यप् स्यात् वृत्यः आदृत्यः जुष्यः इत्यः शिष्यः स्तुत्यः गुह्यः ऋदुपधाच्चाक्लृपिचृतेः शासेरिदुपधायाः कौतेहस्वतादार्यवाके

इतिगुणरोधनार्थः क्यप् अचश्चयतस्तः सम्प्रेद्व
यथाः स्तुत्यइतिसलोपः   ऋदुपधाच्चाक्लृपि
चृतेः   क्लृपिचृतिवर्जितादृदुपधाद्धातोः क्यप्
भवति वृत्यम् वृध्यम् वृतुवर्तने वृधुवृद्धौ ऋदुप
धादितिकिम् भेद्यम् अक्लृपिचृतेरितिकिम् कल्प्यम्
चर्त्यम् चृती छेदने शाकिस्तादिपवर्गीकाद्येति कृपेर्यः
कृतेर्गीन् ग्राणः कृपेरोलः   भृञोऽसंज्ञायाम्
भृञः असंज्ञायां विषये क्यप् भवति भरणीयो भृत्यः
असंज्ञायामितिकिम् भार्यानाम क्षत्रियाः भार्यावधूः
ग्रहोऽपिप्रतिभ्याम्   अपिप्रतिभ्यां किम् परस्मा
द्ग्रहेः क्यप् भवति अपिगृह्यम् प्रतिगृह्यम् अपिप्रति
भ्यां किम् परिग्राह्यम् पदपक्ष्ययोश्च   पदे पक्षे
चार्थे ग्रहेः क्यप् भवति प्रगृह्यं पदम् गृह्यकास्तेन्ता
नीति गृह्यदेवदत्ताः ग्रामगृह्याः नगरगृह्याते
वैनीच्चकार्यात्स्कृञ्वृषोः   विभाषाकृवृष
योर्विभाषा प्राप्ते इड्भवने आभ्यां क्यप् भवति यथासं
ख्येक क्षेत्रज्ञेश्वार्थे विनीयः कल्काः विषयोऽज्ञाः क
ल्कस्त्रज्ञयोरितिकिम् विनेयाः शिष्याः विपक्वमाज्यम्
स्वयाचः   कृवृषिमृजेर्वा   कृञ्वृषिमृजिभ्यो
वा क्यप् अहोपगावा क्यप् भवति कृत्यम् कार्य
म् वृष्यम् वर्ष्यम् मृज्यम् मार्ग्यम् मृजेः रूपधाग्रहो
कृतेमनोमार्गैः षत्वोः कृत्याविनिताः   सूर्यरुच्या
व्यथ्याःकर्त्तरि   सूर्यं रुच्या गव्याच्य एतेनिपात्यन्ते

कर्त्तर्य्यर्थे सूर्यः सृसर्त्तेः सुवतिलोकमिति क्यप् रेफा
गमश्च रुच्यः रुचदीप्तौ रोचतेइति क्यप् निपात्यते अ
व्यथ्यः व्यथभयचलनयोरित्यस्मात् नञ्पूर्वान्नव्यथते
इति क्यप् निपात्यते भिद्योद्ध्यौ नदे भिद उ
ज्झ इत्येतौ निपात्येते नदेऽभिधेये क्यप् निपात्यते उ
ज्झत्युदकमिति उद्ध्यः उज्झेः कर्त्तरि क्यप् जझयोः द
त्वधत्वेचनदेकिम् उज्झिता रज्जु पुष्यसिध्यौ
नक्षत्रे पुष सिध इत्येतौ निपात्येते नक्षत्रेर्थे पु
ष्यः पुषपुष्टावित्यस्मात्पुष्यन्ति कल्याणानीति क्यप् सि
ध्यः षिधु संराद्धौ इत्यस्य सिध्यन्त्यस्मिन्नर्था इत्यधिकर
णे क्यप् निपात्यते युग्यं च पत्रे युग्यशब्दो नि
पात्यते पत्रेऽर्थे पत्रं वाहनम् युज्यतेऽनेनेति युग्यं युजेः
युजिर् योगे इत्यस्मात्करणे क्यप् निपात्यते गत्वं
च कृष्टपच्याकुप्ये संज्ञायाम् कृष्टपच्य
अकुप्यशब्दौ निपात्येते संज्ञाविषये कृष्टे पच्यन्ते
इति कृष्टपूर्वात्पचेः क्यप् निपात्यते कृष्टपच्याः शाल
यः अकुप्यं नाम धनम् सुवर्णरजतादि गुपू रक्षणे इ
त्यस्मान्नञ्पूर्वात् क्यप् निपात्यते गस्य कत्वं च
अमावस्या वा अमावस्याशब्दो निपात्यते अमा
शब्दः सहपर्यायः अमासह वसतोऽस्यां तिथौ सूर्यच
न्द्रमसावित्यमावस्या अमापूर्वाद्वसतेर्ण्यति परे उप
धादीर्घस्य विकल्पो निपात्यते पक्षे अमावास्या
ऋवर्णाव्यञ्जनान्ताण्ण्यत् ऋवर्णान्ताद्धातो

अजन्तान्ताद्वृद्धिर्भवति कार्यम् हार्यम् निगार्यम् नि
पार्यम् उक्तम् यञ् मृनिगारशो तृपाललक्षणायोः
यनेनतृणम् वृद्धिः पाक्यम् वाक्यम् पचु वचु तृणम् व
ञोः कनावितित्यस्य कः   **चास्तुस्वादिवधिलादि
अपिदभिचमाम्**   अस्तूर्वेस्य अन्न अभिषवेरस्य
स्य आमिश्रोत्तृवपवीजसन्ताने रपलपचमकायावा
पि यङ्न्यु लञ्जायां दन्ध दम्भो कस्यग्रदने पर्वावणम्
भवति आस्यायोः स्वरायइतियः आमः विशानांशाकि
सहितवर्णान्तास्थेति आमाव्यम् याव्यम् वाप्यम् रा
पम् लाप्यम् माप्यम् दाभ्यम् माप्यम् दर्भीत्यनप व
निर्देशादन्तयङ्लोपः   **आद्योर्निधे समस्तानि
त्ययोःस्वरवत्**   यथाह् इत्येनयोरुपपदयोःतोञ्
आपत्तोरन्यस्य स्वरणभवति यथा मड्स्म समस्तेनियेवा
र्थे समस्वरवद्भवति स्वरेयइकृतनासिकापिभवती
त्यर्थः अन्यस्य समोतात्तनःसमस्तः यस्यनन्तसाथारणा
र्थतःसोऽसमस्तः न्येडायस्तनायपिताद्यसद्वयात्
पात्यानयान्तेवासिनेवासर्वोऽयस्त्रुणायेत्यर्थः आना
योरहिताभिः अनित्यानत्यर्थः असमस्तानित्ययोरि
तीकिम् प्रलोपः आनेयाः स्वरायः   **उवर्णादावश्य
के**   उवर्णान्ताद्धातोरावश्यकेगम्यमानेऽणभवति
स्वरायइतियःआमः राव्यम् पाव्यम् द्राव्यम् लाव्यम्
भाव्यम् कथाहे कन्धवतो उगांतो स्तम् देवमे भूसता
याम् आपाहृद्धिः डोदोजोरूपःस्वरवदिमिस्वरवद्राव

त् उश्च ॥ पाय्येमानसामिधेन्योः ॥ पाय्यधा
ने ड्यण् दामधात्वोरित्येतयोः ध्यण् भवति यथास
ङ्ख्यं मानसामिधेन्योरर्थयोः पाय्यं मानं धाय्या सामिधे
नी ध्यण् आयिर्विचीत्यायिः मानसामिधेन्योरिति
किम् पेयं धेयम् आतवनारीचेतिय्प्रत्ययः प्रत्यय
वईकारः ततः ॥ सञ्चिकुण्डपोः क्रतौ ॥
संपूर्वस्य चिनोतेः कुण्डपूर्वस्य च पाधातोः ड्यण् क्रताव
र्थे ध्यण् भवति सञ्चस्वरवत् आतयेत्तः संचीयते सावि
ति सञ्चाय्यः क्रतुः कुण्डपाय्यः ध्यण् वृद्धिः स्वरवद्भा
वात् पेयाय् क्रतावितिकिम् सञ्चेयः कुण्डपेयः सा
नवेनीचेति ईत्वम् ॥ राजसूयश्च ॥ राजसूय
शब्दो निपात्यते क्रत्वर्थे राजपूर्वात्सुनोतेः राज्ञः सोत
व्यः सोमः ध्यण् निपात्यते दीर्घश्च राजसूयः राजसोतव्यो
व्यः ॥ सान्नाय्यनिकाय्यौहविर्निवासयोः ॥
सान्नाय्यनिकाय्य इत्येतौ निपात्येते यथासङ्ख्यं हविर्नि
वासयोरर्थयोः सान्नाय्यं हविः संपूर्वात् णीञ्प्रापणे
इत्यस्मात् संनीयते इति ध्यण् उपसर्गस्य दीर्घत्वं च निपात्य
ते सञ्चस्वरवत् निकाय्यो निवासः निपूर्वाच्चिनोतेः
चीयते इति ध्यण् निपात्यते ककारत्वं च हविर्निवास
योरिति किम् संनेयः निचेयः ॥ परिचाय्योपचा
य्यावग्नौ ॥ परिचाय्य उपचाय्य इत्येतौ निपात्येते अ
ग्न्यर्थे परिचाय्योऽग्निः उपचाय्यः परिउपपूर्वाच्चिनो
तेः परिचीयते उपचीयते इति ध्यण् निपात्यते सञ्च

लावकत् पचिदेयोग्यः उपचेयोन्यः चित्याग्निचित्ये
च चित्य अग्निचित्य इत्येतौ निपात्येते चित्योग्निः च
यनीय इत्यर्थः चिनोतेः कर्मणि क्यप् निपात्यते अग्निचि
त्या अग्नेश्चयनम् भावे क्यप् तवैकेकेन्यत्वनः
धातोरर्थे कालत्वे तवै के केन्यत्वन् इत्येते प्रत्यया भवन्ति
इत्यैव इत्यै श्रश्रूषत्योयकः स्नात्वा ते कृत्याः
तव्यादयः प्रत्ययाः तव्य अनीय य क्यप् ण्यत् तवै के
केन्यत्वन् कृत्यसंज्ञा भवन्ति कृत्यसंज्ञाप्रयोजनम्
भावकर्मणोः कृत्यक्तखलर्थाश्च इत्यादिषु ण्वुल्तृ
चौ धातोः ण्वुल् तृच् इत्येतौ प्रत्ययौ भवतः तौ च
कर्तरि कृदिति कर्तर्युत्पद्येते कर्ता कारकः पक्ता पा
चकः स्वचिकृत्येप्राप्तः पचेः चवर्गस्याकिः अणिड
सिदीसौ युवुकाभिन्नकादेशः नन्द्यादिभ्य
श्च पचादिभ्यो धातुभ्यः अच् प्रत्ययो भवति चका
रस्वरुपाभावीत्यर्थः पचतीति पचः पतः पठ
न् पच वप वद नदट् देवट् चोरट् सेव मेघ ज्ञार सर्प
मर इत्यादयः पचादयः नन्द्यादिभ्यः नन्द्या
दिगणेभ्यो धातुभ्यो ल्युप्रत्ययो भवति नन्दनः वाशा
नः मदनः दूषणः साधनः वर्धनः शोभनः रोचनः
इत्यादिसंज्ञो युवद्वो युव शोभे कदलीत नम्
ति नन्दनेयत्रक्रे वाधामानं मापनं दुष्यते सिध्यते
रोहन्ते इति वाक्येकृते धातोस्वदेनादित्यिर् मदः स
रोचयतीत्येवंकृते मात्रवन्यानंदत्यादिकृतः दूषेः

कारितेऽस्ति उपधायार्थत्वम् सिपेः सिध्यतेरपारलौकि
केऽर्थे निपातनात् ऐत्वम् रुदेःपोवेति ह्रस्वः अने
नशः शुशुकाभिमनादेशः कारितलोपः **गृहा**
दिभ्योणिः गृहादेर्धातोर्णिप्रत्ययोभवति
ग्राही उद्भासी विवादी ग्रह उ भासदी उत्पूर्वः वद
म विपूर्वः गृह्णाति उद्भासते विवदतीत्यादि णिः अ
न्त्यइकारउच्चारणार्थः गृहिदहोरस्योपधेति दीर्घः
नाम्युपधप्रीकृगृज्ञां कः नाम्युपधस्यधातोः
प्रीञ् तर्पणे प्रीङ् प्रीतौ वा कॄ विक्षेपे गॄ निगरणे ज्ञा
अवबोधने एभ्यः कप्रत्ययोभवति बुध्यते
ऽवबोधः विक्षिपः विलिखः प्रवदः विबुधः बुधः
गृहः प्रीणाति प्रीयतेवाप्रियः स्वरवृद्धिवर्णतोऽप्यु
विकिरः निगिरः निगिलः वा रलयोरिति लत्वम् गृ
णातीति गिरः जानातीति ज्ञः **मूलविभुजादिभ्य**
श्च मूलविभुजादिभ्यः सम्प्रदायेभ्यश्च कप्रत्ययोभ
वति मूलानि विभुजति मूलविभुजः नरानितिनरस
रोरुहम् कामोदतेक्षुप्रदम् काकैःपूयते काकप्र
दा किलाःकर्माणिकः नाम्युपधादेव कंसिद्धे वचने
वामरूपेणापवादे भुगस्तेरानिवृत्यर्थम् **उपसर्गे**
त्वातोडः उपसर्गे उपपदे आकारान्ताद्धातोर्ड प्र
त्ययोभवति सुग्लः सुम्लः मेवर्षपतये ग्लैवर्णे यो भ
नेम्नायाति ज्ञायतीति सन्ध्यक्षरान्तानामित्याये कृते डः
डकारोऽत्र अनुबन्धार्थः अन्त्यस्वरादेर्लोपः कप्रत्ययेण

लोपः सार्वधातुके इत्यालोपे कृते सुग्लः इति सिद्धे प्र
त्ययान्तरकरणं ह्वयतेः संप्रसारणनिवृत्त्यर्थम् अह्वयती
तिह्वः **धेट्दृशिपाघ्राध्मः शः** उपसर्गे उपप
दे धेट् पाने दृशिर् प्रेक्षणे पा पाने घ्रा गन्धोपादाने ध्मा शब्दाग्नि
संयोगयोः एभ्यः शः प्रत्ययो भवति शकारः सार्वधात
कवत्त्वे इत्यर्थः शकारोऽनुबन्धत्वार्थः उद्धयः उत्पश्यः
प्रपिबः उज्जिघ्रः विधमः धातु प्रविष्टयोः पश्यः पिबः
जिघ्रः धमः **साधिसाहिसातिवेत्रुदेजि
वेदिधारिपारिलिम्पविन्दां त्वनुपसर्गे**
राध साध संसिद्धौ षिधु संराद्धौ वा षह मर्षणे सातिः सौ
त्रः चिती संज्ञाने एजृ कम्पने उद्पूर्वः विद ज्ञाने विद सं
वेदने वा इङ् धृङ् अवस्थाने पृ पालनपूरणयोः पारतीरक
र्मसमाप्तावितिवा एभ्यस्तिड्भ्यानां लिप उपदेहे विद्लृ
लाभे एभ्यो अनुपसर्गाभावे सति शः प्रत्ययो भवति
साधयः साहयः सातयः वेतयः उद्देजयः वेदयः धा
रयः पारयः साधुवत्त्वे लिम्पलेवा अप्रवृत्ते एवं सह सा
मे साधनं चेतनं उद्वेजनं विदनं ध्रियमाणं पिव
लै धातोः प्रदेशादितित् लिम्पतेः पारलौकिके इति
लिम्पेवानम् विन्दविंदोऽस्मधातुनाः प्रहस्थेनलोकसौ
पयेति ज्ञातिः मुलेन धातु अनिष्टतः अनुलिम्पः विन्दः
उपादेतामाकाराः गोपुच सर्गे इति किम् प्रलाप
कः समारकः प्रतिपः नामनुपधेतिकः सापकलेतक
लेपकाद्वेदकारूवेतना ददात्यादेप्राः दान

न् अनयोर्धात्वोरनुपसर्गे शप्रत्ययो भवति दिहिलिहिश्लिषिधीति
णापवादः पक्षे सोऽपि भवतीत्यर्थः ञुणादयस्तत्पदेवाक्य
योरेवसिद्धाः ददः दधः शाड् अस्ति स्वदोरात्वादेश्चेतिलक्
द्वित्वे अभ्यस्तानामाकारस्येत्यालोपः पक्षे दायः धायः
दिहिलिहिश्लिषिधीतिणः अनुपसर्गस्येतिकिम् प्रदः प्रधः
उपसर्गात्वात्तोऽस्तु **ज्वलादिदुनीभ्यो णः**
ज्वलादिभ्यो धातुभ्यः टुदुउपतापे णीञ् प्रापणे आभ्यां च
अनुपसर्गे णप्रत्ययो भवति ज्वलतीति ज्वालः चलतीति
चालः चलः पक्षे पचादित्वादच् दुनोतीति दावः नय
तीति नायः नयः आभ्यां नित्यमिष्यते अनुपसर्ग इति
किम् प्रज्वलः **समाङोः स्रुवः** समाङोरुपप
दयोः स्रुधातोर्णप्रत्ययो भवति वेति निवृत्तम् सं
स्रावः आस्रावः समाङोरितिकिम् स्रवः स्रवः संस्तावा
मिति तत्रान्तरे निपातनात् **अवे हृसोः** हृञ्
हरणे षोऽन्तकर्मणि वा अनयोरवपूर्वे उपपदे णप्रत्य
यो भवति अवहरतीत्यवहारः अवस्यति अवसाययति वा
अवसायः अवे इति किम् हारकः सायकः **दिहि**
लिहिश्लिषिश्वसिव्यध्यतीणवसातोश्च दी
दिह उपचये लिह आस्वादने श्लिष आलिङ्गने श्वस प्राणने इण् गतौ
अतिपूर्वः श्यैङ् गतौ अवपूर्वः एषामाकारान्तानां च णप्रत्य
यो भवति देग्धीति देहः लेढीति लेहः श्लिष्यतीति श्ले
षः श्वसितीति श्वासः विश्वासः विध्यतीति व्याधः अ
त्येतीत्यत्यायः अवश्यायतीति अवश्यायः ददातीति दायः

धायः ग्रहेर्वा ग्रहउपादाने इ अस्मात् णप्रत्ययो वा
भवति ग्राहः ग्रहः हेवाकइत्यर्थः गृह्णातीति णः प
हे ग्रहु गेहेक्क ग्रहेः क्कप्रत्ययो भवति गेहेऽर्थे
गेहे निवासः गृह्णातीति गृहम् गृहिणीति संज्ञ
शिल्पिनि ष्वुन् धातोः शिल्पिनि कर्तरि ष्वुन्प्रत्य
यो भवति नर्तनं शिल्पमस्य नर्तकः खननं शिल्पमस्य
खनकः रञ्जनं शिल्पमस्य रजकः ष्वुन्नित्त्वाच्च स्त्रिय
ञमलोपः नर्तकी खनकी रजकी षात्त्वबन्धत्वादीष
प्रयः गस्थकः कैगै शब्दे इत्यस्मात् धातोः शिल्पि
नि कर्तरि थकन्प्रत्ययो भवति गानं शिल्पमस्य गाथकः
ण्युट् च गायतेः शिल्पिनि कर्तरि ण्युट्प्रत्ययो भवति
गायनः आदिवृद्धीत्वादि गायनी हः कालव्री
ह्योः ओहाङ् गतौ ओहाक् त्यागे इति धातोरस्मात् का
लेव्रीह्योश्चार्थयोर्ण्युट्प्रत्ययो भवति जिहीते गच्छतीति हाय
नः संवत्सरः जहत्युदकमिति हायना व्रीहयः कालव्री
ह्योरिति किम् हाता आशिषि च आशिषि
गम्यमानायां धातोः पश्चाद्धीन वुन्प्रत्ययो भवति जी
वतात् जीवकः नन्दतात् नन्दकः भवतात् भवकम्
भावुके भवके भव्यमिति कोषः प्रुसृल्वः साधु
कारिणि प्रुङ् गतौ सृ गतौ लूञ् छेदने एभ्यः साधुकारि
णि कर्तरि वुन्प्रत्ययो भवति साधु प्रवते प्रवकः
साधु सरति सरकः साधु लुनाति लवकः साधु
कारिणीति किम् प्रोता इति लघुवृत्तौ कृत्प्र

कारकेधातुपादोद्वितीयः २ ॐ कर्मण्यण
कर्मण्युपपदेधातोरण्प्रत्ययोभवति कुम्भकारः ब्रह्म
ध्यायः काण्डलावः कुम्भंकरोति वेदमधीते काण्डं
हरति अनेनयत्न कृद्विधौ ह्वावामश्च
ह्वेञ् वेञ् माङ् मायः एभ्यःकर्मण्युपपदेऽण्प्र
त्ययोभवति आतोऽनुपसर्गादितिकःबाधकः स्वर्गह्वायः
तन्तुवायः धान्यमायः स्वर्गंह्वयति तन्तून्वयति धान्यंमि
मीते मयतेर्वा अनेनयत्न आदेचिवर्णादन्तानामित्यादिः
शीलिकामिभक्ष्याचरिभ्योणः शीलउपधार
णेचुरादित्वादिनन्तः कमुकान्तौ कमेर्णिङ्भक्षइति
इनिडन्तः चरगत्यर्थः भक्षअदने एभ्यःकर्मण्युपपदे
णप्रत्ययोभवति मांसशीलः मांसंशीलयति मांसकामः
पुत्रंकामयते पुत्रकामः कल्याणमाचरति अश्वहः
आतोऽनुपसर्गेकः कर्मण्युपपदेआकारान्ता
द्धातोरनुपसर्गात् कप्रत्ययोभवति गोदः कम्बलदः
अनुपसर्गादितिकिम् वडवासन्दायः वडवांसन्दा
ति अपर नाम्निस्थश्च षागतिनिवृत्तौइत्यस्मा
त्सुपपदेकप्रत्ययोभवति समेतिष्ठति समस्थः विषम
स्थः मध्यस्थः दशाहातिवचनंतपिनाम्न्युपपदेकप्रत्ययः
कच्छेनपिबति कच्छपः द्राभ्यांपिबति द्विपः पादैःपिब
ति पादपः प्रेदाज्ञः प्रउपपदाभ्यांदाज्ञाइत्येताभ्यांकर्म
ण्युपपदेकप्रत्ययोभवति दाणदाने डुदाञ्दाने ज्ञाअव
बोधने नाम्नेदानेसकाः [illegible] दर्पोनाम अश्वंघ

इत्यादि सुखप्रदः पथ्यं प्रजानाति पथिप्रज्ञः विभक्ति
लोपे कृते भ्यञ्जने चैषां निरिति नलोपः प्रेइति किम् गो
सन्दायः **समि ख्यः** संपूर्वात् ख्यातेः कर्मण्युप
पदे कप्रत्ययो भवति गाः संख्याति गोसंख्यः अनेनः ख
श्विकः ख्याञ् ख्यायतेर्वा **गापोष्टक्** कैगै शब्दे
इत्यस्मात् कर्मण्युपपदे टक्प्रत्ययो भवति टकार ईप्रत्य
यार्थः सामगायतीति सामगः सामगी आतो लोप इटि
चेत्याकारलोपः अनुपसर्गादिति किम् सामसंगा
यः अण् **सुरासीध्वोः पिबतेः** सुरासीध्वुपप
दयोरनुपसर्गात् पिबतेः टक्प्रत्ययो भवति
सुरां पिबति सुरापः सुरापी सीधुपः सीधुपी सुरासी
ध्वोरिति किम् मधुपा क्षीरपा अनुपसर्गात्तु **हर
तेरनुद्यमनेऽच्** हृञ् इत्यस्मात् कर्मण्युप
पदे अच्प्रत्ययो भवति वयसि अनुद्यमने च गम्यमाने अ
नुद्यमनमनुत्क्षेपणम् वयसि अस्थिहरः श्वा कवचह
रोऽस्मार्थ इत्यर्थः अनुद्यमने विकटहरः अंशहरः वयो
ऽनुद्यमनयोरिति किम् स्थाणोर्विभारहारः किलायम
भीष्मदेहं विजानाति योऽर्थम् **आङि ताच्छील्ये**
फलमनपेक्ष्य प्रवर्तनं शीलं यस्य सः तच्छीलः तस्य भाव
स्ताच्छील्यं आङ्पूर्वस्य हृञः कर्मण्युपपदे अच् भवति
ताच्छील्ये गम्यमाने फलानि स्वभावत आहर्तुं शीलमस्य
पुष्पाण्याहर्तुं शीलमस्य पुष्पाहरः फलाहरः ता
च्छील्ये इति किम् भारमाहरतीति भाराहारः **अर्हः**

अर्हे पूजायामित्यस्य कर्मण्युपपदे अच् भवति पूजामर्ह
ति पूजार्हः पितरार्हः पूजार्हा स्त्री   अङ्कुशवतो
वाहग्रहणयोः   अङ्कुशस्थाने इत्यस्मादुत्तरस्य
अवजिते अङ्कुशतो कर्मण्युपपदे अच् भवति अङ्कुशामा
युधम् वज्रं धारयतीति वज्रधरः चक्रधरः खड्गधरः
धनुर्दण्डत्सरुलाङ्गलाङ्कुशयष्टिशक्तितोमरेषु ग्रहे
र्वा   धनुः दण्ड त्सरु लाङ्गल अङ्कुश यष्टि शक्ति
तोमर एषु कर्मसूपपदेषु ग्रहधातोरित्यस्मात् अच्
प्रत्ययो वा भवति धनुर्ग्रहः धनुर्ग्राहः दण्डग्रहः दण्डग्रा
हः त्सरुग्रहः त्सरुग्राहः लाङ्गलग्रहः लाङ्गलग्राहः
अङ्कुशग्रहः अङ्कुशग्राहः यष्टिग्रहः यष्टिग्राहः शक्ति
ग्रहः शक्तिग्राहः तोमरग्रहः तोमरग्राहः   सूत्रे
वैश्यः संज्ञायाम्   पंगावहूर्वेभ्यो धान्यः संज्ञाया
विषये अच्प्रत्ययो भवति पाङ्क्तः पांवरः   शे
तेरधिकरणे   अधिकरणेऽपपदे शीङ्स्वपेरित्यस्मा
त् अच् भवति खे शेते खेशयः बिले शेते बिलेशयः
तत्पुरुषे कृति बहुलमिति सप्तम्या अलुक्   चरे
ष्टः   चरगत्यर्थे इत्यस्मात् अधिकरणेऽपपदे टप्रत्य
यो भवति वने चरति वनेचरः खे चरति खेचरः पूर्व
वत्सप्तम्या अलुक् अनयोः आकारान्तकरणार्थं टित्कीर्त्यनाया
र्थम् कुरुचरी मद्रचरी   भिक्षासेनादायेषु च
अधिकरणादन्यस्मिन्नुपपदे चरेः टप्रत्ययो भवति
भिक्षां चरति भिक्षाचरः सेनां चरति सेनाचरः आ

दायचरति आदायचरः   पुरोऽग्रतोऽग्रेषु सर्तेः
पुरस् अग्रतस् अग्र इत्येतेषूपपदेषु सृगतावित्यस्माट्ट
प्रत्ययो भवति पुरः सरतीति पुरःसरः अग्रतःसरः अग्रे
सरः   पूर्वे कर्तरि   पूर्वशब्दे कर्तर्युपपदे सर्तेष्टप्रत्य
यो भवति पूर्वः सरति पूर्वसरः कर्तरीति किम् पूर्वं देशं
सरति पूर्वसारः अण्   कृञो हेतुताच्छील्यानु
लोम्येषु शब्दश्लोककलहगाथावैरचाटुसूत्र
मन्त्रपदेषु   शब्दादिवर्जितकर्मण्युपपदे कृञः
टप्रत्ययो भवति हेतौ ताच्छील्ये अनुलोम्ये गम्यमाने हे
तुर्निमित्तम् ताच्छील्यं तत्स्वभावता अनुलोममनुकू
लता हेतौ यथा यशस्करी विद्या अनव्ययविसृष्टेति वि
सर्जनीयस्य सः शोककरी कन्या ताच्छील्ये यथा श्राद्धकरः
कालिकरः मधुकरः आनुलोम्ये यथा सेवकरः आज्ञा
करः वाक्यकरः शब्दादिवर्जिते इति किम् शब्दकारः
श्लोककारः कलहकारः गाथाकारः वैरकारः चाटु
कारः सूत्रकारः मन्त्रकारः पदकारः   आदि
कारान्तानन्तबहुबाहुदिवाविभानिशाप्र
भाभास्चित्रकर्तृनान्दीकिंलिपिलिबिबलिभ
क्तिक्षेत्रसंख्यासु च   आद्यादिष्वकारादिष्वक
र्मसूपपदेषु कृञः टप्रत्ययो भवति सत्करः तत्करः
यत्करः कारकरः आदिकरः अन्तकरः अनन्तकरः
बहुकरः बाहुकरः दिवाकरः विभाकरः निशाकरः
प्रभाकरः भास्करः चित्रकरः कर्तृकरः नान्दीकरः

किङ्करः लिपिकरः लिबिकरः बलिकरः भक्तिकरः
क्षेत्रकरः संख्याग्रहणेन संख्यावाचकशब्दग्रहणे एककरः
द्विकरः त्रिकरः निशाप्रभाहस्त्यादयोऽप्युदाहार्याः नान्दीकरः
हालाहलकरः यामिनीकरः पार्वतीकरः ॥ भृतौ
कर्मण्याह ॥ कर्मण्युपपदे कृञः टप्रत्य
यो भवति भृतौ गम्यमानायाम् भृतिर्वेतनम् कर्म
करोति कर्मकरः भृतावितिकिम् कर्मकृत् कृञः
क्विप्प्रत्ययः कर्मण्युपपदेऽस्तीतिकिप् यातो लोकान्तःपा
त्रवत् ॥ स्तम्बशाकृतोर्व्रीहिवत्सयोः ॥
स्तम्बशाकृतोः कर्मण्युपपदयोः कृञः इन्प्रत्ययो भवति
यथासंख्यं व्रीहिवत्सयोरर्थयोः स्तम्बकरिर्व्रीहिः
शाकृत्करिर्वत्सः व्रीहिवत्सयोरितिकिम् स्तम्बकारः
शाकृत्कारः ॥ हरतेर्दृतिनाथयोः पशौ ॥ दृति
नाथशब्दयोः कर्मणोरुपपदयोः हृञः इन्प्रत्ययो
भवति पशावर्थे दृतिं हरतीति दृतिहरिः नाथं ना
सारज्जुं हरतीति नाथहरिः पशावितिकिम् दृति
हारः नाथहारः ॥ फलमलरजस्सु ग्रहेः ॥
फल मल रजस् इत्येतेषु कर्मसूपपदेषु ग्रहेरिन्भव
ति फलानि गृह्णातीति फलेग्रहिः फलेग्रहिरात्मम्भरि
रिति निपातनादेत्वम् मलं गृह्णातीति मलग्रहिः र
जोग्रहिः ॥ देववातयोरापेः ॥ देववातशब्दयोः
कर्मणोरुपपदयोः आप्नोतेरिन्प्रत्ययो
भवति देवानाप्नोति देवापिः वातमाप्नोति वातापिः

आत्मोदरयोर्भृञः खिः आत्मन् उदर इत्येत
योः कर्मणोरुपपदयोः डुभृञः खिप्रत्ययो भवति आ
त्मानं बिभर्ति आत्मम्भरिः उदरं बिभर्ति उदरम्भरिः ख
त्वन्वत्वात् ह्रस्वारुषोर्मोन्त इति मागमः उदरपा
र्यायो गृह्यते कुक्षिम्भरिः जठरम्भरिः एजेः खश्
एजृ कम्पने इत्यस्माण्णिजन्तात् कर्मण्युपपदे खश्प्रत्य
यो भवति एजेः कारितान्तस्य ग्रहणं व्याख्यानात्
अविच्छिन्नाचार्योपदेशो व्याख्यानात् अङ्गानि एज
यति अङ्गमेजयः जनमेजयः अनेन खश् अपि ङ
स्वा कथोर्मोन्तः शुनीस्तनमुञ्जकूलास्यपु
ष्पेषु धेटः शुनी स्तन मुञ्ज कूल आस्य पुष्प
इत्येतेषु कर्मसूपपदेषु धेटः खश्प्रत्ययो भवति शुनीं
धयति शुनिन्धयः अनेन खश् अपि सन्यसवात्साता
भाकारान्तादि अपि करणे इति निषेधात् खित्वान्मु
म्दीर्घस्योपपदस्येति शुनीशब्दस्य ह्रस्वः स्त
नन्धयः मुञ्जन्धयः कूलन्धयः आस्यन्धयः पु
ष्पन्धयः पूर्ववन्मागमः नाडीकरमुष्टिपा
णिनासिकासु ध्मश्च नाड्यादिषु कर्मसूपपदे
षु धेटः खश् भवति ध्मश्च ध्माधातोरपि खश्
स्माश्च नाडीं धयति नाडिन्धयः करन्धयः करन्ध्मः
मुष्टिन्धयः मुष्टिन्ध्मः पाणिन्धयः पाणिन्ध्मः ना
सिकन्धयः नासिकन्ध्मः वहविध्वरुस्तिल
तुदः वह विधु अरुस् तिल इत्येतेषु कर्म

ष्वूपपदेषु तुदःखश्प्रत्ययोभवति बहंतु इतितुद्
न्तुदः विधुन्तुदः अरुन्तुदः तिलन्तुदः प्रकृत याथा
तथोभागमः खश्संयोगान्तस्य लोपइतिलोपः
असूर्यललाटयोर्दृशितपोः असूर्ये उग्र ललाटयोः कर्मणो
रुपपदयोः दृशेःखश् प्रत्ययोभवति असूर्यंपश्या
राजदाराः उग्रंपश्योग्रभाषः ललाटेतपः
ललाटशब्देकर्मण्युपपदेतपसन्तापे इत्यस्मात् खश्
प्रत्ययोभवति ललाटंतपतीतिललाटंतपः
मितनखेपरिमाणेपचः मितनखयो
र्द्वयोः कर्मणोरुपपदयोः परिमाणवाचिनिकर्म
ण्युपपदेपचेःखश्प्रत्ययोभवति मितंपचः न
खंपचः पातितमप्यर्थः परिमाणे प्रस्थंपचः
द्रोणंपचः आढकंपचः कुडवंपचः कूलउ
द्रुजोद्वहोः कूलशब्देकर्मण्युपपदे उत्पूर्वयोः
रुजोभङ्गे वहप्रापणे इत्येतयोः खश्प्रत्ययोभवति
कूलमुद्रुजतीति कूलमुद्रुजः कूलमुद्वहः वहे
लिहाभ्रेलिहेःखश्वाच्यः पंचमिपादन्ते वहा
भ्रयोः कर्मणोरुपपदयोः लिहेःखश् प्रत्ययोभवति
गतोभावश्चाभिधायते वहंलिहोवहंलिहः अभ्रंले
कि अभ्रंलिहः इराशब्देकर्मण्युपपदे मदीर्हर्षे इ
त्यस्य खश्प्रत्ययोभवति विकरणाभावश्चनिपात्य
ते इरयामाद्यति इरम्मदः दीर्घमोपपदेतिह्रस्वः
वदेःखश्प्रियवशयोः प्रियवशयोरुपयोः

कर्मणोपपदयोर्वदः खच्प्रत्ययो वा खित्यस्य खश्प्रत्ययो
भवति प्रियं वदति प्रियंवदः वशंवदः **शत्रु**
परयोस्तापेः शत्रुपरयोः कर्मणोरुपपदयो
स्तपसन्तापे इत्यस्य खच्प्रत्ययो भवति शत्रुं
तापयति शत्रुन्तपः परन्तपः **सर्वकूला**
भ्रकरीषेषु कषः एषूपपदेषु कर्मसूपपदेषु
कषहिंसार्थ इत्यस्मात् खच्प्रत्ययो भवति सर्वङ्कषः कालः
कूलङ्कषा नदी अभ्रङ्कषो गिरिः करीषङ्कषो वातः
भयर्त्तिमेघेषु कृञः भय ऋति मेघ एषु क
र्मसूपपदेषु कृञः खच्प्रत्ययो भवति भयङ्करः ऋतिङ्क
रः मेघङ्करः **क्षेमप्रियमद्रभद्रेष्वण्च**
क्षेम प्रिय मद्र भद्र एषु कर्मसूपपदेषु कृञः खच्प्रत्य
यो भवति अण् च क्षेमङ्करः क्षेमकारः प्रियङ्करः प्रि
यकारः मद्रङ्करः मद्रकारः भद्रङ्करः भद्रकारः
भावकरणयोराशिते भुवः आशित उपपदे
उपपदे भवतः खच्प्रत्ययो भवति भावे करणे चार्थे आ
शितस्य भवनमाशितम्भवः आशितो भवत्यनेनाशि
तम्भवमोदनः **संज्ञायां भृतॄवृजिधारि**
दमितपिसहिभ्यः संज्ञायाम् डुभृञ् धारण
पोषणयोः डुभृञ्धारणपोषणयोः हृङ् संभक्तौ वृञ्
वरणे जि जये धृञ् धारणे दमु उपशमे तप स
न्तापे षह मर्षणे एभ्यो नाम्न्युपपदे खच्प्रत्ययो भवति
संज्ञायां विषये रथन्तरं साम विश्वम्भरो विश्वः विश्व

मरुभूमिः पतिंवराकन्या धनंजयोऽग्निः युगन्धरोऽद्रिः अरिंदमो राजा अवातितपः सर्वंसहः गमश्च नाम्न्युपपदे गमः खच्प्रत्ययो भवति संज्ञायां विषये विहङ्गमः भुजङ्गमः तुरङ्गमः जनङ्गमः सुगमामः

उरोविहायसोरुरविहौ च उरस् विहायस् इत्येतयोरुपपदयोः गमेः खच्प्रत्ययो भवति तयोश्च यथासंख्यं उरविहश्चेत्यादेशौ भवतः संज्ञायां विषये उरसा गच्छति उरङ्गमः विहङ्गमः **डोऽसंज्ञायामपि** नाम्न्युपपदे गमेर्डप्रत्ययो भवति उरगः भुजगः तुरगः विहगः पन्नगः पतगः सर्वत्रगः इति संज्ञायाम् असंज्ञायां च अन्तगः अध्वगः सर्वगः **विहङ्गतुरङ्गभुजङ्गाश्च** एते निपात्यन्ते डेऽपि इहमागमो निपात्यते विहङ्गः तुरङ्गः भुजङ्गः तुरं त्वरितं गच्छति भुजं कुटिलं गच्छति विहायसो विहादेशः **अन्यतोऽपि** अन्यस्माद्धातोः नाम्न्युपपदे डप्रत्ययो भवति गिरौ शेते गिरिशः कञ्जे सरमले जजः **डः कर्मण्याशीर्गत्योः** आशिषि गतौ च वर्तमानात् हन्तेः डप्रत्ययो भवति शत्रुं वध्यात् शत्रुहः अत्राशिषि गतौ यथा क्लेशं हन्ति क्लेशहः आशीर्गत्योरिति किम् शत्रुघातः कर्मण्यण् **अपात्क्लेशतमसोः** अपात्परस्य हन्तेः क्लेशतमसोः कर्मणोरुपपदयोः डप्रत्ययो भवति क्लेशमपहन्ति क्लेशापहः तमोपहः **कुमारशीर्षयोर्णिनिः**

कुमारशीर्षइत्येतयोः कर्मण्युपपदयोः हन्तेर्णिनिप्र त्ययोभवति इकारउच्चारणार्थः कुमारंहन्ति कुमारघा ती शीर्षघाती हन्तेस्तइतिनत्वम् इत्वज्ञापनात् हस्य हन्तेर्ञ्णितिहस्य घः **टक्लक्षणेजायापत्योः** लक्षणंचिह्नंतस्मिन्नर्थेजायापत्योः कर्मणोरुपपदयोः हन्तेः टक्प्रत्ययोभवति जायाघ्नस्तिलकः पतिघ्नीरेखा टकारईप्प्रत्ययार्थः गमहनेत्युपधालोपः स्त्रीपदस्य वेतिवक्तव्यम् **अमनुष्यकर्तृकेच** अमनुष्यक र्तृके कर्मण्युपपदे वर्त्तमानात् हन्तेः टक्प्रत्ययोभवति पित्तघ्नघृतम् कफघ्नंमधु अमनुष्यकर्तृकेइतिकि म् नमाहघ्नश्चण्डालकम् **शक्तौहस्तिकवाटयोः** हस्तिकवाटयोः कर्मणोरुपपदयोः हन्तेः टक्प्रत्ययोभवति शक्तौगम्यमानायाम् हस्तिघ्नः म नुष्यः कवाटघ्नः हस्तिहननेकवाटहनने समर्थइत्यर्थः **पाणिघताडघौशिल्पिनि** एतौनिपात्येते शिल्पिन्यर्थे पाणिताडइत्येतयोः हन्तेः टक्प्रत्ययोनिपात्य ते घत्वमन्त्यस्वरादिलोपश्च पाणिनाहन्तिपाणिघः ताडेनहन्तिताडघः पाणिघी ताडघी शब्दश्चाशिल्पि न्यपि **नग्नपलितप्रियान्धस्थूलसुभगाढ्येष्वभूततद्भावेकृञःख्युन्करणे** नग्नादि षु कर्मसूपपदेषु कृञः ख्युन्प्रत्ययोभवति अभूतत द्भावेगम्यमाने अनग्नोनग्नःक्रियतेऽनेन अभूततद्भावः नग्नङ्करणंभवति करोतिक्रियादिति कारिकामः प

नग्नंक्रियतेयेनसनग्नङ्करणः उपजापः कर्णेजप
कपलितङ्करणीजरेयम् ज्ञात्वबन्धमादीकारः
विद्यपरवप्नुगमोयानप्रियङ्करणीवपः अन्धङ्कर
णीभ्रान्तिः स्थूलङ्करणंहीरभोजनम् सुभगङ्करणो
मन्त्रः आढ्यङ्करणीश्रीः अभूततद्भावेइतिकिम् अन्धः
अन्धःक्रियतेआरनालेनस्वामिनाभृत्यः भुवः
खिस्नुखुकञौकर्तरि नग्नादिषुकर्मसूप
पदेषुभवतेःखिस्नुखुकञ् इत्येतौप्रत्ययौभवतः
अभूततद्भावेगम्यमानेसतिनौचकर्तरि: अनग्नःन
ग्नोभवति नग्नंभविस्नुः नग्नंभावुकः अपलितःप
लितोभवति पलितंभविस्नुः पलितंभावुकः प्रि
यंभविस्नुः प्रियंभावुकः अन्धंभविस्नुः अन्धंभाव
कः स्थूलंभविस्नुः स्थूलंभावुकः सुभगंभविस्नुः
सुभगंभावुकः आढ्यंभविस्नुः आढ्यंभावुकः
भजसहोर्विण् भजसे वहस इत्येतयोर्वि
ण्प्रत्ययोभवति णकारइत्संज्ञकार्थः इकारउच्चार
णार्थः वकारःवेर्लोपार्थकमोन्त्यर्थः अर्धभाक् पाद
भाक् अर्धंभजति पादंभजति विण् इत्संज्ञावादसो
पदेतिदीर्घः नराषाट् जनाषाट् नरजलपाद्वयोः न
हिवृतिवृषिव्यधिरुचिसहितनिषुक्वावितिदीर्घः सहेः
साडःसइतिषत्वम् वहश्च वहधातोःसुबन्त
उपपदेविण्प्रत्ययोभवति प्रष्ठवाट् तुर्यवाट् दि
त्यवाट् अनसिडश्च अनस् शब्दे उपपदे

वहुधापतोऽस्यस्मात् विग्रहस्ययोभवति अनसस्थइका
रोत्नादेशः अनड्वान् तुग्र्यावृधं कव्यघ्रीव
घ्रीवेषु कद्रू इव्य घ्रीव घ्रीव्य रक्षकर्म
सूपपदेषु वहुधापतोऽस्यस्मात्तुइवस्ययोभवति क
व्यवदति कव्यवाहनः घ्रीववाहनः घ्रीष्यवाहनः
तुहुत्रकारइत्वहावार्थः इकार ईशत्ययार्थः युत
क्रामित्यनादेशः अमेद्ध्यवाहनीभृतिः अन
याउक्थशाःप्रोताःश्वेतवाश्च एतेयाज्ञानि
पात्यन्ते अवदृशीयजेः उक्थपूर्वात् शंसेः प्रास
वीदाशेः श्वेतशब्दोद्वहेः उभयत्ययोनिपात्यते दाशो
ईक्सडत्वंच अवयाः अवयसौ अवयसः अवयजते
इतिवाकाम् उक्थानिशंसति उक्थशाः उक्थशासौ उ
क्थशासः प्रोदाश्यते इतिप्रोताः श्वेतंवहतिश्वेतवाः
श्वेतवसौ श्वेतवसः श्वेतापनेवहति श्वेतवाइक
पुरोडाश्च उदकपूर्वाद्वहेरस्यमनापुपपदेक
प्रत्ययोभवति इदमावत्वंच कामानुग्ये कामदुघा
प्राप्तीईदा धर्मदुघा विड्भिगामित्वनि
मानिजनाम् कस्पदः गच्छ त्वन्त भव व
एजद्रा जनजन्तनेजनीप्राडुर्भावे इतिवा एषांनाम्न
मपदेषिस्यत्ययोभवति दधिक्रामति दधिक्राः अग्रे
गच्छति अग्रेगाः विसानिखनति विसखाः गांसनो
ति गोषाः अप्सुजायते अब्जाः विड्नोरईतिपञ्चमस्या
नम् अर्होनञ् अरहतीत्यस्यात्मनवर्जि

त्ते नान्युपपदे विट्प्रत्ययो भवति आममत्ति आमात् सस्यमत्ति सस्यात् अनन्ने इति किम् अन्नादः

क्रव्ये च क्रव्यशब्दे उपपदे अदेः विट्प्रत्ययो भवति यथा ह्यादत्व क्रव्यात् क्रव्यादः

मनिन्क्वनिब्वनिपश्चोपसर्गे उपसर्गे उपपदे धातोः मनिन् क्वनिप् वनिप् इत्येते प्रत्यया भवन्ति अपि शब्दादनुपसर्गेपि नकारपकारौ पूर्वाचार्यप्रसिद्धात्र सुरणार्थौ तेन यत्रैवैतौ विहितौ तत्रैव भवतः आतो मनि क्वनिब्वनिपश्चेति तत्रैव भवन्ति सुदामा सुधामा सुधीवा सुदाव्न दायापाने सुधाव्न दा क्वनिपो ऽप्यवज्ञावाद्यामा गायतीति इत्वम् वनिप् यथा सुपावा भूरिदावा दधिक्रावा अग्रेगावा विट्वा चकारो विदः समुच्चयार्थः तेनासापि भवतीत्यर्थः सुदाः सुधाः अनुपसर्गेपि दामा धामा धीवा पीवा

क्विप् च धातोः क्विप्प्रत्ययो भवति उखायाः स्रंसते उखास्रत् पर्णानि ध्वंसते इति पर्णध्वत् यत्वज्ञावादयुक्तत्वेसति अनिदनुबन्धानामप्रत्ययेति अनुनासिकलोपः वेदवित् हतस्तत्र ववबाहणादीनोचेति गत्वन् वाधितमेत्रिकत्वम् **प्रविशदृष्टवस्य**

दिस्वासिदम् पनेवाहाविभाजने ग्रतवाहे उपपदे यत्रदेवता हृत्वासक्तनकारणादानेशुद्धत्वस्मात् क्विप् निपात्यते यात्वज्ञावात्संप्रसारणात्र अपि कृदभक्त डिस्रघाघागत्वेयइत्यस्यात्क्विपिहिवेचनेनि

पात्यते भकारककारवर्णौ संज्ञा स्रजविसर्गेइत्यस्य क्विपि
स्वरात्यकः प्रकारागमो निपात्यते दिक् दिशाज्ञानिसर्ज
ने दिवयते इतिकर्माणि क्विप् उष्णिक् स्निह्यते वि
त्यस्य क्विपि उत्पूर्वस्य उदोदलोपो निपात्यते

कर्मण्युपमाने त्यदादौ दृशष्टक्सकौ च

उपमीयते येन तदुपमानम् उपमाने कर्मणि त्यदादौ
कर्मण्युपपदे दृशिर् प्रेक्षणे इत्यस्य टक् सक् इत्येतौ
प्रत्ययौ भवतः कर्मत्वाभिधेये यथाप्राप्तं क्विप् च स इव
दृश्यते तादृशः तादृशी तादृक्षः तादृशा तादृक् या
दृशः यादृशी यादृक्षः यादृशा यादृक् भवादृशः भव
दृशी भवादृक्षः भवादृशा भवादृक् कीदृशः कीदृशी
कीदृक्षः कीदृशा कीदृक् इदृशा इत्येषामर्थेनामस
त्यात्वम् किं की इति किमः की आदेशः कर्मणीति कि
म् तमिव पश्यति उपमाने इति किम् स दृश्यते त्यदा
दाविति किम् देवदत्त इव दृश्यते ॥ मा॥

जातौ णिनिस्ताच्छील्ये अजातिवाचके नाम्न्यु
पपदे धातोर्णिनिप्रत्ययो भवति ताच्छील्ये गम्यमाने
धन्यइकार उष्णास्वादार्थः इर्षीत्वग्रार्थी स्वाध्या
यी उष्णभोजी तत्स्वभावइत्यर्थः साधुकारी ताच्छील्ये
इतिकिम् ग्रामं गन्तोऽज्ञातावितिकिम् ब्राह्मणाना
ः मन्त्रयितुमाशीलमभाषतौ ताच्छीलिकस्तत्

कर्तर्युपमाने उपमाने कर्तरि उपपदे धातोर्णि
निनिप्रत्ययो भवति ताच्छील्ये गम्यमाने उष्ट्रक्रो

शति उष्ट्रक्रोशी ध्वाङ्क्षविरावी कोकि
लालापी कर्तरीति किम् उष्ट्रः क्रोशति **व्रताभी**
क्ष्ण्ययोश्च नाम्न्युपपदे धातोः णिनिप्रत्ययो भवति
व्रते आभीक्ष्ण्ये च गम्यमाने यथा श्राद्धभोजी मासोपवा
सी त्रिषवणस्नायी मधुमांसवर्जी शास्त्रोक्तो नियमो
व्रतम् पौनःपुन्यमाभीक्ष्ण्यम् क्षीरपायिण उशीनराः
कषायपायिणो गान्धाराः प्रातिपदिकान्तविभक्ति
षु चेति नत्वान्तरा णत्वम् **मनः पुंवद्भाव**
नाम्न्युपपदे मन्यतेर्धातोः णिनिप्रत्ययो भवति स्त्र
लिङ्गे णिन्यन्ते उपपदे स्त्रीलिङ्गं पुंवद्भवति शोभनांमन्य
ते शोभनमानिनी पट्वीं मन्यते पटुमानिनी
खश्चात्ममाने आत्मनो मानमात्ममानः नाम्न्यु
पपदे आत्मविषये माने वर्तमानान्मन्यतेः खश्च भव
ति चकाराणिनिश्च सुभगमात्मानं मन्यते सुभगम्म
न्यः सुभगमानी पण्डितम्मन्यः पण्डितमानी स्त्री
रूपे मौन्त इति खोऽत्रबन्धान्मागमः **कर**
णे यजेः करणे उपपदे भूते काले णि
प्रत्ययो भवति अग्निष्टोमेन इष्टवान् अग्निष्टोमया
जी करण इति किम् यज्ञमिष्टवान् **क**
र्मणि हनः कर्मण्युपपदे भूते काले हन्तेः णि
निप्रत्ययो भवति स च कुत्सायामेवेष्यते पितृव्यं हत
वान् पितृव्यघाती कुत्सातोऽन्यत्र चौरं हतवान्
किं ब्रह्मभ्रूणवृत्रेषु ब्रह्मन् भ्रूण वृत्र एषु

पपदेषु हन्तेरतीतेकालेक्विप्भवति ब्रह्माणंहतवान्
ब्रह्महा भ्रूणहा वृत्रहा अतीतेकिम् ब्रह्माणंहन्ति
ब्रह्मघातकम् ब्रह्महत्याप्रायश्चित्तादेरित्यर्थः
कृञः सुपुण्यपापकर्ममन्त्रपदेषु सु
पुण्य पाप कर्म मन्त्र पद एषुकर्मसूपपदेषु अतीतका
ले कृञः क्विप् भवति शोभनंकृतवान् सुकृत् पुण्यकृ
त् पापकृत् कर्मकृत् मन्त्रकृत् पदकृत्
सोमेसुञः सोमशब्दे उपपदे षुञ् अभिषवे
ऽस्य क्विब्भवति अतीतेकाले सोमंसुतवान् सोमसु
त् धातोस्तोक्ति इति तकारागमः **चेरग्नौ** अग्निश
ब्देउपपदेचिञ् चयेइत्यस्मात्क्विप् भवति अतीतेकाले अ
ग्निंचितवान् अग्निचित् **विक्रियः कुत्सायाम्**
कर्मण्युपपदेविपूर्वात्क्रीञइन्भवति कुत्सायांगम्यमा
नायांअतीतेकाले कुत्सितःसोमविक्रयी रसेनशूद्रो
भवतिब्राह्मणः क्षीरविक्रयी कुत्सायामितिकिम् तण्डु
लविक्रायः तण्डुलंविक्रीतवान् कर्मण्येव **दृ
शेः क्वनिप्** दृशिर् प्रेक्षणेइत्यस्माद्धातोरतीतेका
ले कर्मण्युपपदेक्वनिप्भवति पारदृश्वा पापदृश्वा
पारंदृष्टवान् पापंदृष्टवान् पकारउकारश्च कृत्स्नका
रागमार्थः **सहराजभ्यांयुधः** सहराजन् इ
त्येतयोरुपपदयोः युधसंप्रहारेइत्यस्मात्क्वनिप् भवति
अतीतेकाले सहयुद्धवान् सहयुध्वा राजानंयुद्धवान् रा
जयुध्वा अनेनक्वनिप् **कृञश्च** सहराजोरु

पयस्योऽकृत: अतीतेकाले क्वनिप् भवति सहकृतवा
न् सहकृत्वा राजानं कृतवान् राजकृत्वा धातोर्लोपः

सप्तमीपञ्चम्योर्जनेर्डः सप्तम्यन्ते पञ्चम्यन्ते
उपपदे जनी प्रादुर्भावे इत्यस्मात् डप्रत्ययो भवति अ
तीतेकाले सरसिजातं सरसिजम् मन्दुरायां जातमिति वड्
लमिति सप्तम्या अलुक् एवं मनसिजा तामरसिजः
पञ्चम्यन्तेऽपि यथा पशार्थजेइत्यं राजाकेशोनति
लिपेत् जाताज्जः प्राप्तजः **अन्यत्रापि च**
अन्यत्राप्युपपदे जनेर्डप्रत्ययो भवति अतीतेकाले न
जातः नजः अनुजातः अनुजः अधमेजातः अधमजः
पूर्वेजातः पूर्वजः द्विर्जातो द्विजः **निष्ठा**
क्त क्तवतू निष्ठासंज्ञकौ भवतः निष्ठा संज्ञकौ धातोरती
तकाले निष्ठाप्रत्ययो भवति तयोर्भावकर्मणोः क्त
प्रत्ययो भावकर्मणोर्भवति कर्तरि क्तवतुः कर्मणि क्त इति
कर्तरि कृतः कृतवान् कृतं देवदत्तेन **हनि
कृषोः** क्वम् अभिधेये यज्ञेद्वमा अवैयातती
तकाले क्वनिप् भवति सुत्वा यज्ञ वामरुपोता कृतवा
न् इष्टवान् **जीर्यतेरतृन्** जृष् वयोहानौ
इतिस्मात् अतीतेकाले अतृन् भवति जरन् वाजरद्
पेत्त जीर्णः जीर्णवान् नकारः पूर्वो धातोर्थः

इतिलघुहंसोकृत्प्रकरणे तत्कर्मवाद्वितीयः

अथ कृत्कामे भावतोऽधिकार धातोरतीतेका
लेकृत्कामप्रत्ययो भवतः भावपदे बोधव्याद्वितः पदे

परोक्षायांयदुक्तंतत्तयोरपिभवतीत्यर्थः पेचिवान्
पेचानः यत् क्वसुकानौपरोक्षावद्भावाद्द्विर्वं अनो
द्वित्वेकस्वरादौ इति इट् अभेकाचो जनेर्वेदाभ्यास
लोपः जज्ञिवान् व्यतिजज्ञानाः अदेवीपरोक्षायामि
तिचकल पूर्ववत् इट् स्वरविधिः सर्वस्यांशेद्विर्वच
नम् अभ्यासकार्यम् गमहनेत्युपधालोपः कृतेद्वि
तिहतेजग्मिवान्दस् कानःस्वरादेवापविभाषया

वर्तमानेशतृशानशावप्रथमैकाधिका
रणामन्त्रणयोः धातोर्वर्तमानेकालेवाच्य
तृ आनश् इत्येतौप्रत्ययौभवतः अप्रथमैकाधिक
रणेपामन्त्रणेचसति देवदत्तेनपचन्तंपश्य दे
वदत्तेनपचमानेनकृतम् देवदत्तायपचतेदेहि देव
दत्तायपचमानायदेहि आमन्त्रणेयथा देवदत्तपचन्
आगच्छ देवदत्तपचमानआगच्छ शात्तानशौपा
कारः सार्वधातुकवत्कार्यमित्यर्थः सार्वधातुकवद्भावाद
द्विकरणाःकर्त्तरि आनप्रत्यये आतोन्तआनेइतिमका
रागमः अप्रथमैकाधिकरणेइतिकिम् देवदत्तःपच
ति **लक्षणहेत्वोःक्रियायाः** क्रियाये
लक्षणे क्रियायाश्चहेतौतत्त्वथाविधेये वर्तमाना
द्धातोः शतृ आनश् इत्येतौप्रत्ययौभवतः लक्षणे
तावत् लक्षणमाहसेविदमिदमनोरमालिङ्गनाः अ
यवनसिद्धासाध्यांसर्वभेदमहननाक्रियेलक्षणे देवो
पत्वापि अमनानपियापन्तःसेवमानाःखलानपि

नित्यानपिप्रयोगानन्तःपूरयामोदृतोदरम्‌ अत्रयाच
नसेवनयोग्यतानि उदरपूरणायप्रेसते भजन्ते ल
टइत्येवारितिकिम्‌ जलपुत्तुधवस्पत्योलमानिचरा
नलिव अचलस्तनेगलनस्पनलसतांलाषिइतः
क्रियायामितिकिम्‌ संक्रमतेसोऽस्यार्थः
वेत्तेःशातृर्वसुः विदज्ञानेइत्यस्मात्परस्यशा
तृङः वसुरादेशोभवति विद्वान्‌ आनो
आत्मने अयेवकर्त्रादिषुआनप्रत्ययआत्मने
पदसंज्ञोभवति आनइतिकानशानः सामान्येनरूपे
णगृहीतम्‌ सञ्जग्मानः समोगम्यृच्छीतिसूत्रोक्तमे
नियमेनकानप्रत्ययः आनशावेवपिलवानः आत्म
नेपदत्वात्सर्वेषामात्मनेइतिगुणागावः ईत
आसः आसउपवेशनेइत्यस्मात्परस्य आन
प्रत्ययस्य ईकारादेशोभवति सचपरकार्येविकारा
दिविकारस्यभवति आसीनःवर्तमानेशानज्ञान
शावित्यानक्‌ आन्मोन्तआने अ
कारात्परस्मिन्नानप्रत्ययेमकारागमोभवति पच
मानः पवमानः यजमानः अन्ति अनेनमागमः आ
दितिकिम्‌ त्त्वानः जर्वाणः आनेइतिकिम्‌ पचन्‌
पूङ्यजोःशानङ्‌ पूङ्पवने यजदेवता अनयोः
शानङ्‌ प्रत्ययोभवति पवमानः यजमानः अन्ति आ
न्मोन्तआनेइतिमागमः शक्तिवयस्ताच्छी
ल्ये शक्तौवयसिताच्छील्येगम्यमाने धातोःशा

नङ्प्रत्ययोभवति शक्तौ कतीहनिघ्नानाः निहन्तुं
समर्था इत्यर्थः शानङ् तामहनेम्पधालोपः स
मोपधस्य चेति दृश्यः वयसि कवचं वहमानः प
लुष्कर्षमानः कवचवहनयत्कर्तवोपियवयाइत्य
र्थः ताच्छील्ये भूषयमाणाः मण्डयमानः भूषणम
ण्डनशील इत्यर्थः इङ्धार्योःशत्रकृ
च्छ्रि इङ् अध्ययने इत्यस्मात् धृङ् अवस्थाने इत्य
स्मात् णिजन्तात् च शतृ प्रत्ययोभवति अकृच्छ्रे गम्य
माने अधीयन् पारायणम् धारयन् अपि अदा
देलेक स्वरादाविनीयु आत्मनेपदित्वा दानश शानः
अकृच्छ्र इतिकिम् कृच्छ्रेणाधीते कृच्छ्रेणधारयति
द्विषः शत्रौ द्विष अप्रीतावित्यस्मात् शत्
ऋप्रत्ययोभवति शत्रावर्थे शत्रौ द्विषन् शत्राविति कि
म् द्वेष्टि पतिं भार्या सुञो यज्ञसंयोगे
षुञ् अभिषवे इत्यस्मात् शतृप्रत्ययोभवति यज्ञसं
योगे गम्यमाने सुन्वन् यजमानः यज्ञसंयोगे इति कि
म् सुनोति सुरां वृषलः अर्हः प्रशंसाया
म् अर्ह पूजायामित्यस्मात् प्रशंसायां गम्यमा
नायां शतृप्रत्ययोभवति अर्हन् प्रशंसायामिति
किम् अर्हति वधं चोरः तच्छीलतद्धर्मतत्सा
धुकारिष्वाक्वेः अधिकारोयम् यानितऊ
र्ध्वं प्रत्ययानवक्ष्यामः तेतच्छीलतद्धर्माणि तत्सा
धुकारिणि कर्तरि वेदितव्याः सधात्वर्थःशीलयस्य

सतच्छीलः स्वभावधर्मो यस्य स तद्धर्मा तथाव
र्यं साधु करोति तत्साधुकारी इत्यर्थे उदाह्रियते

तृन् धातोस्तृन् भवति तच्छीलेन द्धर्मिणि त
त्साधुकारिणि च कर्त्तरि निष्फलमप्यस्ति तच्छीलः त
दाचारस्तद्धर्मा शोभनकारी तत्साधुकारी तच्छीले
यथा कर्त्ता कटान् वदिता जनापवादान् करणशी
लो वदनशील इत्यर्थः तद्धर्मिणि यथा मुण्डयितारः
श्राविष्ठायना वधूमूढाम् उदकं अन्नेतारस्तौल्वलाः पु
त्रे जाते मुण्डनधर्माणः उन्नयनधर्माण इत्यर्थः न
त्साधुकारिणि यथा कर्त्ता कटान् मधुरं गेयं गन्ता स
कानि वक्ता स्वतंस्वतानि कर्तृकर्मणोः कृति नित्य
मिति कर्मणि षष्ठी प्राप्ता नलोकादिसूत्रेण निषिध्यते
साधु करोति साधुकर्त्तेत्यर्थः तृनो नकारो धातोरुच्च
स्वरितित्वोऽपि यदगुणार्थः

भ्राजलङ्कृ ञ्मदिरुचिवृतिवृधिचरिप्रजनापत्रपीणा मिष्णुः

भ्राजृ दीप्तौ डुकृञ् करणे अलम्पूर्वः
भूषणायाम् मदमत्तो रुच दीप्तौ वृतु वर्तने वृ
धु वृद्धौ चर गत्यर्थः जनजनने जनी प्रादुर्भावे इति वा
प्रपूर्वः एभ्यस्तच्छीलेन द्धर्मिणि तत्साधुकारिणि च
कर्त्तरि इष्णुः प्रत्ययो भवति भ्राजनशीलः भ्राजनधर्मा
शोभनं भ्राजते इति भ्राजिष्णुः एवं अलङ्करिष्णुः वर्द्धि
ष्णुः चरिष्णुः प्रजनिष्णुः अपत्रपिष्णुः

मादिपदि पतिपद्यावृदि

उत्पादे उपपदे मदी हर्षे

पद्लृ गतौ षद्लृ गतौ डुपचष् पाके एषां तच्छीलादौ क
र्तरि इष्णुच् प्रत्ययो भवति शीलः उन्माद न
शीलः उन्मादनधर्मा साधु उन्माद्यति उन्मादिष्णुः ए
वं उत्पादिष्णुः उत्पतिष्णुः उत्पविष्णुः जिभु
वोः स्नुक् जि जये भू सत्तायाम् अनयोस्तच्छी
लादौ कर्तरि स्नुक् प्रत्ययो भवति जयनशीलो जय
नधर्मा साधु जयति जिष्णुः ककारो गुणवृद्ध्यभावार्थः
गत्वह्रस्वत्वं ऊत्वं एवं भूष्णुः न गुर्णोति भवते
रिडभावः ग्लाम्लास्थाक्षिपचिमृजां स्नुः
ग्लै हर्षक्षये म्लै गात्रविनामे स्था गतिनिवृत्तौ क्षि क्षये क्षि नि
वासगत्योरिति वा क्षिणु हिंसायां वा डुपचष् पाके
मृजूष् शुद्धौ एषां तच्छीलादौ कर्तरि स्नुः प्रत्ययो भव
ति ग्लास्नुः म्लास्नुः स्थास्नुः पक्ष्णुः परिमार्ष्णुः ग्रतो
क्षते मृजो मार्जिः भ्रस्जादीनां षइति ऊर्मावः तस्य ष
ढोःकः त्रसिगृधिधृषिक्षिपेः क्नुः त्रसी
उद्वेजने गृधु अभिकांक्षायां ञिधृषा प्रागल्भ्ये क्षिप प्रे
रणे एषां तच्छीलादौ कर्तरि क्नुः प्रत्ययो भवति त्रस्नुः
गृध्नुः धृष्णुः क्षिप्नुः घोषवत्येच्छकृतीति इडभावः
शमादीनामष्टानां घिनुण् शमु उपशमे
तमु कांक्षायाम् दमु उपशमे श्रमु तपसि खेदे च भ्र
मु अनवस्थाने क्षमूष् सहने क्लमु ग्लानौ मदी हर्षे ए
षामष्टानां शमादीनां तच्छीलादौ कर्तरि घिनुण् प्रत्य
यो भवति शमनशीलः शमनधर्मा साधु शाम्यती

तिशमी एवंतमी दमी श्रमी भ्रमी क्षमी क्लमी उन्मा
दी अनेनघिनुण् घकारउत्तरत्र चजोःकुत्वादित्यर्थः
इकारउच्चारणार्थः णकारःवृद्ध्यर्थः अनुना
सिकिम् असिनाश्वलेपरोत्यन् अनुरु
धभजभजाहिषदुहद्रुहयुजाक्रीडात्यजभजाउकथा
अपमाऊसरत्वाभ्याहनश्च अनिर् योगे
अनुरुधभावितिवा कत्तोभङ्गे भजसेवायाम् अ
नपालनाभ्यवहारयोः अतैकाटिल्यइतिवा द्विष
अप्रीतौ दुहजिघांसायाम् इणवैक्लव्ये कीडृविहा
रे आङ्पूर्वः त्यजहानौ अनुरुधकामे यतउपर
मे यसप्रयत्ने एतोआङ्पूर्वौ रञ्जरागे हनहिंसाग
त्योः अभिआङ्पूर्वः एषांतच्छीलादौकर्तरिघिनि
णभवति योगी रोगी भागी भोगी द्वेषी द्रोही दो
ही आक्रीडी त्यागीअनुरोधी आयामी आयासी
रागी अनुनिनाश्वतिनलोपः अभ्याघा
ती हन्तेस्तइतितस्तः इत्वङ्गावाङ्घसदन्तेरिति
घावतम् समिल्लादिघ्रिनिण्वाम्
संपाडे उपपदे एतानिकर्मो एवोसपर्के ज्वरतोगे
तांतच्छीलादौकर्तरिघिनिणभवति संसर्गी संपर्की
संज्वरी संज्वालंतपशुङ्के धानोश्वहेतावितीन् अ
पधेतिदीर्घः मानवस्यानांइस्वइतिहस्वः कातिन
लोपः घिनिण् विकषकत्थस्रम्भकषलघलसाम्
विशब्देउपपदे घिनिण् शब्दभावे कत्थश्लाघायाम्

स्रम्भ विश्वासे कष हिंसार्थः लष अभिकाङ्क्षायाम् ल
स श्लेषणक्रीडनयोः एभ्यस्तच्छीलादौ कर्तरि घिनिण्भव
ति विवेकी विकषी विस्रम्भी विकाषी विलाषी वि
लासी   प्रेद्रुमथवदवसपलपाम्
प्रपूर्वे उपपदे द्रुगतौ मथविलोडने वद व्यक्तायांवा
चि वसनिवासे रपलप व्यक्तायांवाचि एभ्यस्तच्छीलादौ
कर्तरि घिनिण्भवति प्रद्रावी प्रमाथी प्रवादी प्रवासी
प्ररापी प्रलापी   परौ सदहोः   परिपूर्वे
उपपदे सृगतौ दहभस्मीकरणे अनयोस्तच्छीला
दौ कर्तरि घिनिण्भवति परिसारी परिदाही
क्षिपरटवदिदेविभ्यो वुञ्   क्षिपप्रे
रणे रट परिभाषणे वद व्यक्तायां वाचि दिवादिरिमन्तः
देविभ्यश्च एभ्यः परिपूर्वे उपपदे तच्छीलादौ कर्तरि वु
ञ्भवति यथासङ्ख्यं तत्र परिक्षेपकः परिक्षेपी परि
रटकः परिराटी परिवादकः परिवादी इत्यनेनैव
परिदेवकः परिदेवी परिदेवनेत्यस्यैकेन परिदेवन
म्   निन्दहिंसक्लिशखादघाताद्यनेकस्वरवि
नाशिव्याभाषासूयेभ्यो वुञ्   णिदि कुत्सा
याम् हिसि हिंसायाम् क्लिशू विबाधने खादृ भक्षणे
एषामनेकस्वराणां च विपूर्वे णश अदर्शने इत्य
स्य व्याङ्पूर्वस्य भाषादेरसूयस्य तच्छीलादौ कर्तरि
वुञ्प्रत्ययो भवति निन्दकः हिंसकः क्लेशकः खाद
कः अनेकस्वराणां यथा दरिद्रायकः आशिक्षीया

षि गणकः वुणादेशेऽनीन् अस्य च लोपः वुण् कारितलो-
पः विनाशयति तच्छीलो विनाशकः आभाषकः अ-
सूयकः यतिनामन्तानां यणायीति दीर्घः अस्य च लो-
पः **देविक्रुशोश्चोपसर्गे** देवेर्नन्तस्य
क्रुशधातोश्च उपसर्गे उपपदे तच्छीलादौ कर्तरि
वुञ् भवति प्रदेवनं परिक्रुशनं तच्छीलः प्रदेवकः परि-
देवकः आक्रोशकः परिक्रोशकः उपसर्गे इति किम्
देविता क्रोष्टा ॥ **क्रुधिमण्डिचलि-
शब्दार्थेभ्यो युः** क्रुध्यर्थेभ्यो मण्ड्यर्थेभ्यश्चल्य-
र्थेभ्यः शब्दार्थेभ्यश्च तच्छीलादौ कर्तरि युप्रत्ययो भव-
ति क्रोधनः कोपनः रोषणः मण्डनः भूषणः च-
लङ्घनः चलनः कम्पनः वेपनः स्फोरणः शब्दनः
भाषनः अभिधानः कथनः वदनः भाषणः वच-
नः **रुचादेश्च व्यञ्जनादेः** रुचादेर्धातो-
र्व्यञ्जनादेस्तच्छीलादौ कर्तरि युप्रत्ययो भवति रो-
चते तच्छीलो रोचनः वर्तनः वर्धनः स्यन्दनः भासनः
वन्दनः रुचादेरिति किम् गन्तातीर्थम् दत्तापतान्
व्यञ्जनादेरिति किम् एधिता अधिता एधहेड्ऽशखाख्या-
नै **जुचङ्क्रम्यदन्द्रम्यसृगृधिज्वलशुचां
च** जु सौत्रो धातुः क्रम पदविक्षेपे द्रम गतौ प-
मोवक्लौषितालौ सृ गतौ इति वा गृधु अ-
भिकाङ्क्षायाम् ज्वल दीप्तौ शुच शोके एभ्यस्तच्छीला-
दौ कर्तरि युप्रत्ययो भवति जवनः चङ्क्रमणः दन्द्र-

सृणः सरणः गर्धनः ज्वलनः शोचनः

नयान्तसूददीपदीक्षाम् यकारान्तानां सूदरणे दीपीदी दीक्षमौण्ड्ये एषां तच्छीलादौ कर्तरि युप्रत्ययो न भवति तृजादेशस्तिष्ठति क्नूयिता क्ष्मायिता क्नूयी शब्दे उन्दने च क्ष्मायी विधूनने सूदिता दीपिता दीक्षिता **घट्टकमगमहनवृषभूस्थालषपतपदामुकञ्** घट्टहिंसायाम् कमु कान्तौ गम्लृ गतौ हन हिंसागत्योः वृषु सेचने भू सत्तायां गति निवृत्तौ लष कान्तौ पत्लृ गतौ पद गतौ एषां तच्छीलादौ कर्तरि उकञ् प्रत्ययो भवति घातुकः कामुकः आगामुकः घातुकः वर्षुकः भावुकः उपस्थायुकः अभिलाषुकः पातुकः उपपादुकः **वृङ्भिक्षिजल्पिलुण्टिकुट्टां षाकः** वृञ् वरणे भिक्ष याच्ञायाम् जल्प व्यक्तायां वाचि लुठि स्तेये कुट्ट छेदने एषां तच्छीलादौ कर्तरि षाकप्रत्ययो भवति षकारः षट्त्व न्यान्वीत्यर्थः वराकी भिक्षाकी जल्पाकी लुण्टाकी कुट्टाकी **प्रेजुसुवोरिन्** जु इ सौत्रो धातुः षूङ् प्रसवे एनयोः प्रपूर्वयोः तच्छीलादौ कर्तरि इन् भवति प्रजवी प्रसवी त्रणः **जीदृक्षिविश्रिपरिभूवमाव्यथाभ्यमाच** जि जये दृङ् आदरे क्षि निवासगत्योरिति वा क्षि हिंसायामिति वा क्षि क्षये इति वा श्रिञ् सेवायां विपूर्वः भू सत्तायां परिपूर्वः टुवम उद्गिरणे व्यथ भयचलनयोः म

पूर्वः प्रसवोऽभिपूर्वः एभ्यस्तच्छीलादौ कर्तरि इ
न् भवति जयी प्रजयी दरी क्षयी विश्रयी परिभवी
वमी प्रव्ययी अभ्यमी **दयिपतिगृहि**
स्पृहिनिद्रातन्द्राश्रद्धाभ्य आलुः दयि
दानगतिरक्षणेषु पतगतौ गृहग्रहणे स्पृहईप्सायाम्
द्रावादिनिद्रादिमनौ द्राकुत्सायाम् ईस्वमेइतिवा नित
पूर्वौ श्रत्पूर्वोदेधातेर्दस्यनत्वम् डुधाञ् एभ्य
स्तच्छीलादौ कर्तरि आलुप्रत्ययो भवति दयालुः पत
यालुः गृहयालुः स्पृहयालुः निद्रालुः तन्द्रालुः श्र
द्धालुः **शीङोभ्यां चासहेः** शीङ्
उत्पूर्वाभ्यां सहेरुभ्यां वहस्पर्शे इत्यस्मात्तच्छ
ीलादौ कर्तरि आलुप्रत्ययो भवति शीलेन सहते शीता
लुः उत्तेन सहते उत्सालुः **शादिसादिधेड्**
सिभ्यो रुः शद्लृशातने षद्लृविशरणे धेट्
पाने डाञ्दाने षिञ्बन्धने एभ्यस्तच्छीलादौक
र्तरि रुप्रत्ययो भवति शारुः सारुः दारुः धारुः सेरुः
सृघसिमदः क्मरच् सृगतौ घस्लृअदने
मदी हर्षे एभ्यस्तच्छीलादौ कर्तरि क्मरच्प्र
त्ययो भवति ककारः गुणवृद्ध्यभावार्थः चित्स्वरार्थः
वा सृमरः घातितच्छीलः घस्मरः अद्मरः
भिदिभासिभञ्जो घुरः त्रिभिदा विदारणे
भास्दीप्तौ भञ्जो आमर्दने एभ्यो घुरच्प्रत्ययो भवति
घकारो भञ्जेः कुत्वार्थः कर्तरीति तच्छीलार्थः भिदिभा

स्योः तच्छीलादौकर्तरि भञ्जेस्तुकर्मकर्तरि मेद्यतीति
मेदुरः भासतेइतिभास्वरः भज्यते स्वयमेवेतिभङ्गुरं
विदिभिदिच्छिदेःकुरच् विदज्ञाने भिदिर्वि
दारणे छिदिर् द्वैधीकरणे एषांकुरच्प्रत्ययोभवति
विदेःकर्तरि भिदिच्छिदोःकर्मकर्तरिच वेत्तीति विदुरः
स्वतालम्भिदुरं विदुरः भिद्यतेतच्छीलमित्यर्थः प्रयत्नेनवि
डुरालोके प्रयत्नोभिनत्तितच्छीलम् निमिषच्छिदुरःप्र
दीपः छिनत्तितच्छीलइत्यर्थः **जागुरूकः**
जागर्त्तेर्निद्राक्षयेइत्यस्मात् तच्छीलादौकर्तरि ऊकप्र
त्ययोभवति जागरूकः **वेक्षीयिनामाना**
यजिजपिदंशिवदाम् यजदेवता जपमा
नसे वधादाने वदव्यक्तायांवाचि एषांयङ्गीयिना
न्तानांतच्छीलादौकर्तरिऊकप्रत्ययोभवति यायज्य
ते इति यायजूकः गर्हितंजपति तच्छीलोजञ्जपूकः
स्तुपसदचरेतियङ्वाङ्गः जपादीनांचेत्यभ्यासस्यानुस्वा
रः तस्यवर्गेवर्गान्तः एवंदन्दशूकः प्रत्यर्थंवदतिवा
वदूकः यस्यहलःयलोपः यस्यानतीतियलोपः यजिवदी
र्घ्योनासस्यदीर्घोनागमान्तस्येतिदीर्घः **न**
स्वलुगचि तस्यङोयितस्याचिपरेलुग्भवति
प्रत्ययेलनातिलोलुवः पोपुवः सरीसृपः मरीमृजः
जातिलंयाति यायावरः यङ्वाङ्गः दिर्वे ह्रस्वः दीर्घोना
गमान्तस्येतिदीर्घः अनेनवरः यस्यहलोपः
कसिपिसिभासीशास्थाप्रमदांच कम

गतिशासनयोः पिसगतौ भासदीप्तौ ईशऐश्वर्ये स्थागतिनिवृत्तौ मदीहर्षे अपूर्वः एभ्यस्तच्छीलादौकर्तरिवरच्प्रत्ययोभवति कस्वरः पिस्वरः भास्वरः ईश्वरः स्थावरः प्रमद्वरः

सृजीणनशांक्वरप्

सृगतौ जिजये इङ्गतौ णशअदर्शने एभ्यः क्वरप् प्रत्ययोभवति पकारईत्प्रयोजनार्थः ककारोगुणवृद्धिवारणार्थः पकारोधातोस्तोन्तइत्यर्थः सृत्वरः सृत्वरी जित्वरः जित्वरी इत्वरः इत्वरी नश्वरः नश्वरी ह्रस्वान्तानांधातोस्तोन्तः

गमश्च

गमेर्धातोर्विष्यस्यक्वरप्प्रत्ययोभवति मकारस्यनकारादेशश्च गत्वरः गत्वरी

दीपिकम्पजसिहिंसिकमिस्मिनमांरः

दीपीदी कम्पिचलने जसुमोक्षणे नम्रपूर्वः हिसिहिंसायाम् कमुकान्तौ ष्मिङ् ईषद्धसने णमप्रह्वत्वे एभ्यस्तच्छीलादौकर्तरिरप्रत्ययोभवति दीप्रः कम्प्रः अजस्रम् हिंस्रः कम्रः स्मेरः नम्रः पूर्ववदिड्भावः

सनन्ताशंसिभिक्षामुः

सनन्तस्यधातोः आङ्पूर्वस्यशंसइच्छायामित्यस्य भिक्षयाञ्चायामित्यस्यचतच्छीलादौकर्तरिउप्रत्ययोभवति कर्तुमिच्छुः चिकीर्षुः आशंसुः भिक्षुः

विन्दिच्छुच

विन्दु इच्छुइत्येतौनिपात्येते विन्दुः इच्छुः

णाद्यवर्णोपधालोपिनांकिर्द्वेच

आकारान्तानांस्वर्णान्तानांचधातूनां उपधालोपिनां येषांगमहनेऽसूपधालोपउक्तस्तेषांचधातूनांत

च्छीलादौ कर्त्तरि किप्रत्ययो भवति एषां द्विर्वचनं च भवति पपिः सोमम् ददिर्गाः पा पाने डुदाञ् दाने अनेन किः द्वित्वं ह्रस्वः आलोपोसार्वधातुके ऋवर्णान्तानां वव्रिर्वज्रम् उपधालोपिनो **जज्ञिः** **बीजम्** **तृषिहृषिस्वपांनजिङ्** ञितृषा पिपासायाम् हृषु सेचने ञिष्वप् शयने एषां तच्छीलादौ कर्त्तरि नजिङ् प्रत्ययो भवति ङकारो गुणाभावार्थः तृष्णक् हृष्णक् स्वप्नक् [illegible]ती इति भावः **शृवन्द्योरारुः** शॄ हिंसायाम् वदि अभिवादनस्तुत्योः आभ्यां तच्छीलादौ कर्त्तरि आरुः प्रत्ययो भवति शारयति तच्छीलः शरारुः वन्दति तच्छीलः वन्दारुः **भियःक्रुक्लुकौच** ञिभी भये अस्मात् तच्छीलादौ कर्त्तरि क्रुक् लुक् इत्येतौ प्रत्ययौ भवतः भीरुः भीलुः **क्विब्भ्राजिहृधुर्विग्राव स्तुवतिभासांच** भ्राजृदी हृपालनपूरणयोः धुर्वी हिंसार्थः ऊर्ज बलप्राणनयोः ष्टुञ् स्तुतौ ग्रावपूर्वः भ्राजृ दीप्तौ भासृ दीप्तौ एभ्यः क्विप् भवति विभ्राट् पूः उदोष्ठ्यपूर्वस्येत्युर् सोर्लोपे रुत्वे विसर्गे धूः राल्लोप इति वलोपः ऊर्क् राल्लोप इति नियमात् संयोगान्तलोपाभावः ग्रावस्तुत् ग्रावाणं स्तौतीति क्विप् धातोस्तोन्तः विभ्रात् भाः **द्युतिगमोर्द्वेच** द्युतदी गम्लृग अनयोः क्विप् प्रत्ययो भवति तयोर्द्वे च द्विर्वचनं भवतीत्यर्थः दिद्युत् द्युतिस्वाप्योः संप्रसारणमिति सं

श्च जगत् यमिमनितनिगमां क्वाविति पञ्चमलोपः
धातोरतोन्तः   भुवो डुर्विप्रोपेषु   विप्रो
श प्र उपपदेषु भू सत्तायां धातोर्डुप्रत्ययो भवति वि
भुः शंभुः प्रभुः   कर्मणि धेटः ष्ट्रन्
धेट् पाने इत्यस्य कर्मण्यर्थे ष्ट्रन् प्रत्ययो भवति धका
रस्य प्रत्ययार्थः धीयते इति धात्री   नीदाप्शा
सयुयुजस्तुतुदसिसिचमिहपतदशा
नहः करणे   णीञ्प्रा दाप्लू शसु हिंसाया
म् यु मिश्रणे युजिर् योगे ष्टुञ् स्तुतौ तुद व्यथने षिञ्
बन्धने षिच क्षरणे ञिमिदा स्नेहने मिह सेचने प
त्लृ गतौ दन्श दशने णह बन्धने एभ्यः करणेर्थे ष्ट्रन्
प्रत्ययो भवति नीयते नेनेति नेत्रम् दायते नेनेति दा
त्रम् एवं शास्त्रम् योत्रम् योक्त्रम् स्तोत्रम् तोत्त्रम्
सेत्रम् सेक्त्रम् मेत्रम् मेढ्रम् ढोढः झषस्तथोर्धोधः इ
ति तस्य धः ष्टुना ष्टुरिति धस्य ढः ढोढे लोपः पत्र
म् दंष्ट्रा छ्वोः शूडिति शस्य षः ष्टुना ष्टुरिति तस्य टः
अजादित्वाट्टाप् नद्धी नहो धः झषस्तथोर्धोधः इति तस्य धः
धुटोन्तरीयसूत्रेणे ष्ट्रन्नन्तत्वात् इति ई प्रत्ययः
हलसूकरयोः पुवः   पूञः पूञ् सूकरयोर्थे
ष्ट्रन् प्रत्ययो भवति हलस्य पोत्रम् सूकरस्य पोत्रम्
मुखमित्यर्थः   अर्तिलूधूसूखनसहच
र इत्रः   ऋ गतौ लूञ् छेदने धूञ् विधूनने षू
प्रेरणे खनु अवदारणे षह मर्षणे चर गत्यर्थः प।

भ्यः कर्तर्यर्थे इत्रप्रत्ययो भवति अरित्रम् लवित्रम्
धवित्रम् सवित्रम् खनित्रम् सहित्रम् चरित्रम्

पुवः संज्ञायाम् पूङ्पूञोः संज्ञायाम् विषये इत्रप्रत्ययो भवति पवित्रम् **ऋषिदेवतयोः कर्तरि च** कर्तर्यर्थे इत्रप्रत्ययो भवति ऋषावभिधेये देवतायां च पवित्रम् ऋषिः अग्निः पवित्रम् ञीत

[illegible] मतिबुद्धिपूजार्थेभ्यश्च क्तः त्रिका लवर्तनेभ्यो धातुभ्यः मत्यर्थेभ्यो बुद्ध्यर्थेभ्यः पूजार्थेभ्यश्च क्तप्रत्ययो भवति धृष्यतीति धृष्टः मिद्यतीति मिन्नः इन्धतीति इद्धः बिभेतीति भीतः मत्यर्थानाम् या राज्ञां मतः राज्ञां बुद्धः राज्ञां पूजितः मन्यते बुध्यते पूज्यते इत्यर्थः **इति लघुकौमुद्यां कृदन्तेषु पादसमाप्तः ४**

उणादयो भूतेऽपि धातोः वर्तमाने काले उणादयः प्रत्यया विहिताः ते भूतेऽतीतकालेऽपि भवन्तीत्यर्थः करोतीति कारुः वातीति वायुः [illegible] स्वदिमा ध्वसुभ्यः [illegible] भूते चरितं कर्म भाषितं [illegible] चरगत्यर्थः भसभक्षणदीप्त्योः भस्म इति [illegible] शोषवत्योः [illegible] भावः क्रियते कर्म

भविष्यति गम्यादयः गम्यादयः शब्दाः भविष्यति काले साधवो भवन्ति वर्तमाने भूते वर्तमाने वा गमिष्यतीति गमी ग्रामम् आगामी [illegible] इति [illegible] वयमाश्रमपथे [illegible] स्थास्यतीति स्थायी भविष्यतीति भावी।

भुवश्चेतिइनिः णित्त्वेत्यत्र वृद्धिः गमी आगामी
स्थायी भावी प्रयायी प्रतिरोधी इत्यादयो गम्यादयः
तुमुन्ण्वुलौ क्रियायां क्रियार्थायाम् क्रि
यार्थायां क्रियायां उपपदभूतायां धातोर्भविष्यतिका
ले तुमुन्ण्वुलौ प्रत्ययौ भवतः पाचको व्रजति पक्तुं व्र
जति अत्र व्रजनक्रियायाः पचनक्रियार्थउपपदम् क्रि
यायामिति किम् भिक्षिष्यते जटाभिः क्रियार्थायामि
ति किम् पतिष्यति धावतस्ते दण्डः धावनक्रियाभव
त्युपपदं न तु पतनक्रियार्था **भाववाचिनश्च**
क्रियार्थायां क्रियायामुपपदभूतायां धातोर्भविष्य
तिकाले भाववाचिनः प्रत्यया भवन्ति पाकाय व्रजति
पक्तये व्रजति पचनाय व्रजति **कर्मण्यण्**
क्रियायां क्रियार्थायामुपपदभूतायां कर्मणि चोपपदे
धातोर्भविष्यतिकाले अण्प्रत्ययो भवति गोदायो व्र
जति काण्डलावो व्रजति **शत्रानौ स्यसंहितौ
शेषे च** धातोर्भविष्यतिकाले स्यशब्देन सहि
तौ शन्तृङ् आनश् इत्येतौ प्रत्ययौ भवतः क्रियार्था
यां क्रियायां चोपपदे ततोऽन्यत्रापीत्यर्थः करिष्यमा
णो व्रजति शेषे यथा उपकरिष्यन् उपकरिष्यमाणः
इत्यादयस्तु तृतीयाश्रमः **पदरुजविश
स्पृशो घञ्** पदगतौ रुजो भङ्गे विशप्रवे
शे स्पृश उपतापे एभ्यः कर्तरि घञ्प्रत्ययो भव
ति पद्यते पादः रुजतीति रोगः विशतीति वेशः स्पृशतीति

यो: उत्पत्तिडोकः सृः स्थिरव्याध्योः
सृगतावित्यस्य स्थिरव्याध्योरर्थयोः घञ् भवति सारः
स्थिरः अतीसारो व्याधिः उपसर्गस्य घञ्यमनुष्ये बहुल
मितिसूत्रात्तराद्यतेर्दीर्घः भावे धातोर्भा
वेर्थे घञ् प्रत्ययो भवति पाकः त्यागः रागः डुपच
ष् पाके त्यज हानौ रञ्ज रागे अनेन घञ् चजोःकगौ
अकर्तरि च कारके संज्ञायाम् धातोः
कर्तृवर्जिते कारके कर्मादौ चाभिधेये सति घञ् प्रत्य
यो भवति संज्ञायां विषये प्रकुर्वन्ति तमिति प्राकारः
आदकारयोरिति सूत्रात् अस्य दीर्घः अकर्तरीति कि
म् नदतीति नदः करोतीति करः पचाद्यच् संज्ञा
यामिति किम् कर्तव्यः करणीयः सर्वस्मा
त्परिमाणे सर्वस्माद्धातोः परिमाणे गम्यमा
ने भावे कर्तरि च कारकाभिधेये घञ् प्रत्ययो भवति
असंज्ञार्थ आरम्भः एकस्तण्डुलनिश्चायः द्वौ शूर्पनिष्पा
वौ निर्दैदिरादिस्थतथाद्यामिति सूत्रात्तराद्विस
र्जनीयस्य सत्वम् परिमाणे इति किम् निश्चयः स्वर
वृद्दगामिग्रहामल् इङाभ्याम् इङ् अध्यय
ने इत्यस्मात् आकारान्ताच्च धातोः घञ् प्रत्ययो भवति
भावे अकर्तरि च कारके अर्थे उपधीयते स्मात् उपधा
यः दीयते दायः धायः अध्यवसीयते अध्यवसायः
उपसर्गे रुवः रु शब्दे इत्यस्य उपसर्गे उपपदे
अकर्तरि च कारके घञ् भवति संरावः उपरावः प

विरावः उपसर्गे इति किम् रवः ग्रभिसंज्ञायाञ्च

समियुद्रुवः संघाहेउपपदे दुद्रउपतापे इत्येतस्मा त् घञ्प्रत्ययोभवति सम्भूयतेऽस्मिन् सन्दावः अस्मा नः

युद्रुवोरुत्कादिच अभिश्रणे द्रुगतौ अ नयोः समिउपपदेउदि उत्क्षेपेच घञ्प्रत्ययोभवति संयावः उद्यावः संद्रावः उद्द्रावः

श्रिणीभुवोऽनुपसर्गे श्रिञ्सेवायां णीञ्प्रापणे भूस त्तायां एभ्यः अनुपसर्गे उपपदे घञ्भवति श्रायः नायः भावः अनुपसर्गे इति किम् प्रश्रयः परिणयः प रिभवः स्वरवृद्गमिग्रहामल्

क्षुश्रुवो वौ क्षुशब्दे श्रुगतौ आभ्यां विशब्दे उपपदे घञ्भवति विक्षावः विश्रावः

स्तृञः प्रथनेऽशब्दे विशब्देउपपदे स्तृञ्आच्छादने इत्यस्मात् प्र थने गम्यमाने घञ् प्रत्ययोभवति विस्तारः पटस्य वि स्तारः क्षेत्रस्य अशब्दे किम् वचसां विस्तरः

छन्दोनाम्नि च छन्दसां नामाभिधाने विष येवौ उपपदे स्तृञ् आच्छादने इत्यस्मात् घञ्भवति वि ष्टारपङ्क्तिच्छन्दः संस्तारपङ्क्तिच्छन्दः छन्दोनाम्नि इ ति तन्नाम्नावाच्यत्वम् तथा आदन्यस्मिन्नप्युपपदे आस्ता रपङ्क्तिच्छन्दः

प्रेद्रुस्तुस्रुवः प्रशब्देउपप दे द्रुगतौ ष्टुञ्स्तुतौ स्रुगतौ एभ्यः घञ्भवति प्रद्रा वः प्रस्रावः प्रस्तावः प्रेइतिकिम् उपद्रवः

नियोऽवोदोः अव उत् इत्येतयोरुपपदयोः

णीञ् प्रापणे इत्यस्मात् घञ् प्रत्ययो भवति अवनायः उन्नायः **निश्रुवः** निपूर्वात् श्रुङः शृणोते-र्घञ् प्रत्ययो भवति निश्रावः पूर्ववत्त्वम्

उन्न्योर्गिरः उत् नि इत्येतयोरुपपदयोः गृ निगरणे इत्यस्मात् घञ् प्रत्ययो भवति उद्गारः निगारः

किरो धान्ये धान्यविषये वर्तमानात् कॄ विक्षेपे इत्यस्मात् उत् नि इत्येतयोरुपपदयोः घञ् भवति उत्कारो धान्यस्य निकारो धान्यस्य धान्ये इति किम् उत्करः कूटमाक्रियाम्

नौ वृङः नि शब्दे उपपदे वृङ् धातोर्घञ् प्रत्ययो भवति नीवारा नाम व्रीहयः उपसर्गस्य घञ्यमनुष्ये बहुलमिति नत्वान्तस्येदीर्घः

उदि श्रिपुवोः उत् शब्दे उपपदे श्रिञ् सेवायां पूङ् पवने अनयोः घञ् भवति उल्लावः उच्छ्रायः उत्पावः

ग्रहः उत् शब्दे उपपदे ग्रह उपादाने इत्यस्मात् घञ् भवति उद्ग्राहः

अवन्योराक्रोशे अव नि इत्येतयोरुपपदयोराक्रोशे गम्यमाने ग्रह उपादाने इत्यस्मात् घञ् प्रत्ययो भवति अवग्राहः निग्राहः आक्रोश इति किम् अवग्रहः निग्रहः

समि मुष्टौ सम् शब्दे उपपदे ग्रहः घञ् भवति मुष्टावभिधेये अहो मल्लस्य संग्राहः मुष्टाविति किम् प्रकाशयते न्यायसंदर्भसङ्ग्रहः **वा**

ऽवे वर्षप्रतिबन्धे अव शब्दे उपपदे वर्षप्रति

बन्धे गम्यमाने ग्रहेर्वा घञ् भवति पक्षेऽप् अवग्राह
ह्वामिलितिग्रम् इष्टिवर्षेतद्विघाते अवग्राहावग्रहौस
मावर्षप्रतिबन्धे इति किम् अवग्रहः पदस्य
प्रे रश्मौ प्राङुपपदे ग्रहेर्वा घञ् भवति रश्मा
वभिधेये रश्मिरत्र प्रग्राहोऽश्वस्य प्रग्रहोऽश्वस्य र
श्माविति किम् प्रग्रहोऽस्य प्रकर्षेणाग्रहणमित्यर्थः
वृणोतेराच्छादने वृञ् वरणे इत्यस्मात् प्रा
ङ् उपपदे आच्छादनेऽर्थे वा घञ् भवति प्रावारः प्राव
रःस्य... प्रावरणमत्र केवलमित्यर्थे... प्रावारः प्रावरः
वः पक्षेऽपवरः प्रत्र आच्छादने इति किम् प्रवरो ज्ञा
तिताः **परौ भुवोऽवज्ञाने** परिपूर्वाद्भुव
पदे भवतेर्वा घञ् भवति अवज्ञाने गम्यमाने अवज्ञान
मनादरः परिभावः परिभवः अवज्ञाने इति किम् प
रितः समन्ताद्भवनं परिभवः **आङि रुप्लुवोः**
आङ्युपपदे रुप्लुधात्वोर्वा घञ् भवति
उपसर्गे रुव इति नित्ये प्राप्ते आरावः आरवः आ
प्लावः आप्लवः **चेर्हस्तादाने**
चिञ् चयने इत्यस्मात् हस्तादाने गम्यमाने घञ् प्रत्ययो
भवति पुष्पप्रचायः फलप्रचायः **शरीर
निवासयोः कश्चादेः** शरीरनिवासे च गम्य
माने चिञ् चयने इत्यस्मात् घञ् भवति आदेः ककारादेशः
कायः शरीरं निकायो गृहम् **संघे चा
नौत्तराधर्ये** यत्र औत्तराधर्यं नास्ति लाद

णेसंघेअभिधेयेचिनोतेर्घञ् अप्रत्ययोभवति आदेश्चका
देशः देवनिकायः ग्रामनिकायः सङ्घइतिकिम्
मरीचिनिचयः अनौत्तराधर्येइतिकिम् प्राणिनिच
यः   स्वरवृदृगमिग्रहामल्   स्वरान्ता
द्धातोः वृङ् वृञ्भ्यां दृङ् आदरे गमग्रहौ ग्रह
उपादाने एभ्यःअल्प्रत्ययोभवति लकारश्चलो
वेशीत्यर्थः स्वरान्तात् चयःजयः रवः लवः वरः दरः
गमः ग्रहः   उपसर्गेऽदः   उपसर्गे उपपदे
अदभक्षणे इत्यस्मादल्भवति विघसः उपसर्गेइतिकि
म् घासः पूर्ववद्घञ्   मदोऽप्रसमोर्हर्षे
मदीहर्षेइत्यस्य प्रसमोरुपपदयोः हर्षेगम्यमाने अ
ल्भवति प्रमदः संमदः प्रसमोरितिकिम् परिमादः
हर्षेइतिकिम् प्रमादोऽनवधानता संमादः
व्यधजपोश्चानुपसर्गे   मदेःव्यधताडने ज
पमानसे अनयोश्चानुपसर्गेसतिअल्भवति मदः व्य
धः जपः अनुपसर्गेइतिकिम् उन्मादः अभिव्याधः उ
पजापः आपःकर्त्तरि कलपुडोनयापीतिवचनात्
स्वनहसोर्वा   स्वनशब्दे हसहासे अनयोर
नुपसर्गेसतिवाअल्भवति स्वनः स्वानः हसः हासः
अनुपसर्गेइतिकिम् प्रस्वानः उपहासः   यमः
समुपनिविषु   यमउपरमे इत्यस्य सम् उपनि
विषुउपपदेषुवा अल्भवति संयमः संयामः उपयमः
उपयामः नियमः नियामः वियमः वियामः

नौ गदनदपठस्वनाम् निशब्दे उपपदे गद नद पठ स्वनां धातूनां अब्वा भवति निगदः निगादः निनदः निनादः निपठः निपाठः निस्वनः निस्वानः अनुपसर्गे इति वृत्तम्

क्वणो वीणायां च नौ अनुपसर्गे इति च वर्तते क्वणधातोः निशब्दे उपपदे अनुपसर्गे च सति अब्वा भवति वीणायां च वीणाया विषये उपसर्गेऽपि उपपदे विकल्प इत्यर्थः क्वणः क्वाणः निक्वणः निक्वाणः वीणायाः क्वणः क्वाणः प्रक्वणः प्रक्वाणः इति

पणः परिमाणे नित्यम् पण व्यवहारे इत्यस्य परिमाणेऽर्थे नित्यमप् भवति मूलकपणः शाकपणः परिमाणे इति किम् पाणः

मदोऽनुपसर्गे अनुपसर्गे विषये वर्तमानात् मद हर्षे इत्यस्मात् नित्यमेवाप् भवति मदः परिमदः मद इत्यर्थः अनुपसर्गे इति किम् उन्मादः

सर्तेः प्रजने सृ गतौ इत्यस्य प्रजनेऽभिधेये नित्यमप् भवति गवामुपसरः उपसरो गर्भग्रहणकालः प्रजनादन्यत्र संसारः

ह्वः सम्प्रसारणं च न्यभ्युपविषु अभि उप नि वि इत्येतेषूपपदेषु ह्वेञ् स्पर्धायामित्यस्मात् अप् भवति सम्प्रसारणं चादेशः अभिहवः उपहवः निहवः विहवः

समुदोरजः पशुषु समुदोः उपपदयोः अज गतिक्षेपणयोरित्यस्य पशुविषयेऽर्थे अप् भवति पशूनां समजो न्येषां समाजः समजः पशूनां इति किम्

ग्नः इदमत्र घञ्प्रत्ययान्तमिति च   आङि युद्धे
हन्तेः स्वार्थे घञर्थे चाऽस्य आङि उपपदे युध्यमाने
ऽल्भवति घ्नादेशश्च आहवो युद्धम् आहूयन्तेऽस्मि
न्निति वा कार्यम् आह्वानमाह्वयः ह्वानमिति वचनादु
पयाहत्वोऽत्र वक्तव्यः   भावेऽनुपसर्गस्य
अनुपसर्गस्य ह्वेञः भावेऽर्थे अल्भवति ह्वादेशः ह
वः अनुपसर्गस्येति किम् संह्वायः   हन्ते
र्वधिश्च   हन्तेः सामान्याभिधेयस्यानुपसर्गस्य भा
वेऽर्थे अल्भवति हन्तेर्वधिरादेशश्च हननं वधः अनुप
सर्गस्येति किम् संघातः   मूर्तौ घनिश्च
मूर्तौ गम्यमानायां हन्तेरल्भवति घनिरादेशश्च इ
काठस्यावयवार्थः दधिघनः विस्तारघनः मूर्तिः काठि
न्यम्   अन्तर्घनैकदेशे च   अन्तःशब्द उप
पदस्य हन्तेरेकदेशविषये अल्भवति घन
घनिरादेशश्च अन्तर्घनः स्थानविशेषो वाहीकेषु प्रको
केऽन्यत्रः एकदेश इति किम् घातः
करणेऽयोविद्रुषु   अयस् विद्रु घन उपपदेषु ह
न्तेः करणकारकेऽल्भवति घनिरादेशश्च अयोघन
न्तेयेन सः अयोघनः विहन्यतेयेन स विघनः द्रुहन्यते
येन स द्रुघनः   परौ घः परिशब्दे उपपदे हन्तेः
करणेऽल्प्रत्ययो भवति घादेशश्च परिहन्यते येन
स परिघः   सङ्घोद्घौ गणप्रशस्तयोः
सम् उत् उपपदयोः हन्तेरल्प्रत्ययो भवति यथासं

हनगणोप्रशंसायांचार्थे घनिपातेशश्च संहन्यते स
ङ्घः उद्घतोभवति उद्घः गणप्रशंसयोरितिकिम्
संहातः उद्घातः उपघ्नआश्रये
उपपूर्वाद्धन्तेः आश्रयेर्थे कप्रत्ययोभवति उपघ्नः
आश्रयः अन्यत्र उपघातः ड्वितोथुः
डुवादेरनुबन्धोयस्यतस्मात् भावे अकर्तरिचकार
के अथुप्रत्ययोभवति टुओश्वि श्वयथुः टुवेपृ वेपथुः
टुनन्दि नन्दथुः टुक्षु क्षवथुः डुवाहृद्दार्थः
ड्वितस्त्रिमक्तेननिर्वृत्ते डुवादेरनुब
न्धोयस्यतस्माद्धातोः तेनधात्वर्थेननिर्वृत्तेऽभिधेयेत्रि
मक्प्रत्ययोभवति ककारगुणवृद्धिबाधार्थः डुकृञ् क
रणेननिर्वृत्तंकृत्रिमम् डुपचष् पचनेननिर्वृत्तं प
क्त्रिमम् डुदाञ् दानेननिर्वृत्तंदत्त्रिमम् दत्रायइति
ददादेशः डुवाहृद्दार्थः याचिविच्छि
प्रच्छिस्वपिरक्षियजियतिभ्योनङ्
डुयाच्ञ्याच्ञायाम् विच्छगतौ प्रच्छज्ञीप्सायाम् ञिष्व
प् शयने रक्षपालने यजदेवता यतीप्रयत्ने एभ्योन
ङ्भवति विशेषादिसः सकारंनबाधते इतिभावे
अकर्तरिचकारकेवर्तते नतेननिर्वृत्तइति याच्ञा
विश्नः प्रश्नः प्रश्नाख्यानयोरितिज्ञापकात्संप्रसार
णाभावः छ्वोःशूडावितिशः स्वप्नः रक्ष्णः यत्नः य
त्नः चेविवस्योपकृतीतिइड्भावः उप
सर्गेदाकिः उपसर्गे उपपदेदासंज्ञकानां

किश्चयोभवति प्रधानेप्रधिः उपधिः सन्धिर्निधिः वि
धिः विधत्ते इतिविधिः अन्यत्रापीतिवचनात् अन्त
र्द्धेस्तूपदेशाभावः अन्तर्द्धिर्विधिरन्वेषितितत्वा
न्तरादुपसर्गविधानात् अन्तर्धानम् अन्तर्धिः

कर्मण्यधिकरणे च कर्मण्युपपदे दासं
ज्ञकारान्तात्किर्भवति अधिकरणेर्थे जलंधीयतेस्मि
न् जलधिः शरधिः धात्रेयवलत्वात् स्त्रि
यां क्तिः भावइत्येवअकर्तरिचकारकेइति
निवृत्तम् धातोर्भावे क्तिप्रत्ययोभवति नदल्लोपयाद्यः
स्त्रियांसेवप्रयोगः करणंकृतिः चितिः स्तुतिः

मन्तिहृतिभूतिस्फूतिकीतियश्च एतेनिपा
त्यन्ते योगविभागात्यस्यास्तीतिइत्येवमर्थन
दभावोनिपात्यते क्तिरनादिप्रत्ययस्य कर्मणिक्तिः यतः
श्रुतिश्रुतोइत्ययस्यदीर्घः ज्वरुसेवः तस्यापिदीर्घः कृ
तसंप्रादेशस्यस्य उपधायाइतिपात्यते नामितोवीर्ति
तिदीर्घः कीर्तिरिति कीर्तिधोःक्तिर्थेमन्त्रसाधिघाते
अप्रत्ययेनसमावेशात् तेनेहकीर्तिशाह्योनपाठः

भावेपविचारणाश्रणाभ्यः क्तियामितिव
र्तते ज्ञात्यादिप्रत्ययान्ताः पाकः कुपवेष्टयाके वेदेशाद्वे
पापाने प्लावतितिवृत्तो पक्षः क्तिर्याक्तिप्रत्ययोभव
ति पचेः पाकयत्नसात्क्षामः अन्येष्वामानयोपस
र्गेइति पाक्तिः प्रातृपश्चवद्यात्वक्रुःधिभवति पवाः
उपचीतिः प्रचीति पचितिः अतयशोः

क्यप्   व्रज ग यज दे अनयोः स्त्रियां भावे क्य
प् भवति व्रज्या इज्या पकारोऽत्र उदात्तलक्षणा
र्थः   समजनिषदनिपतमनविद
षुञ्शीङ्भृञिणां संज्ञायाम्
संपूर्वस्य अज गतिक्षेपणयोरित्यस्य आङ्उपपूर्वस्यासे
इत्यस्य निपूर्वयोः षद्लृ विशरणे पत्लृ गतावित्यन
योः शीङ् स्वप्ने षुञ् अभिषवे विद ज्ञाने इण् गतौ च
इत्यनयोः मन ज्ञाने डुभृञ् धारणपोषणयोः इण्
गतौ एषां च संज्ञायां विषये स्त्रियां भावे क्यप् भवति
समज्या आस्या निषद्या निपत्या मन्या विद्या इत्य
र्थ सुत्या शय्या भृत्या इत्या
कृञः श च   कृञः क्यप्प्रत्ययो भवति शश्च
स्त्रियां क्रिया सार्वधातुके यक्   यथाक्रि
येति इकारागमः कृतिः प्रत्ययादीति वचनात्
सर्तेर्यच्   सृ गतावित्यस्य यच् प्रत्ययो भवति
परिसर्या चकारोऽन्यत्रापि परिचर्या मृगया अटाट्या जा
गर्या अकारोऽपि जागर्तेर्विधीयते जागरा   इच्छा
इषेः शप्रत्ययो निपात्यते इषेः स्त्रियां भावे
श प्रत्ययो निपात्यते यगभावः छत्वं
च इच्छा   अप्रत्ययात्   प्रत्ययान्ताद्धातोः
स्त्रियां भावे अकारः प्रत्ययो भव
ति चिकीर्षा लोलूया पुत्रकाम्या ऋतीया

घटेनाया गोचाया   ग्रहोऽनिष्ठायां सेटः
ग्रहमतो धातोर्निष्ठायां सेटः अप्रत्ययो भवति ईहा
यथा ऊहा ऊहा ईहचे यत्नॆ ऊहि वै ऊहितर्क
ने ग्रहोरितिकिम् गर्हीनः ईहादीनां ग्रहेरिति दी
र्घः निष्ठायां सेट इति किम् आप्तिः   षिद्भि
दादिभ्योऽङ्   षकारानुबन्धेभ्यो धा
तुभ्यः भिदादिभ्यश्चाऽङ् प्रत्ययो भवति डुपचष्
ज्ञायां त्रपा त्रपूष् ल लज्जा जृष जरा जरा जर
स्वरेवेति ह्रस्वप्रकारकृतः भिदादिभ्यः भिदा छिदा
धरा आशिर्मांसादिभिराच्छादिता कारावन्यगृहम्
कारयन्त्यस्यां गृहीतान्कर्मणीति इम्लात्कृतः धा
रा धार्यते मेघेनेति एवमादयो भिदादयो लक्ष्याद्दृशमः
णीयाः   भीषिचिन्तिपूजिकथिकुम्बिचर्चि
स्पृहितोलिदोलिभ्यश्च   ञिभी भये हेतुनावि
त्वतः भियःषवैतिषुक् चितिस्मृत्या पूज पूजायां
कथवाक्यप्र कुबि आच्छादने चर्च अध्ययने स्पृह ईप्सा
याम् तुल उन्माने डुल उत्क्षेपे एतेभ्यः अः प्रत्ययो भ
वति भीषा चिन्ता पूजा कथा कुम्बा चर्चा स्पृहा
दोला तोला तुलया साम्येनापि चेति ह्रस्वप्रकारान् तुलाव
आतश्चोपसर्गे   उपसर्गे उपपदे आकारान्ता
द्धातोरङ् प्रत्ययो भवति उपधा सन्धा निष्ठा उप
सर्गात्स्नाति संवति स्थास्येनेयेति नञ्चाल्लयानवनम्
उपसर्गादिति किम् दातिः पीति दामागायनीतीव

न्‌ इषिग्रन्थ्यासिघट्टिवन्दिविदिकारि
तान्तेभ्यो युः इषगतौ ग्रन्थ आसउ घ
ट्ट वदि अभि विदिः सामान्यः एभ्यः कारितान्ते
भ्यश्च युप्रत्ययो भवति एषणा ग्रन्थना उपासना
घटना वन्दना वेदना कारितान्तेभ्यः कारणा
हारणा यातना कामना कामेरिति कारितसं
ज्ञाश्च वासना ग्रन्थेरपीच्छन्ते ग्रन्थना
कीर्तिघोः क्तिश्च कृतसंशब्दे इषगतौ
इच्छ इषश्चाभीक्ष्ण्ये इत्येता युनप्रत्ययो भ
वति क्तिप्रत्ययश्च कीर्त्तना कीर्त्तिः एषणा इष्टिः अ
तएवज्ञापकादिकारस्येत् नाम्निनोर्वौरितिदीर्घः
रोगाख्यायां वुञ् रोगाख्यायां विषये धातो
र्वुञ् भवति प्रवाहिका विचर्चिका विसूचिका प्र
च्छर्दिका संज्ञायाम् संज्ञायां विषये
धातोर्वुञ् भवति उद्दाल पुष्पभञ्जिका वारणा
पुष्पप्रचायिका क्रीडानामधेयमेते पर्याया
र्हर्णोत्पत्तौ च पर्याये अर्हे ऋणोत्पत्तौ गम्यमाने धा
तोर्वुञ् भवति पर्याये भवतः शायिका भवतःआ
सिका भवतश्चासने शयने च क्रमः प्राप्तः अर्हे भ
वः पाचिकामर्हति ऋणे इक्षुभक्षिकां मे धारयसि
ओदनभोजिकाम् प्रश्नाख्यानयोरिञ् च
वा प्रश्ने आख्याने गम्यमाने धातोर्वुञ् भव
ति पक्षे यथाप्राप्तं च कां कारिकामकार्षीः

कांकारिं कांक्रियां कांकृत्यां कांकृतिम् आख्याने
सर्वाः कारिकाः सर्वाः कारीः सर्वाः क्रियाः सर्वाः कृत्याः
सर्वाः कृतीरकार्षम् सर्वग्रहणम् नञ्य
न्याक्रोशे नञ्युपपदे आक्रोशे गम्यमाने धा
तोरनिप्रत्ययो भवति अकरणिरस्तु तव तस्य अजननि
रेवास्तु जननीभो वाकाविता: आक्रोशे इति किम् अ
कृतिः कस्य कृत्ययुटोऽन्यत्रापि
कृत्याः युटश्च यत्र विहितास्ततोऽन्यत्रापि भवन्ति भावक
र्मणोरुक्ताः अर्थान्तरेऽपि भवन्ति कृत्याः पायनीयम्
अधिकरणे स्नानीयश्चूर्णः करणे युट् भावकरणाधि
करणयोरुक्तः ततोऽन्यत्रापि भवति अवसेच्यते इति
अवसेचनम् कर्मणि एवं राजभिर्भुज्यन्ते इति राज
भोजनाः शालयः राजभिराच्छाद्यन्ते इति राजाच्छाद
नानि वासांसि प्रपतन्ति तस्मात् प्रपतनम् वध्यते इ
ति वधनम् अन्यत्रापि योगविभागः क्रियते तेन य
थादर्शनमन्यापि कृत्याश्च युटश्च विहितास्ततोऽन्यत्रापि
भवन्ति पादाभ्यां ह्रियन्ते पादहारकाः गले चोप्यते
गलेचोपकः नपुंसके भावे क्तः
नपुंसकविषये भावे धातोः क्तप्रत्ययो भवति हसित
म् आसितम् शयितम् युट् धातोर्न
पुंसकविषये भावे युट् प्रत्ययो भवति करणम्
पचनम् युकार इत्यर्थः करणाधि
करणयोश्च धातोः करणेऽधिकरणे च युः

भवति मूलकलभञ्जनी मूलकलानि भज्यन्तेयया
साधन्ती उच्यते मार्जनी खादनी पेषणी स्रस्तु
मुञ्जा खादिभेदे इदन्तु बन्धत्वामागमः पिष्टुसं
चूर्णिते अधिकरणे उदधानी उदकं धीयते अस्यां ए
कहलादौ पूरयितव्येन्यतरस्यामिति तन्मान्तराउद
कस्याङ्गस्य उदादेशः एवं मांसपचपने यस्यां सा मांस
पचनी मांसस्य पचि युड्घञोरिति मांसस्यान्तलोपः
पुंसि संज्ञायां घः धातोः संज्ञायां विषये घ
धादर्थाने घप्रत्ययो भवति तदन्तश्च शब्दः पुंसि
लिङ्ग एव प्रयुज्यते स च करणाधिकरणयोरर्थयोः
दन्ताश्छाद्यन्तेनेन दन्तच्छदः छद संवरणे छादेर्घे
णीन् अस्योपधेति दीर्घः छादेर्घेऽद्व्युपसर्गस्य यथा
ह्रस्वः एवमुरश्छदः प्रच्छदः लवन्त्यनेनेति लवः लु
छेदने अधिकरणे यथा भजन्त्यस्मिन्नाखानीति भ
गः भजमेवायाम् आकर्षन्त्यस्मिन्नित्याकरः कुक
चकरणे **गोचरसंचरवहव्रजव्यजा
पणनिगमाश्च** गोचरादयो घप्रत्ययान्ता नि
पात्यन्ते आवेशार्थवचनम् गावश्चरन्त्यस्मिन्निति गो
चरः संचरन्त्यस्मिन् संचरः वहन्त्यस्मिन् वहः व्र
जन्त्यस्मिन् व्रजः व्यजन्त्यनेन व्यजः आपणन्त्यस्मिन्
आपणः निगच्छन्त्यस्मिन्निति निगमः
अवे तॄस्त्रोर्घञ् अवशब्दे उपपदे तृ प्लवन
तरणयोः स्तृञ् आच्छादने अनयोः करणाधिकरणयो

र्थयोः अल् भवति अवतरन्त्यस्मिन् अवतारः अव स्तारः अवे इति किम् प्रतारः प्रस्तारः **अञ्ज नान्नाश्च** अञ्जनान्नाहाती: करणाधिकरणयोरर्थयोः अल्प्रत्ययो भवति अपमृज्यतेऽनेन अपामार्गः निषीदन्त्यस्मिन्नापणमिति निषादः

अध्यायन्यायोद्यावसंहाराधारावायाश्च

अध्याय न्याय उद्याव संहार आधार आवाय एते निपात्यन्ते अधीयतेऽस्मिन् अध्यायः नियन्त्यनेन न्यायः इङ् गतौः अनयोः कर्मकरणयोः अल् निपात्यते उद्युवन्त्यस्मिन् उद्यावः संह्रियन्तेऽस्मिन् भूतानि संहारः आध्रियन्तेऽस्मिन् आधारः आवयन्त्यस्मिन् आवायः आ सूर्वोदेशः सन्ध्यक्षरान्तानामित्यात्वे कृतेऽपवम् इत्य द्रावादाविति चीत्यादिः **ईषद्दुःसुषु कृच्छ्राकृच्छ्रार्थेषु खल्** कृच्छ्रे वाऽकृच्छ्रे वार्थे वर्तमानेषु ईषत् दुस् सु एषूपपदेषु धातोः खल् भवति स च भावकर्मणोः कृत्यक्तखलर्था इति भावकर्मणोर्भवति लकारो भावकर्मणोरित्यर्थः ईषत्करः कटो भवता भवता वा दुष्करः कटो भवता भवता वा सुकरः कटो भवता भवता वा खलेन क्रियते दुःखेन क्रियत इति वाक्यम् खल् ईषद्भेदः दुर्भेदः सुभेदः ईषद्दुःस्विति किम् कष्टसाध्यम् कृच्छ्राकृच्छ्रार्थेष्विति किम् ईषत्कार्यं मनागित्यर्थः **कर्तृकर्मणोश्च भूकृञोः** ईषद्दुःस्वेषु कृच्छ्राकृच्छ्रार्थेषूपपदेषु यथासंख्य

कर्तृकर्मणोश्च उपपदयोः भूकृञोः धात्वोः खल्भव
ति खलेनाढ्येन भूयते ईषदाढ्यम्भवं एवं स्वाढ्यम्भ
वं एवं दुःखेनाढ्येन भूयते दुराढ्यम्भवम् खित्वात्
[illegible] मुम्समागमः सुखेनाढ्यः क्रिय
ते ईषदाढ्यङ्करः स्वाढ्यङ्करः दुःखेनाढ्यः क्रियते
दुराढ्यङ्करः ॥ आतो युज्दरिद्रातेः ॥
ईषद्दुःसुषु कृच्छ्राकृच्छ्रार्थेषूपपदेषु आकारान्ताद्धा
तोः दरिद्रातिवर्जितात् युच्प्रत्ययो भवति सुखेन पी
यते ईषत्पानः सोमो भवता एवं सुपानः दुःखेन पी
यते दुष्पानः अदरिद्रातेरिति किम् ईषद्दरिद्रं भवता
दिना सुदरिद्रं दुर्दरिद्रं खलीभावे दरिद्रातेरार्धधा
तुके इत्यालोपः ॥ शासियुधिदृशिधृषिमृ
षिभ्यो वा ॥ ईषद्दुःसुषु कृच्छ्राकृच्छ्रार्थेषूपपदे
षु शासु अनुशिष्टौ युध सम्प्रहारे दृशिर् प्रेक्षणे ञि
धृषा प्रागल्भ्ये मृष तितिक्षायाम् एभ्यो वा युच्प्रत्य
यो भवति दुःशासनः दुःशासः सुशासनः सुशा
सः दुर्योधनः दुर्योधः सुयोधनः सुयोधः दुर्दर्शनः
दुर्दर्शः सुदर्शनः सुदर्शः दुर्धर्षणः दुर्धर्षः दुर्मर्षणः
दुर्मर्षः ॥ इच्छार्थेष्वेककर्तृकेषु तुमुन् ॥
इच्छार्थेषु धातुष्वेककर्तृकेषूपपदेषु धातोः तुमुन्प्रत्य
यो भवति इच्छति भोक्तुम् वाञ्छति भोक्तुम् कांक्षति
भोक्तुम् कामयते भोक्तुम् अत्र पदद्वये सर्वत्र का
मयते इत्येककर्तृकानाम् इच्छार्थेष्विति किम् भोक्त

नेस्मरति एककर्तृकेष्विति किम् देवदत्तस्य भोक्तुम
मिच्छति कालसमयवेलाशक्यार्थेषु
च कालशब्दे समयशब्दे वेलाशब्दे च एषु श
क्यार्थेषु चोपपदेषु धातोः तुम्प्रत्ययो भवति कालो भो
क्तुम् समयो भोक्तुम् वेला भोक्तुम् शक्तो भोक्तुम्
पर्याप्तो भोक्तुम् समर्थो भोक्तुम् अर्हे तृ
च् अर्हः पूजायामित्यस्य कर्तरि कारकादिति तृच्
कर्तरि कन्यायाद्रेतेः संबन्धः अर्हतेः कर्ता अर्हः तस्मा
दिधेः कर्तरि तृच्प्रत्ययो भवति ^कन्याया वोढुमर्हः इत्य ^कन्याया वोढा^
र्थः प्रैषातिसर्गप्राप्तकालेषु कृत्याः
प्रेषणं प्रैषः अतिसर्गः कामचारः प्राप्तकालो ऽवस
रप्राप्तिः एतेष्वर्थेषु धातोः कृत्या भवन्ति प्रैषे यथा भ
वता कटः कार्यः कर्तव्यः करणीयः अतिसर्गे कर्त्तव्यं
तत्रापिधानकोपानत्कर्तेतेनावतः प्राप्तकाले भवता कटः
कर्तव्यः प्रैषातिसर्गे लिङ्ग इति तत्त्वान्तरे पञ्चमी विहिता
तथासामान्यापि घतेति ग्रन्थविहिताः पिधानव्याविकरण
वष्टि भागुरिरल्लोपमवाप्योरुपसर्गयोः आपं चैव हल
निशा^ न्तानां यथा वाचा दिशा दिशा ल्लोपः आव
श्यकाधमर्ण्ययोर्णिनिः आवश्यके आध
मर्ण्ये च सति धातोः णिनिप्रत्ययो भवति अवश्यं भव
तीति अवश्यंभावी अवश्यं करोतीति अवश्यंकारी
अधमर्णे शतंदायी सहस्रंदायी निष्ठा
माशंसायाम् धातोः संज्ञायां विषयेऽति

कात्मयोभवति क्रुष्टयज्ञक्तस्तेनाग्न्याधीनमर्थः रम
यतिदेवानांरात्रिदेवः योमत्र्योऽग्निक्रुतीतिभावः
कारितलोपः तस्यस्वरादेशापरिभाषयास्थानिवद्भा
वात्तनेति तनोतीतिइत्त्वमलोपोनभवति अतःउ
दस्याभावात् भवतीतिभावः आशीःप्रियोपस
र्गेश्वकर्तरिचकारके चाहितः कर्त्तर्यपि भवति नि
दंतीतिनिर्वीतः आशिषिच आशिषि
चार्थेधातोः तिङ्क्तौभवतः तत्रतात् नक्तिः स्वनता
त् मक्तिः देवाश्मेदेयासुरतिदेवचनः दहोयदुः
निरुद्धादेशाः यज्ञमनंदेयात् यज्ञदत्तः

इतिलघुवृत्तौकृत्यकरणेतृतीयादिपादःप
ञ्चमः ५ धातुसम्बन्धेप्रत्ययाः

धातुसम्बन्धेसतिप्रत्यययात्रविहितास्ततोन्यत्रापि
साधवोभवन्ति अग्निष्टोमयाज्यस्यपुत्रोजनिता अत्र
यजेःकरणेणिनिःभूतेकालेणिनिर्विहितः ज
नितेतिभविष्यत्कालविहितया प्रधानक्रियया सा
र्द्धपरित्यागेनसंबध्यते तेनायमर्थः सोऽस्यपुत्रोजनि
ष्यतियोऽग्निष्टोमेनयक्ष्यतीति अलंखल्वोः
प्रतिषेधयोःक्त्वावा अलंखलुइत्येतयोःप्र
तिषेधवाचिनोःधातोःक्त्वाप्रत्ययोभवति वाविकल्पे
न अलंकृत्वा खलुकृत्वा पक्षे अलंकरणेन खलुक
रणेन आलम्बालामिदम् खलुकालाखलुवाचिकम्
अलंखल्वोरितिकिम् माकार्षीत् नभक्ते प्रतिषेधयो

रितिकिम् अलंकरणम् विलकरणम् भूषणानिस्व यार्थोवयालंविलयाङ्गा **एककर्तृकयोः पूर्वकाले क्त्वा** एककर्तृकयोः द्वयोः धात्वर्थयोः यः पूर्वकाले वर्तते तद्वाचकाद्धातोः क्त्वाप्रत्ययो भवति स्नात्वा भुङ्क्ते भुक्त्वा व्रजति अत्र य एव भुङ्क्ते स एव स्नाति य एव भुङ्क्ते स एव व्रजति इत्येककर्तृकत्वम् एककर्तृकयोरिति किम् देवदत्ते गते यज्ञदत्तो भुङ्क्ते पूर्वकाले इति किम् पचति च पठति च **परावरयोगे च** परो दूरः अवरो निकटः तयोर्योगे संबन्धे सति धातोः क्त्वाप्रत्ययो भवति अप्राप्य नदीं पर्वतः अत्र नद्या परया कर्मभूतया प्राप्तेर्निषिध्यमानाया योगः अतिक्रम्य पर्वतं नदी अत्रावरेण पर्वतेन कर्मणा अतिक्रमणस्य योगः उभयत्राप्येककर्तृकत्वाभावादप्राप्तोपि क्त्वा विधीयते **णमाभीक्ष्ण्ये द्विश्च पदम्** आभीक्ष्ण्ये पौनःपुन्ये गम्यमाने धातोः क्त्वाप्रत्ययो भवति णं च णकार इत्संज्ञार्थः द्विश्च पदं आभीक्ष्ण्यप्रत्ययत्वादेतस्य द्विः प्रयोजनम् पीत्वा पीत्वा पयः पिबति पायं पायं स्मृत्वा स्मृत्वा अत्र जीवन्मतिसंसारविरक्तेने स्मारं स्मारं संसारं विस्मरति आभीक्ष्ण्ये इति किम् भुक्त्वा याति **कर्मण्याक्रोशे कृञः खमुञ्** कर्मण्युपपदे आक्रोशे गम्यमाने कृञ् कारोऽस्मात् खमुञ्प्रत्ययो भवति नकार

ऽत्यज्ञावार्थः एवकारोदीर्घस्योपपदस्यार्थः उकार
उच्चारणार्थः चोरङ्कारमाक्रोशति वृषलङ्कारं ग्राम
णिङ्कारमाक्रोशति भार्याम् चौरोवृषलः ग्रामणीरि
त्युच्चार्येत्यर्थः स्वादौच स्वाद्वर्थाद्युपपदे
कृञः खमुञ्प्रत्ययो भवति स्वादुङ्कारंभुङ्क्ते मधुरङ्का
रं लवणङ्कारम् दृशिविदोःसाकल्ये
कर्मण्युपपदे दृशिविद् भ्यांणमुल्प्रत्ययः साकल्येगम्य
मानेणंभवति कन्यादर्शंवरयति यांयांकन्यांपश्य
ति तांतांवरयतीत्यर्थः यावतिविन्दजीवोः
यावत्शब्दे उपपदे विन्दलाभे जीवप्राणधारणेऽ
नयोर्णंभवति यावद्वेदंभुङ्क्ते यावज्जीवमग्निहोत्रं
जुहुयात् चर्मोदरयोःपूरेः चर्मन्
उदर एतयोःकर्मणोरुपपदयोः पूरीआप्यायने इ
त्यस्मात्णंभवति चर्मपूरंस्तृणाति उदरपूरंभुङ्क्ते च
र्मपूर्यतेनेन उदरंपूर्यतेनेनेति णकारितलोपः
वर्षप्रमाणऊलोपश्च कर्मण्युपपदेवर्ष
प्रमाणेगम्यमाने पूरेरस्मात्णंभवति पूरेश्च
वाऊकारलोपः गोष्पदप्रंवृष्टोदेवः गोष्पदपूरंवृ
ष्टोदेवः वर्षप्रमाणइतिकिम् आपाःसंपूर्यस्नाति
पूरत् चेलार्थेक्नोपेः चेलंवस्त्रंतदर्थे
कर्मण्युपपदे क्नूयीशब्दे उन्दनेचेत्यस्मात् ण्यन्ता
त् णंभवति चेलक्नोपंवृष्टोदेवः वस्त्रक्नोपंवृष्टोदे
वः वसनक्नोपं परिधानक्नोपं क्नूयमानंवस्त्रमेवंविधा

केऽकारेत्वम् अर्तिह्रीव्लीरीति णिः यलोपः ऋकार
स्य च गुणः नेनाकारि लोपः गात्रपुरुष
योः स्नः गात्रपुरुषयोः कर्मणोरुपपदयोः स्ना शौचे इ
त्यस्मात् वर्तमाने णम् भवति गात्रस्ना
यं स्नाति देवः पुरुषस्नायं स्नाति देवः निमूलस
मूलयोः कषः निमूलसमूलयोः कर्मणोरुप
पदयोः कष हिंसार्थ इत्यस्मात् णम् भवति निमूलकाषं
कषति समूलकाषं कषति शुष्कचूर्णरूक्
षेषु पिषः शुष्कचूर्णरूक्षेषु कर्मसूपपदे
षु पिष्लृ संचूर्णने इत्यस्मात् णम् भवति शुष्कपेषं पिनष्टि
चूर्णपेषं रूक्षपेषम् जीवे ग्रहेः जीवश
ब्दे कर्मण्युपपदे ग्रह उपादाने इत्यस्मात् णम् भवति जी
वग्राहं गृह्णाति हन्तेः करणे करणे
उपपदे हन हिंसागत्योरित्यस्मात् णम् भवति पाणिघातं
हन्ति भूमिम् एवं पादघातं स्नेहने पिषः
स्नेहवाचिनि करणे उपपदे पिष्लृ संचूर्णने इत्यस्मात् णम् भ
वति तैलेन पिनष्टि घृतेन पिनष्टीत्यर्थः हस्ता
र्थे ग्रहवर्तिभ्याम् हस्तार्थे हस्तपर्याये करणे
उपपदे ग्रह उपादाने वृतु वर्तने इत्येताभ्यां केवला
भ्यां णिजन्ताभ्यां च णम् भवति हस्तग्राहं गृह्णाति कर
ग्राहं पाणिग्राहं हस्तेन गृह्णातीत्यर्थः एवं हस्तवर्तं
वर्तयति पिण्डम् करवर्तम् पाणिवर्तम्
स्वार्थे पुषः स्वपर्यायेष्वर्थेषु करणे उपप

दे उपपदेपुष्णातेर्णंभवति स्वपोषंपुष्णाति स्वेनपु
ष्णातीत्यर्थः धनपोषम् अर्थपोषम् रैपोषम् द्रवि
णपोषम्   **बन्धोधिकरणे**   अधिकर
णे कारकेउपपदे बन्धबन्धनेइत्यस्यणंप्रत्ययोभव
ति चक्रबन्धंबध्नाति चक्रेबध्नातीत्यर्थः
कर्त्रोर्जीवपुरुषयोर्नशिवहिभ्याम्
जीवपुरुषयोः कर्त्रोरुपपदयोः णशअदर्शने वह
प्रापणे आभ्यांणम्प्रत्ययोभवति जीवनाशंनश्यति पुरुष
वाहंवहति कर्त्रोरितिकिम् जीवेननश्यति पुरुषेण
वहति   **ऊर्ध्वेशुषिपूरोः**   ऊर्ध्वशब्देकर्त
र्युपपदे शुषशोषणे पूरीआप्यायने अनयोःणम्भव
ति ऊर्ध्वशोषंशुष्यति ऊर्ध्वपूरंपूर्यते ऊर्ध्वःशुष्यति ऊ
र्ध्वःपूर्यते   **कर्मण्युपमाने**   कर्म
णिकर्तरिचोपपदे उपमानेधातोःणम्भवति अजक
नाशंनष्टः यथाअजकोनश्यति तथानष्टइत्यर्थः अ
त्रअजकःकर्ता रत्ननिधायंनिहितः यथारत्ननिधी
यतेतथानिहितइत्यर्थः अत्ररत्नंकर्म उपमानेइति
किम् रत्नंनिहितं   **कषादिषुनैवानुप्र**
योगः   निमूलसमूलयोः कषइत्यस्मात्तथान्य
येभ्योधातुभ्योणंभवति तैरेवधातुभिरनुप्रयोगोभ
वति तथाचैवोदाहृतम्   **तृतीयायामु**
पदंशः   तृतीयायांसप्तम्यांचाद्युपपदेद
शदशनेइत्यस्मात् उपपूर्वात् णंप्रत्ययोभवति मू

लकेनोपदंशंभुङ्क्ते मूलकोपदंशंभुङ्क्ते उपदंशंमू
लकेनवा तृतीयायांवेत्युपपदस्य प्राग्भावसमा
सविकल्पः **हिंसार्थादेककर्मकात्**
तृतीयान्तेउपपदेहिंसार्थाद्धातोः अनुप्रयोगक्रियया सहै
ककर्मकात् णंभवति दण्डेनोपघातंगाः कालयति
दण्डोपघातंगाःकालयति दण्डेनोपघातम् उपघाते
दण्डेन दण्डेनताडयित्वामहिषीर्दमयति दण्डताडं द
ण्डेनताडं ताडंदण्डेनेतिवा प्राग्भावसमासयोर्विक
ल्पः एककर्मकादितिकिम् दण्डेनचोरंगाःकालय
ति **सप्तम्यांचप्रमाणासत्त्योः**
तृतीयान्तेउपपदे सप्तम्यन्तेच धातोःणं
प्रत्ययोभवति प्रमाणासत्त्योर्गम्यमानयोः प्रमा
णमायामः आसत्तिःसन्निकर्षः अङ्गुलेनोत्कर्षं अ
ङ्गुलोत्कर्षंखण्डिकांछिनत्ति अङ्गुलेउत्कर्षमितिवा आस
त्तौ केशग्राहंयुध्यन्ते केशैर्ग्राहं केशेषुग्राहमितिवा
अपादानेपरीप्सायाम् अपादानेउपप
देपरीप्सायांगम्यमानायांधातोःणंभवति परीप्सा
त्वरा शय्योत्थायंधावति शय्याया उत्थायंवा उदः
स्थास्तम्भोरितितस्यातस्थः झरोझरिसवर्णे
इतिथलोपः प्राग्विरेचीत्यादिः परीप्सायामितिकि
म् शय्यायाउत्थायसमाधानंकरोति **द्विती
यायांच** द्वितीयान्तेउपपदेपरीप्सायांगम्य
मानायांणंभवति यष्टिग्राहंयुध्यन्ते प्रहिंसदीवे

वन्नप्रत्ययेऽव्ययः पर्वतो भूयादम्   स्वाङ्गे
ध्रुवे   अध्रुवे स्वाङ्गे द्वितीयान्ते उपपदे धा
तोः णमुल् भवति यस्मिन्नङ्गे छिन्नेऽपि प्राणी न म्रियते तद
ध्रुवम् अक्षिणी निकोचम् अक्षिणी निकोचं जल्पति भ्रू
विक्षेपं भ्रूविक्षेपं जल्पति नखानि निर्भिद्य कम
ध्रुवं तिमस्तकं क्षिपति   लक्षणहेत्वोः क्रिया
याः णमुल्   कालवाचिषु कर्मसूपपदेषु
क्रियावाचकधातोर्वर्त्तमानयोः णिजन्तादपि
पानायाम् अन्यपदार्थेऽव्ययोः णमुल् भवति राजनमं
गाः पाययति अन्तःकृत्वा गाः पाययति तर्पणं यथा
नक्रियायाः इदं नाऽवश्यम् विहिता एवं प्रकृतार्थे स्वकर्म
कालेऽपि कालभावाभावे धातोः कर्मसंज्ञकत्वेति
प्रकृत्यकर्मत्वम् असत्वेः रत्नानि द्वयसमानशब्दाः
प्राप्यन्ति समासासम्भवासम् अभ्यासासम् प्रत्यासम
नेनयानाक्रियायाववहिता तृतीयायां चेति पदे सप्तम
ोम् अनवसारासम् अयमसमासोऽपि भवति
नाम्न्यादिशिग्रहोः   नामशब्दे द्वितीयान्ते
उपपदे आदिशिग्रहोर्धात्वोः विभाषा निर्जने इत्यस्मात् णमुल्
भवति नामादेशं पृच्छते नामग्राहमाह्वयति
पते नामान्यादेशं नामानि ग्राहम्   कृञो
ऽव्यये यथाभिप्रेताख्याने कृञः   अव्यये उपपदे
कृञः णमुल् भवति कृञः अयथाभिप्रेताख्याने अनभिप्रेतार्थ
कथने गम्यमाने पूर्वकालाभावात् पदेऽनेनसाधि

तिविकल्पेनोक्तः ब्राह्मणकन्याते गर्भिणीति [illegible]
त्वं किमुच्चैःकारं कथयसि उच्चैःकृत्वा वा अयथाभिप्रेता
ख्यानमनभिप्रेतमप्रियात्मनाख्यानम् एवं ब्राह्म
ण पुत्रस्ते जातः धिग्जाल्म किं नीचैःकारं कथयसि
नीचैःकृत्वा वा अत्रापि प्रयोजनम् । नीचैःकथनमन
भिप्रेतम् तृतीयादिष्वपदं समासविकल्पेनोक्तः
कृत्वापि भवति समासेभाविनीतिक्त्वायम् स्वाङ्गे
तसि क्त्वाणमुलाववर्तेते स्वाङ्गे तस्प्रत्ययान्ते उपपदे
कृञः क्त्वाणमुलौ च भवतः मुखतःकृत्वा मुखतःकृ
त्य मुखतःकारम् आद्यादित्वात्तस्

भुवस्तूष्णीमि च तूष्णीमितित्वमस
मनीकम् लोपश्चास्य लोपोन्त्यलोपश्चेत्यादिना तू
ष्णीशब्दे उपपदे च शब्दान्तरस्यैव स्वाङ्गे भू सत्तायामि
त्यस्य क्त्वाणमुलौ भवतः तूष्णींभूत्वा तूष्णींभूय तूष्णीं
भावम् स्वाङ्गे मुखतोभूत्वा मुखतोभूय मुखतोभा
वम् कृञस्तु वर्तेते तूष्णींकृत्वा तूष्णींकृत्य तूष्णींका
रम्

शकधृषज्ञाग्लाघटरभलभक्रमसहार्हास्त्यर्थेषु तुमुन् शक्लृ शक्तौ ञिधृषा
प्रागल्भ्ये ज्ञा अवबोधने ग्लै हर्षक्षये घट चेष्टायाम्
रभ राभस्ये डुलभष् प्राप्तौ क्रमु पादविक्षेपे षह मर्ष
णे अर्ह पूजायाम् इत्येतेषूपपदेषु अस्त्यर्थेषु च अस
भुव विद सत्तायाम् च धातोः तुम् भवति शक्नोति भो
क्तुम् धृष्णोति भोक्तुम् जानाति भोक्तुम् ग्लायति भोक्तु

म् वदतेभोक्तुम् आरभतेभोक्तुम् लभतेभोक्तुम्
क्रमतेभोक्तुम् सहतेभोक्तुम् अर्हतिभोक्तुम् अस्ति
भोक्तुम् भवतिभोक्तुम् विद्यतेभोक्तुम् अलंभोक्तु
म् समर्थोभोक्तुम् क्षमोभोक्तुम् हृष्टोभोक्तुम् यो
ग्योभोक्तुम् ॥ कर्त्तरिकृत् ॥ कृदित्यतआर
भ्ययेप्रत्ययाउक्तास्तेकर्त्तरिभवंति अनिर्दिष्टार्थाः स्वा
र्थेभवंतीतिस्वार्थेस्युः कर्त्ताकारकः कुंभकारः
भावकर्म्मणोःकृत्यक्तखलार्थाः ॥ कृत्य
प्रत्ययाःक्तप्रत्ययःखलर्थाश्चखल् इत्येतेचप्रत्ययो
भावेकर्म्मणिचभवंति पूर्व्वेणकर्त्तरिप्राप्ताः भावे
कृत्यायथा आसितव्यंभवता शयनीयम् स्वपिते
नभाव्यम् कर्म्मणि भवताकटः कर्त्तव्यः करणीयः
कार्यः क्तप्रत्ययोभावेयथा आसितंभवता शायितंभ
वता क्तप्रत्ययःकर्म्मणियथा भवताकटःकृतः भ
वताओदनोभुक्तः भावेखलर्थोयथा ईषदाढ्येनभू
यते ईषदाढ्यंभवंभवता दुराढ्यंभवं स्वाढ्यंभवंभ
वता कर्म्मणियथा सुकरःकटोभवता दुष्करोवा
दुर्दानःप्राकृतेनार्थीःसुदानाश्रुद्धेनता
आदिकर्म्मणिक्तःकर्त्तरिच ॥ कर्म्मणआ
दिरादिकर्म्मतस्मिन्नादिकर्म्मणिकर्म्मणःप्रारंभेयः
क्तप्रत्ययःसकर्त्तरिभवति चकाराद्भावकर्म्मणोश्च प्र
कृतःकटंदेवदत्तः कर्त्तुंप्रवृत्तइत्यर्थः भावेप्रसुप्तंदेव
दत्तेन कर्त्तुमारब्धमित्यर्थः यथाह्यादिकर्म्मयोगनार्थः

गत्यर्थाकर्मकश्लिषशीङ्स्थासवसजनरुहजीर्य-
तीर्यतिभ्यश्च ॥ गत्यर्थेभ्यो धातुभ्यः अकर्म-
केभ्यः तथाश्लिषवीत् श्लिषः शीङ्स्थेभ्यश्च आस
वसति रुह बीज जनजनने ऋषुवयोहानौ एभ्यश्च
क्तः कर्तरि भवति यथाक्रमेण गत्यर्थेभ्यो यथा गा
तो ग्रामं देवदत्तः यातः इतः प्राप्तः अकर्मकेभ्यः
लज्जितो देवदत्तः जागरितः भीतः त्रस्तः हृष्टः दी
नः भातः आश्लिष्टः कन्यां देवदत्तः शीङादीनामक
र्मकाणामपि सोपसर्गाणां सकर्मकत्वे सति कर्तरि
यथा स्यादिति क्तो विहितः अतिशायितः शय्यां मैत्रः उ
पस्थितो गुरुं देवदत्तः उपासितः स्वामिनं भृत्यः उ
पोषितः एकादशीं मैत्रः आरूढो वृक्षं देवदत्तः अनु
जातो माणवको माणविकाम् अनुजीर्णो भार्यां पतिः
भावे यथा गतं देवदत्तेन यातं देवदत्तेन कर्मणि तु गा
तो ग्रामो देवदत्तेन नोदाह्रिय
न्ते आश्लिष्टा कन्या देवदत्तेन उपासितः स्वामी भृत्येन
उपोषिता एकादशी मैत्रेण आरूढो वृक्षो वानरेण
अनुजाता माणविका माणवकेन अनुजीर्णा भार्या प
त्या ॥ दाणोयोगोऽर्थे संप्रदाने ॥ एतेभ्य
दाने निपात्यैते दाणन्तस्य संप्रदानाः गोत्रस्य संज्ञाः
दाणो ग्राम्यादित्वाद् वृद्धेरवन्ध पतिनिपातनमातामहीश्चे
णोरभावाद्दन्तेः कर्मणो यद्यपि विधिनियमाः स
मदने तु उपालापः स्वमोपधस्य वेति दन्ताः

भीमादयोऽपादाने भीमादयः शब्दा अपा
दाने निपात्यन्ते कृत्वा कर्तरि प्राप्ताः भीष्मः भीमः बिभ
त्यस्मादिति भीष्मः भियः षुग्वेति कारिकाभावेपि प्राप्त
तएव निपातनात् अथवा भीषयते प्राप्तानिति कर्तर्ये
वायमिष्यते भयानकः बिभेत्यस्मादिति अतएव नि
पातनादानकप्रत्ययः स्कन्नत्यस्मादङ्गमिति स्कन्दः
निपातनात्कप्रत्ययः स्रुक् स्रवत्यस्मादिति क्विप् का
गमश्च एवमादयोऽन्येपि लक्ष्यादनुसरणीयाः

ताभ्यामन्यत्रोणादयः ताभ्यां संप्रदाना
पादानाभ्यामन्यत्र कर्मादौ कारके उणादयः प्रत्य
या भवन्ति कृत्वा कर्तरि प्राप्ताः कर्मादिषु विधीयन्ते
तन्यते तन्तुः वृत्यते वृत्तः ध्मायते पवनेनेति धमनिः सि
नोति सिनासि मत्स्यविध्यस्त्रविशिष्टम् तिलअलयसि
स्मरकोशेति तन्त्रान्तरादिरुभावः सत्यविमर्शीत
वेकृपथासहितस्य वकारस्य कुत्र तस्यता सत्यपारि
तिप्राः पाः मिञ्चेत्यनिः शिञ्चेति वचनात्सावृधान
कथन् नेमान्विधोऽधमः इति यमाद्याः एवमन्येप
प्यूह्योऽनुक्ताद्येयाः

भृञ्कमिनाका
नाः भृञ् क्रम् नाक आन अक अन इ
त्येतेभ्य आदेशा भवन्ति तन्वादेशुः तन्तुनः सानकः अ
तुशे पावकः पावकः ह्रविविशिभ्योऽनच अरनः
वेशन्तः

समाने ख्यः स चोदात्तः

सू समाने उपपदे ख्यातेर्धातोर्यः

कोधातुलस्यभाविनिमित्तविज्ञाति समासेसतियथा
देशोभवति सचकोप्यत्रयस्यैवनकालस्य सर्वस्य
प्रकृत्य प्रत्यय समासेइतिकिम् कृत्वा युनन इतिकि
म् प्रकृत्यापरसन्तापम्   चजोःकुघिण्ण्यतो
र्घण्यतोः   चकारजकारयोर्घण्यसंज्ञके का
रगकारौभवतः घञादौचान्त्येवप्रत्ययेपरे प
का पाचकः त्यजकत्यागः भग्नः भुग्नः भक्तोभामर्द
ने भुजोकौटिल्ये निष्ठेतिकः अनेनलक्षयागः ततोला
योदन्तुवत्यादिति निष्ठानत्वम्   न्यङ्क्वादी
नाञ्च   चजोःकुत्वविनैव न्यङ्क्वादीनां
पाठात्मितचजोः कवौभवतः तेषांमध्येयहकारःत
स्यात्स्यचत्वंभवति न्यङ्कुः अन्वेर्निपूर्वात् नावन्तेरि
तिउप्रत्ययः कस्यकत्वम् मद्गुः प्रथमदधसंज्ञासलो
पश्चेतिमस्जेः कः सलोपश्च यहन्यावयीतिमेश शब्दे
नस्त्रयागः मज्जतीतिमद्गुः जस्यगत्वेकृते भृदात्स्ती
यइतिस्थानसावर्ण्यात्तस्यत्तीयेद ः भृहः मोद्गः
मिहः मेघः अर्हः अर्घः दहः दाघः निदाघः ओहः ओ
घः एवमन्येपिन्यङ्क्वादयोलक्ष्यादन्वेषणाः
नकवर्गादिव्रजाम्   कवर्गादेर्धातो
श्चेजेस्तोश्च चजोः कौनभवतः पूर्वेणप्राप्तौ कारः
कूजः खर्जः गर्जः गजः कचकारादीमिदेवनयोः
रहतिवाद्वे परिव्राजः समासः घन् कूजम् गर्जम्
वाग   घ्यण्यावश्यके   आवश्यकार्थे

ण्योऽस्मात् तस्मिन्परे चजोः कुत्वं न भवतः अवश्यपा
च्यम् अवश्यवाच्यम् अवश्यरोच्यम् आवश्यके इति किम् पाक्यम्

यजयाचरुचप्रवचर्चश्च प्रपूर्वस्य
वचेः ऋचेश्च तस्यां ण्यति परे यजादेः पञ्चानां चजोः
कुत्वं न भवतः ण्यति परे अनावश्यकार्थ आरम्भः
वचो याचे इति पाठादन्यत्र निषेधो वक्ष्यते याज्यं रि
च्यम् प्रवाच्यम् अर्च्यम् रोच्यम् याच्यम् याज्य
म्

वचोऽशब्दे वच भाषणे इत्यस्य च
कुत्वं न भवति अशब्दे यत्र वाच्यं शब्दो न भवति तत्र वक्तिर्न भवति वाच्यः अशब्दे इति किम्
वाक्यम् आर्च्या तत्र पदसमूहात्मकः वाक्यसंज्ञा

नियोज्यप्रयोज्यौ शक्ये नियोज्यप्रयोज्ययोः
कुत्वं न भवति शक्येऽभिधेये नियोक्तुं
शक्यो नियोज्यः प्रयोक्तुं शक्यः प्रयोज्यः शक्ये इति किम्
नियोक्तुमर्हो नियोग्यः शक्ये इति किम् नियोगार्हो नियो
ग्यः प्रयोग्यः

भुजो भक्ष्ये भुज पाल
नाभ्यवहारयोरित्यस्य ण्यति परे जस्य गो न भवति अ
भ्यवहार्ये भक्ष्ये भोज्यं पायसम् भक्ष्ये इति किम् उप
भोग्यं वस्त्रम्

भुजन्युब्जौ पाण्युपतापयोः
भुजन्युब्जौ शब्दौ यथासंख्यं पाण्युपतापयोरर्थयोर्नि
पात्येते भुज्यतेऽनेनेति भुजः न्युब्जत्यनेनेति न्युब्जः
कर्त्तरि घञ् कर्तरि इति घञ् गत्वं गुणाभावो निपात्यते
पाण्युपतापयोरिति किम् भोगः न्युब्जः

दृग्दृशदृक्षेषु समानस्य सः समानश
ब्दस्य सआदेशो भवति दृक् दृश दृक्ष परेषु स
दृक् सदृशः सदृक्षः अनयोर्व्याप्यमानयोर्हि
पि कर्मोपमाने त्यदादौ विति क्विप्कञ्कः क्सो
श्चेति सामर्थ्यः षष्ठ्योः कः इदमई
दृग्दृशदृक्षेष्विति वर्तते विष्वग्देवयोरित्यतः प्राक्
इदम्शब्दस्य दृग्दृशदृक्षेषु परेषु ईकारादेशो भवति
अयमिव दृश्यते ईदृक् ईदृशः ईदृक्षः कर्मोप
माने इति क्विप्कञ्कः किंकी
किंशब्दस्य की आदेशो भवति दृग्दृशदृक्षेषु परेषु
कीदृक् कीदृशः कीदृक्षः अदसोमु
अदस् शब्दस्य दृग्दृशदृक्षेषु परेषु अमु आदेशो भ
वति अमूदृक् अमूदृशः अमूदृक्षः आस
र्वनाम्नः सर्वनाम्न आत्वं भवति दृग्दृशदृक्षेषु
परेषु तादृक् तादृशः तादृक्षः एतादृक् यादृक्
त्वादृक् मादृक् युष्मादृक् अस्मादृक् भवादृक्
सर्वनाम्न इति किम् सदृक् सदृशः सदृक्षः
विष्वग्देवयोश्चान्त्यस्वरादेरद्र्यञ्चतावप्रत्यये
सर्वनाम्नः विष्वक् देव इत्येतयोश्चान्त्यस्वरादेरव
यवस्य अद्रि आदेशो भवति अञ्चताविति अञ्चतौ
क्विबन्ते परे तदद्र्यङ् सर्वद्र्यङ् यद्र्य
ङ् अस्मद्र्यङ् भवद्र्यङ् अमीषां सर्वनाम्नां लक्ष्येन देयप
ने विष्वद्र्यङ् देवद्र्यङ् अञ्चताविति किम् तद्गमकि

तत्रपक्व एवंविश्वपत्रक्व देवयक्व कावितिकिम् विश्व
गच्छकः त्रुग़ **सहसमतिरःसधिसमि**
तिरयः सहसमतिरः एषांक्रमेण सध्रि
समितिरि इत्येते आदेशाभवन्ति अञ्चतौक्विबन्ते परे
सध्र्यञ्चति सध्र्यङ् समञ्चति सम्यङ् तिरोऽञ्चति
तिर्यङ् **रुहेर्योवा** क्वावितिवर्तते उत्त
रसूत्रेवाश्च रुहेर्वेत्तिजन्मनीत्यस्याक्विबन्तस्याक्य
स्यवाधत्वंभवति विरोहति वीरुत् वीरुधौ वीरुधः
वाग्रहणंव्यवस्थितविभाषावाची तेनावि पाक्षे उपप
देहस्येर्नित्यधत्वम् अन्यत्रनभवत्येव सरोरुट् स
रोरुहौ महीरुट् महीरुहौ **मोनोधातोः**
धातोरन्त्यस्य मकारस्य क्वौ परे नत्वंभवति प्रशाम्यति
प्रशान् एवंप्रधान् प्रतान् **वमोश्च**
धातोर्मकारस्य वमोः परयोः नकारोभवति जग
न्वान् क्वसुकानाविति क्वसुः अगन्मज्योतिरुत्तमम्
इत्यत्तनी उत्तमबहुवचने म छान्दसत्वादन्विकर
णलोपः **स्तोर्धातुरतान्** यस्याक्वि
बन्तस्यसस्यनत्वश्चकेसस्वरेपरेधात्वंभवति धातस्व
रूपंप्राप्नोतीतिनत्वंनिवर्तते तदर्थंश्रुतमनाद
तिधातुस्वरूपप्राप्नोवधि आत्वंनानिवर्तते इत्यर्थः प्र
शासौ प्रशासः प्रतासौ प्रतासः स्वरेइतिकिम् प्र
शा प्रशाभ्याम् प्रताभिः **अतीत्यवसे**
दवदातानामिद्वृत्तौ अतीति म्रगौ अः

स्त्रगन्तादितिवा इणागमो अदेर्घस्लृ पश्चादेकस्वरा
णामाकारान्तानांच धातूनां वस्वेकाचपरेइडागमोभव
ति घोषवत्योश्चकृतीतिनिषेधःप्राप्तः आदिवान्
अतः इट् स्वरविधिःस्वरेइतिस्यात्पूर्वंद्विर्वं अका
रस्यवर्णस्य अस्यादेःसर्वत्रेतिदीर्घः सत्वम् ईयिवा
न् इणः कसुः इट् प्रागवत्पूर्वं द्विर्वं दीर्घइणइति
दीर्घः पश्चादिणोयइतियत्वम् जक्षिवान् वापरोक्षा
यामितिअदेर्घस्लृ पूर्वं द्विर्वं अभ्यासकार्यम् पश्चा
द्गमहनेत्युपधालोपः अघोषेप्रथमः घा
सिवसीतिषत्वम् एकस्वर पेचिवान् शेकिवान् द्वि
र्वे अस्यैकव्यञ्जनमध्ये इत्येत्वाभ्यासलोपौ अनेकव्य
रात्तोनभवति जजागृवान् पक्षे परोक्षवद्वाजागृव
विदजागृभ्योवेत्याम् आमःकृञ् जागरांचकृवान्
आकारान्तानां पपिवान् तस्थिवान् इटिचेत्यालोपः
गमहनविदविशादृशोवा पञ्चानामेषां
इड्वाभवति जग्मिवान् जगन्वान् जघ्निवान् जघ
न्वान् विविदिवान् विविद्वान् पक्षे उषविदेत्याम्
विदांचकृवान् विविशिवान् विविश्वान् ददृशिवा
न् ददृश्वान् **दाश्वान्साह्वान्मीढ्वांश्च**
एतेनिपात्यन्ते दाश्वानित्यत्रदाशृदानेइत्यस्य द्विर्व
चनस्याइटश्चाभावोनिपात्यते मीढ्वानित्यत्र मिहे
ईत्वढत्वेच **नश्वृतोहनोकारश्च**
नो श्निनशेवायातिनस्य उवर्णान्तानां

वश्रूर्णोः श्रूदन्तात्तोयाहन्तोकान्तवत्वेप्रत्ययेपरेइडन्न
भवति श्रितः श्रितवान् श्रित्वा श्रुतः श्रुतवान् श्रुत्वा
हृतः हृतवान् हृत्वा त्रुतः त्रुतवान् त्रुत्वा स्रुतः स्रु
तवान् स्रुत्वा स्नातः स्नातवान् स्नात्वा त्रातः त्रा
तवान् त्रात्वा स्तुतः स्तुतवान् स्तुत्वा भूतः भूतवान्
भूत्वा हूतः हूतवान् हूत्वा कीर्णः कीर्णवान् कीर्त्वा
पूर्तः पूर्तवान् पूर्त्वा यादिश्चान्तोनइति निष्ठानत्वम्
ग्रामसःस्थमूर्छिमदख्यात्याध्याभ्यइतिनिषेधान्नभवति
कान्तवत्वेइतिकिम् श्रयिता दोघव

दोषाश्चक्ति दोघवदादीश्चक्तितिप्रत्ययेच
इडन्नभवति ईश्वरः दीप्रः चर्म भस्म यत्नः या
ञ्चा दीप्तिः याप्तिः माप्तिः भूतिः नद्यात् नप्तिः
सद्यात् साप्तिः याधीधिवेतितिवा मतिकिदीर्घ
श्चेतिपञ्चमलोपोपधादीर्घाभावः वेष्ट्र

ङलभकृषविसांते इष्ट्र षहम लभगवे
कषविशद्विंसांपी पश्चांतकारोंऽडइद्वाभवति पश्चा
पाषिता सोढा दोढः वढधमेभ्यइतिनस्यधः नव
र्णस्यषटेतिषस्यढः ढेढलोपः साहिवहोरोदवर्ण
स्येत्याकारस्य ओत्वम् साहिता लोब्धा लोभिता रो
ष्टा रोषिता रेष्टा रेषिता उदस्त्रवन्त्यष्ट

द्रुगोणाक्ति उदन्तावन्त्याणोयाहन्ता स्नुस्वपने
लो लिपाउपतापे सनयोश्चक्ताप्रत्यये इडाभ
वति याता यामित्वा क्रान्त्वा नमित्वा नत्वा नतित्वा

पूत्वा पवित्वा क्लिष्ट्वा क्लिशित्वा लुभोविमो
हने लुभ् विमोहने गेधस्नेहच्छेदने अनयोः क्त्वाप्रत्यये इड्
भवति लुभः नक्त्ववेतीतिनिषेधःप्राप्तः अस्मेऽऽदन्तवा
त्वाद्विकल्पः जरित्वा व्रश्चित्वा तृणीक्त्वासेडितितृणि
त्वानसेड्प्राप्तावाभावः ऋनादित्वदन्तांविकल्पनिषे
धार्थम् क्षुधिवसोश्च क्षुध बुभुक्षायां
वस निवासे अनयोःक्त्वाप्रत्यये इड् भवति क्षुधः राधि
मधीतिनिषेधःप्राप्तः वसेश्च वसतिक्षुधेःसादिति क्षु
धित्वा उषित्वा स्वपिवचीतिसंप्र शासिवसीतिषत्वम्
निष्ठायां च क्षुधिवसोर्निष्ठायामिड् भव
ति क्षुधितः क्षुधितवान् उषितः उषितवान् गत्यर्थे
तिक्तःसंप्र पूङ्क्लिशोर्वा पूङः क्लिशे
श्च इड्वा भवति निष्ठायाम् पूतः पूतवान् प
वितः पवितवान् क्लिष्टः क्लिष्टवान् क्लिशितः क्लि
शितवान् नडीङ्श्वीदृदन्तवमेद्यामप
तिनिष्ठयोः डीङ् विहायसागतौ टुओश्वि ग
तिवृद्ध्योः अनयोः ईकारानुबन्धानां वेदांच यास्ते
निष्ठायामिड्नभवति अपतिनिष्ठयोः पतॢगतौ ए
तेनिष्ठं वेत्क्रवीनिष्ठयेयंतच्चवर्जयित्वा डीनः डीन
वान् शीजादयोदिति उदन्तबन्धत्वात् ल्वादेरित
स्मादितिनिष्ठानत्वम् शूनः शूनवान् स्वपिवचीति
श्च मदीर्घमल्लापितिनिषेधोऽ प्राप्तविनिष्ठानत्वम् ईद
नुबन्धानां दीपीदीप्तौ दीप्तः दीप्तवान् इत्यादयः।

र्छे मूर्त्तः मूर्त्तवान् ओलस्जी व्रीडायां लग्नः लग्नवा
न् अन्तरङ्गत्वात् स्कोः संयोगाद्योरिति सलोपे चकोः
कगाविति जस्य गत्वे कृते निष्ठानत्वम् वेट्टाम् क्षु
नः क्षुमवान् शान्तः शान्तवान् मूढः मूढवान्
इति धात्वीकारपरत्वे वेटौ उदि: उदन्तत्वादेट्
भवति निष्कुषोविति किम् पतितः पतितवान् निष्कु
षितः निष्कुषितवान् आदन्तवन्धाश्च

आकारानुबन्धाद्धातोः निष्ठायां इट् न भवति मिन्नः
मिन्नवान् स्विन्नः स्विन्नवान् ञिमिदा स्नेहने ञिष्विदा
गात्रप्रस्रवणे आनुबन्धौ मिन्नः निष्ठेति कृवन्तः स्वि
दे: गत्यर्थाकर्मकेति क्तः कृवन्तः प्राग्वत् दान्तस्य
च द इति निष्ठातकारस्याधस्य दकारस्य नत्वम्

भावादिकर्मणोर्वा आदनुबन्धाद्धातोः
भावे आदिकर्मणि चोत्पन्नायां निष्ठायां परतः इट् वा भव
ति श्वैतानिवेति निषेधः प्राप्तः मिन्नं मेदितम् स्विन्नं
स्वेदितम् ष्विन्नं ष्वेतितम् आदिकर्मणि प्रमिन्नः प्र
मेदितः प्रस्विन्नः प्रस्वेदितः मेदिते प्रसन्नः स्वेदिते
प्रस्वन्नः आदिकर्मणि क्तः कृवन्तः प्राग्वत् दान्
तस्य च इति निष्ठातकारस्य पूर्वस्य दकारस्य च
नत्वम् ॥ ठैं॥ लभिवाहिस्वनिधन्विफणि

कविम्रुचां लेतमत्यवदधामनलमनायास
मोक्षाविभाषनेषु लभसस्खलने वाहि
प्रयत्ने स्वनध्वनशब्दे फणगतौ कपिहिंसार्थः श्रावि

यादे एषां क्तप्रत्यये परे इड्न भवति यथासंख्यं मन्थमना
मनस् तमस् अनायासकृच्छ्र अविस्पष्ट एष्वर्थे
षु क्षुब्धो मन्थः क्षुभितोऽन्यः वाढं स्वरोवाहितमन्यत्
स्वान्तं मनः स्वनितमन्यत् ध्वान्तं तमः ध्वनितमन्यत्
फाण्टं अनायासं फणितमन्यत् स्वनिध्वनिफणतीनां
पञ्चमोपधेतिदीर्घः कष्टं कृच्छ्रं कषितमन्यत् क्षुब्ध
विबाढ इति क्षुभितमन्यत् लग्नम्लिष्टविरिब्धाः सक्ताऽवि
स्पष्टस्वरेषु ॥ **लग्नाद्यष्टत्यानिपात्यन्ते
यथासंख्यं सक्ताविस्पष्टस्वरेष्वर्थेषु**
लग्नमिति लगेः सङ्गे क्तप्रत्यये इडभावो निपातनं वा नि
पात्यते म्लिष्टमव्यक्तं अपभाषणे म्लेच्छस्यापि
ये इडभावो ह्रस्वश्च निपात्यते विरिब्ध इति रेभृ शब्दे
यस्य इडभाव उपधाह्रस्वश्च निपात्यते सक्ताविस्पष्ट
स्वरेष्विति किम् लगितः म्लेच्छितः विरेभितः
परिवृढदृढौ प्रभुबलवतोः परिवृ
ढ दृढ इत्येतौ निपात्येते यथासंख्यं प्रभुबलवतोर
र्थयोः परिवृढ इति परिपूर्वाद् वृहेः इडभावश्च नि
पात्येते दृढः बलवान् इत्यर्थः नवर्णो
लोपश्चेति यस्य दृढः केवलो धातुर्वा भाष्यत इति दी
र्घः स्थूलः दृढ इति दृंहेः इडभावश्च निपातनम्
प्रभुबलवतोरिति किम् दृंहितम् वृंहितम्
संनिविभ्योऽर्देः संनिविभ्यः परस्य अर्देर्निष्ठा
यां अनेकस्य निष्ठायां इड्न भवति समर्णः सम

र्णवान् न्यर्णः न्यर्णवान् व्यर्णः व्यर्णवान् संनिवि
भ्य इति किम् अर्दितः ॥ सामीप्येऽभेः ॥
अभिपूर्वस्य अर्देः निष्ठायामिड्न भवति सामीप्येऽर्थे
अभ्यर्णः अभ्यर्णवान् सामीप्ये इति किम् अभ्यर्दितः

रुष्यमत्वरसंघुषास्वनाम् ॥

रुषादीं
नामर्थः अमरोगेति त्वरासंभ्रमे घुषिर् शब्दे संघु
र्वः स्वनशब्दे आङ्पूर्वः एषां निष्ठायामिड्वा भवति
रुष्टः रुष्टवान् रुषितः रुषितवान् अभ्यान्तः अभ्या
न्तवान् अभ्यमितः अभ्यमितवान् तूर्णः तूर्णवान्
त्वरितः त्वरितवान् संघुष्टः संघुष्टवान् संघुषितः
संघुषितवान् आस्वान्तः आस्वान्तवान् आस्वनितः
आस्वनितवान् त्वरेः ज्वरत्वरस्रिव्यविमवामुपधायाश्च वकार
स्योठ् अमस्वनोः पञ्चमोपधायेतिदीर्घः रुषिघुषोः
नवर्णविदितिनियमात्

॥ हृषेर्लोमसु ॥

हृषधातोर्निष्ठायां लोमविषये प्रयोगे इड्वा भवति
हृषितलोमा हृष्टलोमा लोमस्विति किम् हृष्टम
नः

॥ वा दान्तशान्तपूर्णदस्तस्पष्टच्छन्नज्ञप्ताः ॥

एते वाह्याः ण्यन्तस्यैवाभिधायके द
मिशाम्योरिण्यन्तयोरिडभावो वा निपात्यते दान्तः
शान्तः दमितः शमितः पूरेरपीनत्स्यैव पूर्णः पू
रितः दस्तः दासितः स्पष्टः स्पाशितः छन्नः छादि
तः ज्ञप्तः ज्ञपितः दसउपक्षये स्पशबाधने छदसं
वरणे ज्ञा अवबोधने इन् ज्ञानातेः अर्तिह्रीव्लीति